

TIEN JAAR

Kansen geven

VandenEnde

FOUNDATION

2001 2011

Inhoud

1	Kansen geven – Joop en Janine van den Ende	7
2	Investeren met een missie – Ryclef Rienstra	11
3	Cultuurmecenaat in Nederland – Paul Schnabel	15
4	De culturele breedte van de VandenEnde Foundation – Bas Heijne	25
5	De cijfers	34
6	Tien jaar VandenEnde Foundation – Sandra Jongenelen	37
	6.1 Van ideaal naar daadkrachtig cultuurfonds	37
	6.2 Talentontwikkeling	55
	6.3 Cultuureducatie	61
	6.4 Cultureel ondernemerschap	67
	6.5 Bijzondere projecten	75
7	DeLaMar Theater – Sandra Jongenelen	82
8	Projecten – een keuze	101
9	Tien jaar - alle bijdragen	117
10	Bestuursleden en medewerkers	130
	Colofon	134

FOTO: ROY BEUSKER

1 Kansen geven

Tien jaar *VandenEnde Foundation*. Wij beiden hebben als eigenschap vooruit te kijken en telkens nieuwe plannen te bedenken. Vervolgens gaan wij met veel energie de uitdaging aan om de ontstane ideeën te realiseren. Hoe kunnen wij een droom omzetten in plannen en die plannen vervolgens in concrete daden? Hoewel wij dus bij voorkeur vooruit kijken, is de nu bereikte mijlpaal van de *VandenEnde Foundation* toch bijzonder genoeg om bij stil te staan.

Ons spreekt de gedachte sterk aan dat je, als je maatschappelijk succes hebt, ook iets moet willen teruggeven aan de samenleving die je de mogelijkheden heeft geboden om tot dat succes te komen. Aanvankelijk steunden wij projecten en personen zoals ze op ons afkwamen. Op een gegeven moment kwamen we tot de conclusie dat we actiever sturing wilden geven aan wat wij onze ondersteuning waard vonden. Losse zandkorrels glijpen makkelijk door je handen. Terwijl je met zand, in de goede verhoudingen, ook blijvende zaken kunt bouwen.

Met de oprichting van de *VandenEnde Foundation* in 2001 – niet geheel toevallig gepresenteerd in de Beurs van de beroemde Nederlandse bouwmeester Berlage – hebben wij een helder kader gecreëerd voor een belangeloze, voortdurende bijdrage aan de kunst en cultuur in Nederland. Belangeloos, dat is altijd ons uitgangspunt en dat willen wij ook zo houden. Maar toegegeven, wij ervaren de activiteiten van de *Foundation* ook als een enorme verrijking van ons persoonlijk leven. Het is uitermate stimulerend te zien hoe een bepaalde vorm van steun, op het juiste moment en in de juiste verhoudingen, een talent of een cultureel project net dat duwtje in de rug kan geven om tot iets echt waardevols uit te groeien.

Er is geen enkele garantie dat het bieden van kansen aan jong talent door middel van studie- en werkbeurzen in de wereld van kunst en cultuur het gehoopte blijvende resultaat zal krijgen. In dat besef hebben wij de *VandenEnde Foundation* ook nadrukkelijk een rol willen laten spelen in de bevordering van cultureel ondernemerschap. Dat heeft onder meer geleid tot het instellen van een tweetal speciale leerstoelen op het terrein van cultureel ondernemerschap aan de universiteiten van Amsterdam en Rotterdam.

De grootste uitdaging in het tienjarig bestaan van de *Foundation* is de bouw geweest van het DeLaMar Theater bij het Leidseplein in Amsterdam. De opening van het theater

op 28 november 2010 markeert de afsluiting van de eerste tien jaar van de *Foundation* en tevens het begin van een nieuw decennium.

In de afgelopen tien jaar is een stevig fundament gelegd voor de toekomst. Wij zijn blijvend dank verschuldigd aan directeur Ryclef Rienstra met zijn medewerkers, aan onze huidige medebestuurders Hans van Veggel, Peter Prein, Ewald Kist, Frank Klijberg en aan de voormalige bestuurders Hans Croiset, Hans Marseille en Eddy Habbema.

Met trots en vertrouwen kijken wij naar de toekomst van de *VandenEnde Foundation* die feestelijk wordt ingeluid door de opening van het DeLaMar. Daar wordt hopelijk ook nieuwe culturele geschiedenis geschreven. Want ons motto blijft: bouwen aan cultuur.

Joop en Janine van den Ende

FOTO: MARTY SOHL

Lines Ballet,
Holland Dance
Festival

FOTO: RONALD KNAPP

E
E
E
E
E
E
E

2 Investeren met een missie

FOTO: ROY BEUSKER

Ryclef Rienstra

*Jong geleerd... Kinderen
in het Concertgebouw*

Voor een vermogende particulier is het niet vanzelfsprekend om geld weg te geven. Toch is zakelijk en financieel succes, hoe bevredigend ook, zelden een eindpunt. ‘Doe het goede met wat je hebt, anders zal wat je hebt je geen goed doen’ zo luidt de wijsheid. Hoe waar deze uitspraak ook is, voor vermogenden is het meestal een grote stap om te besluiten een deel van hun met inspanning en offers vergaarde vermogen weg te geven.

Voor de oprichters van de *VandenEnde Foundation*, Joop en Janine van den Ende, was dit geen vraag. Zodra hun omstandigheden dit toelieten hebben zij schenkingen gedaan aan goede doelen, vaak van zeer uiteenlopende aard. Maar na verloop van tijd ontstond behoefte aan structuur. Dat heeft begin 2001 geleid tot de oprichting van de *VandenEnde Foundation*, met als belangrijkste missie het investeren in cultuur. De drijfveren waren authentiek. Beiden hebben elk op basis van hun persoonlijke ervaringen een oprechte liefde voor de kunsten ontwikkeld. Joop van den Ende kwam niet bepaald uit een op cultuur georiënteerd milieu. Handen uit de mouwen en brood op de plank was zijn voornaamste opdracht. Maar het was de theaterkunst waarmee hij in zijn jonge jaren als handwerksman kennismaaakte, die iets in hem losmaakte. Het ondefinieerbare ‘iets’ dat uiteindelijk leidde tot zijn succesvol cultureel ondernemerschap. Janine van den Ende had ooit de droom om op het podium te staan als zangeres of danseres. Haar ontwikkeling bracht andere kwaliteiten naar boven: produceren en initiëren.

De *VandenEnde Foundation* heeft dan ook van het begin af aan niet alleen het maken en tonen van kunst ondersteund, maar ook het stimuleren van de belangstelling ervoor bij jongere generaties. Samen met het bestuur heb ik als directeur het beleid van de *Foundation* ontwikkeld. In het verlengde van het vertrouwde werkerrein is gekozen voor een nadruk op de podiumkunsten. Het ondersteunen van cultuureducatie werd een speerpunt. Zo ook het cultureel ondernemerschap, in de overtuiging dat kunst toch vooral bestaat bij de gratie van een belangstellend publiek: kijkers, genietters, liefhebbers en kopers. Liefst een zo groot en breed mogelijk publiek, maar waar relevant ook een beperkt en zeer specifiek publiek. De *VandenEnde Foundation* zag het dan ook van meet af als zijn taak om kunstinstellingen te helpen dit publiek nog doeltreffender te bereiken en daarmee het draagvlak voor de kunsten te vergroten.

Kansen geven was het motto voor een omvangrijk beurzenprogramma gericht op jonge, talentvolle musici, theatermakers en filmmakers. Ook hier speelden de eigen ervaringen een rol. ‘Als je later iets mag doen waarbij je je talent maximaal kunt ontplooien, word je een gelukkiger mens’, aldus Joop van den Ende.

Met deze eigenzinnige en persoonlijk getinte agenda en met een inhoudelijk betrokken bestuur, heeft de *VandenEnde Foundation* zich de afgelopen tien jaar ontwikkeld tot een toonaangevend particulier cultuurfonds. In een directe relatie tussen de aanvragers, de Foundationmedewerkers en onze adviseurs, hebben wij onze werkwijze verder ontwikkeld. Er is persoonlijke betrokkenheid met zowel de individuele talenten als met de vertegenwoordigers van kunstinstellingen. Niet om hun initiatieven of werk inhoudelijk te beïnvloeden, maar vooral om de gezamenlijk vastgestelde doelen te helpen realiseren. Waar mogelijk hadden wij een adviserende inbreng of werden contacten tot stand gebracht met andere financiers. Uitgangspunt was altijd het wederzijds vertrouwen. De begunstigden hadden op hun beurt de verantwoordelijkheid om de hen toevertrouwde financiële bijdragen zo effectief en zorgvuldig mogelijk te benutten. Terugblikkend kan worden vastgesteld dat vrijwel zonder uitzondering alle beloften zijn ingelost. Kansen zijn gegeven én gegrepen, doelen verwezenlijkt en dromen waargemaakt.

Al bij de oprichting van de *VandenEnde Foundation* bestond de wens om de idealen uiteindelijk te laten samenkomen in een eigen ‘kunsthuis’. Na een ontwikkelingsgang van ruim acht jaar, heeft deze wens inmiddels gestalte gekregen in het DeLaMar Theater in Amsterdam. Dit nieuwe theater staat voor de missie van de *Foundation*: investeren in cultureel ondernemerschap.

Zo is het eerste decennium een bedrag van ruim 115 miljoen euro geïnvesteerd in meer dan 840 projecten en initiatieven. Een investering waarvan het rendement niet primair in geld is uit te drukken maar wel in de ontwikkeling van kunstinstellingen en in indrukwekkende resultaten van individuele talenten. Én in de vorm van een prachtig theater dat zijn cultureel rendement zal gaan bewijzen.

Maar ook hebben de investeringen van de afgelopen tien jaar geleid tot een emotioneel rendement voor de oprichters. Met de aanwending van een aanzienlijk deel van hun privévermogen hebben zij de *VandenEnde Foundation* in staat gesteld zijn missie ten uitvoer te brengen en zo invulling te geven aan hun adagium: ‘geven geeft nog meer voldoening dan méér verdienen’.

Ryclef Rienstra

FOTO: DEEN VAN MEER

Slagschaduw,
kinderconcert door
het Productiehuis
Jeugdconcerten

FOTO: DEEN VAN MEER

*Het Toneel Speelt Lucifer van Joost van den Vondel. Regie: Hans Croiset.
Niels Croiset, Anke Engels, Barbara Pouwels (vlnr)*

3 *Mecenaat voor de podiumkunsten*

FOTO: MARIE CECILE THIJS

Paul Schnabel is directeur van het Sociaal en Cultureel Planbureau en universiteitshoogleraar Universiteit Utrecht. Columnist van NRC Handelsblad en Het Financieele Dagblad, bestuurslid van verschillende organisaties in de culturele sector en jurylid van de Johannes Vermeerprijs.

Nederlanders zijn gulle gevers, al zijn kunst en cultuur minder populair als bestemming van goede doelengiften dan kerken, gezondheidszorg of ontwikkelingshulp. Particulier mecenaat voor de podiumkunsten is langzaam maar zeker in opkomst. Dit kan een welkome impuls geven aan de verrijking en vernieuwing van het podiumkunstenaanbod in Nederland.

De zevende plaats

Nog altijd zijn de Nederlanders allereerst gul met het geven van geld aan kerken en kerkelijke organisaties. Van de ruim vier miljard euro die per jaar geschonken wordt, komt bijna een miljard ten goede aan godsdienstige doelen. Dat geld wordt uiteraard door de gelovigen opgebracht en heeft meestal het karakter van een regelmatige, maar per persoon of gezin relatief bescheiden bijdrage aan de eigen parochie en gemeente. Gezondheidszorg, welzijn en ontwikkelingshulp kunnen behalve op de vaak genereuze steun van particulieren ook rekenen op geld uit legaten en soms zeer grote fondsen.

Kunst en cultuur zijn minder populair als bestemming voor goede doelengelden. Ze komen met ongeveer 350 miljoen op de zevende plaats. Kunstmecenaat wordt vooral bedreven door fondsen, stichtingen en loterijen. Particulier kunstmecenaat bestaat voor een belangrijk deel uit legaten en schenkingen. De voorkeur van particulieren gaat vooral uit naar het ondersteunen van musea, vaak ook met kunstwerken uit eigen bezit, en in mindere mate ook van klassieke muziek. In meer dan één opzicht is het profiel van de *VandenEnde Foundation* heel anders. Het is een al bij leven door particulieren gesticht fonds, het is met per jaar ruim negen miljoen euro besteedbare middelen ook een groot fonds en het stelt zich vooral de bevordering van de podiumkunsten ten doel. Op dat gebied was er eigenlijk niets in Nederland. Bijzonder is ook dat de *VandenEnde Foundation* de schepping is van een echtpaar, dat zelf zijn vermogen heeft verworven in de wereld van toneel en entertainment. Mecenaat richt zich bijna altijd op gebieden van het maatschappelijk leven, die ver verwijderd zijn van de bron van het vermogen.

Voor godsdienst betaalt de Nederlandse overheid niet, voor kunst en cultuur wel. In 2009 besteedden de overheden ongeveer een miljard euro aan de uitvoerende kunsten (toneel, opera, muziek, dans, film) en hun ondersteunende organisaties. De financiële

ondersteuning die door de samenleving in de vorm van kunstmecenaat wordt gegeven, is met 350 miljoen euro dus substantieel. De inkomsten uit entreegelden en de verkoop van kaartjes en abonnementen zijn daar nog niet bij gerekend, evenmin als de bijdragen van sponsors of de opbrengsten van merchandising.

Een werk van barmhartigheid

Geld geven voor een goed doel is een moderne versie van de christelijke opdracht tot het verrichten van werken van barmhartigheid. Al in de middeleeuwen werd geld gegeven en nagelaten voor de armen, de ouden van dagen, de zieken, de weduwen en de wezen. In de zeventiende eeuw vormden de hofjes het begin van wat we nu fondsen noemen. In de tijd van de Verlichting, een eeuw later, gaven rijke burgers hun geld voor het eerst ook educatieve, wetenschappelijke en museale bestemmingen. Nog weer een eeuw daarna ging de bovenlaag van de samenleving zich ook inzetten voor artistieke doelen, met name op het gebied van de muziek. Eerst de opera en daarna ook het concert werden de brandpunten van het sociale leven. In de meeste grote steden van Europa verrezen paleisachtige operagebouwen, alleen in Nederland niet. De Wagnervereeniging zorgde met particulier geld wel voor bijzondere uitvoeringen van het werk van de grote componist, maar een echt operagebouw kreeg Nederland pas in 1986 toen het Muziektheater in Amsterdam zijn deuren opende.

Een eeuw eerder ontving het Concertgebouw al zijn eerste bezoekers, die als aandeelhouders zelfs de eigenaren van het gebouw waren. Zij waren zonder uitzondering rijk en zaten niet te wachten op een rendement. Dat is er ook nooit gekomen en hoewel het Concertgebouw nog altijd het eigendom is van een naamloze vennootschap, functioneert deze in feite als een goede doelenfonds. De al sinds 1888 belangrijkste bespeler van het gebouw, het Koninklijk Concertgebouworkest, ontvangt wel een belangrijke subsidie van de overheid, maar zou het toch ook niet graag stellen zonder de steun van een grote organisatie van betalende vrienden. Zij helpen bijvoorbeeld bij de aankoop van kostbare instrumenten.

De overheid speelde als financier van kunst en cultuur in de negentiende eeuw nog nauwelijks een rol en wilde dat ook niet. Het was allemaal particulier initiatief, overigens zeker niet zonder eigen belang van de donateurs. Oud en nieuw geld wilde zelf genieten van de nieuwe artistieke mogelijkheden die in de negentiende eeuw op het toneel en in de muziek snel tot ontwikkeling waren gekomen. Toneelvoorstellingen en concerten gingen tot de favoriete vrijetijdsbesteding van de elite horen en die betaalde er ook voor om dat genoeg tot de eigen kring te beperken. Dat gold veel minder voor de nieuwe nationale musea, die van het begin af aan financieel afhankelijk waren van de overheid. De grote symfonische orkesten kregen pas later voor het eerst en dan nog bescheiden subsidie. Veel later en met mondjesmaat kreeg ook het serieuze toneel ondersteuning.

Pas toen de emancipatie van de arbeider al een eind op weg was, werd er door hun eigen voormannen gezocht naar mogelijkheden om ook mensen met een nog heel bescheiden inkomen toegang tot kunst en cultuur te verschaffen. De overheid hielp niet, er was voor hen ook geen mecenas en zo moest de blokfluit hun piano worden.

De overheid als mecenas

Na de Tweede Wereldoorlog verandert het beeld aan twee kanten. De overheid wordt de belangrijkste en in steeds meer gevallen ook de enige bron van financiering van het culturele aanbod, dat bovendien ook aan steeds hogere eisen van organisatie, kwaliteit, professionaliteit en innovatie moest gaan voldoen. De overheid streeft ook naar een verhoging van de cultuurparticipatie, eerst en vooral van jongeren. Het CJP is daar tientallen jaren het symbool van geweest, nu is dat de cultuurkaart. In de nieuwe eeuw zijn ook de etnische minderheden doel van het cultuurparticipatiebeleid geworden. Steeds meer wordt het in de eerste decennia na de oorlog in de culturele sector, maar ook in de samenleving als geheel als een plicht van de overheid gezien kunst ruimhartig te subsidiëren. Kunst en cultuur waren toen ook nauwelijks bestemmingen voor goede doelengelden, van fondsen noch van particulieren. Het was er niet en het werd ook niet gewenst. Het zou maar tot afhankelijkheidsrelaties leiden, terwijl de overheid juist de garantie van artistieke onafhankelijkheid bood. Naast het gesubsidieerde aanbod was er maar heel weinig ruimte voor vrije producties. Juist het feit dat ze niet gesubsidieerd werden, werd ook weer gezien als het bewijs van een gebrek aan kwaliteit.

Heel langzaam verandert het beeld, vooral bij de podiumkunsten. De overheid begint eisen te stellen aan de eigen verdien capaciteit van toneelgezelschappen en orkesten. De vrije productie weet zich van zijn slechte imago te ontdoen en succes bij het publiek wordt weer voor iedereen op het podium een nastrevenswaardig doel. De zoektocht naar andere financiers dan de overheid begint en blijkt niet hopeloos. Sponsoring door het bedrijfsleven wordt steeds gewoner gevonden en de enorm toegenomen welvaart maakt dat burgers ook zelf financieel weer meer ruimte hebben om met hun geld een goed doel te steunen. Steeds meer mensen willen dat ook, geïnspireerd door de voorbeelden uit het verleden en uit de Verenigde Staten. De overheid bevordert dat door schenkingen belastingtechnisch sterk te bevoordelen. De schenker krijgt steeds aantrekkelijkere mogelijkheden voor belastingaftrek geboden, terwijl de ontvangende instelling meestal niet veel moeite heeft de gift belastingvrij te mogen ontvangen. Op de website 'cultuurmecenaat' legt de overheid precies uit hoe het voordeel behaald kan worden en veel cultuurinstellingen schieten daarbij hun vrienden en relaties graag te hulp.

FOTO: RUUD BAAN

Zwanenmeer
Bijlmermeer II

Maecenas als rolmodel

De mecenas blijft leven door zijn gulheid als patroon van de kunsten en van kunstenaars. Dat geldt wel het langste voor Gaius Cilnius Maecenas zelf. Zijn roem duurt al meer dan tweeduizend jaar en zijn naam is synoniem geworden voor de onbaatzuchtige schenker. Tegenwoordig denkt men bij mecenaat vooral aan de ondersteuning van de beeldende kunsten en aan schenkingen aan musea of zelfs de oprichting van een museum. 'Beelden aan Zee' in Scheveningen en 'De Pont' in Tilburg zijn daar recente voorbeelden van. In zijn tijd begunstigde Maecenas echter niet de beeldende kunst of musea, maar de wetenschap en de poëzie. Hij zorgde er voor dat dichters als Vergilius en Horatius ongestoord konden werken. De schilderkunst beperkte zich toen nog vooral tot de decoratie van de wanden van de grote villa's en dat waren werken in opdracht. Musici werden ingehuurd of waren als slaaf eigendom van de rijksten. Musea waren er in het Rome van het begin van de jaartelling nog niet, al verzamelde de elite zeker al wel beelden uit de hoogtijdagen van de klassieke Griekse kunst.

In Nederland is het mecenaat inmiddels wel weer behoorlijk sterk ontwikkeld, maar inderdaad vooral gericht op ondersteuning van kunstaankopen door musea en in mindere mate ook de bevordering van de klassieke muziek. Zeker bij leven schenken particulieren vooral graag kunst die ze mooi vinden en vaak ook zelf verzamelen. Dat patroon zet zich ook door in de steun voor de klassieke muziek. De particuliere mecenas heeft een voorkeur voor het meebetalen aan de aanschaf of restauratie van instrumenten.

Bijzondere voorkeuren

De beperkte variatie in de voorkeuren van de particuliere schenkers vindt een goede afspiegeling in de inmiddels meer dan 250 fondsen op naam, die het Prins Bernhard Cultuurfonds in beheer heeft. Bij elkaar beschikken ze over een kapitaal dat in 2010 ongeveer 80 miljoen euro groot is en tussen de zes en zeven miljoen euro aan besteedbare middelen oplevert. Ruim 80 fondsen op naam met bij elkaar een vermogen van ongeveer 7,5 miljoen euro hebben geheel of ten dele de ondersteuning van de podiumkunsten ten doel. Op jaarbasis zal daar dan ongeveer een half miljoen euro voor beschikbaar zijn. De voorkeur van de stichters van de podiumkunstoffondsen beperkt zich vrijwel volledig tot de klassieke muziek. Behalve hulp bij de aankoop van instrumenten gaat het dan vooral om het bieden van additionele opleidingsmogelijkheden voor jonge musici in de vorm van een studieverblijf in het buitenland of het kunnen volgen van masterclasses. Fondsen op naam ten behoeve van orkesten, ensembles of concerten zijn er bij het Prins Bernhard Cultuurfonds vrijwel niet.

Niet meer dan tien fondsen hebben als doel de ondersteuning van vooral ballet en maar in een heel enkel geval ook van toneel en cabaret. Bij ballet, soms verruimd tot dans, richt de aandacht zich weer vooral op de ondersteuning van jong talent en niet

op het subsidiëren van voorstellingen of gezelschappen. Toneel kon tot de instelling van de *VandenEnde Foundation* niet op de steun van een echte mecenas rekenen. Dat is altijd al zo geweest. Het heeft ook tot in de twintigste eeuw geduurd voor het toneel erkenning kreeg als een echte en eigen vorm van kunstbeoefening. Organisatorisch is de toneelwereld bovendien ook zo anders georganiseerd dan de orkestwereld, dat de kans op particulier mecenaat daar ook duidelijk door verkleind wordt. Toneelgezelschappen zijn, zeker in Nederland, weinig duurzame organisaties en anders dan in Duitsland ook nauwelijks gebonden aan één stad of theater. Voor het toneel zijn anders dan voor een symfonieorkest ook geen dure instrumenten nodig. Anders ook dan ballet en muziek is toneel niet afhankelijk van de herkenning en vroege opleiding van vaak nog heel jonge talenten. De carrière van een balletdanser is al bijna voorbij als een acteur zich nog moet bewijzen. Wie niet jong begint met zingen of het bespelen van een instrument, zal vrijwel nooit later nog tot de top kunnen horen. Fondsen op naam en ook particuliere mecenasen steunen dan ook graag jong talent. Toneel is daar minder afhankelijk van en Nederlandse acteurs zijn door de beperkingen van de taal uiteraard ook meer nationaal georiënteerd dan musici of dansers. Dat beperkt weer het belang van het opdoen van ervaringen in een ander land of het les kunnen nemen bij de internationale top.

Het podium wordt steeds duurder

Een groot verschil met de negentiende en het eerste kwart van de twintigste eeuw is wel dat de financiële afstand tussen mecenas en begunstigde kleiner is geworden. Dat laat minder ruimte voor mecenaat. Wie rijk was betaalde vroeger in verhouding tot nu heel weinig belasting en de kosten van personeel waren voor de rijken van toen nooit een probleem. Simpel gezegd, dezelfde symfonie van Mozart kon met hetzelfde aantal musici goedkoper gespeeld worden dan nu. De arbeidsproductiviteit van een orkest, balletgroep of operagezelschap kan echter nauwelijks opgevoerd worden. De muziek wordt er niet beter op als hij sneller of met minder musici gespeeld wordt. Per uur is een musicus echter wel veel duurder geworden en ook de arbeidsvoorwaarden zijn in de loop van de afgelopen honderd jaar sterk verbeterd. Heel complexe en zeer arbeidsintensieve projecten als operaproducties zijn daarom uiterst kostbaar geworden. Alleen als er een grote lokale concentratie van zeer rijke burgers is, zoals in New York, kan nog gewerkt worden zonder of met weinig steun van de overheid. Voor musicals ligt dat anders, omdat de hoge productiekosten daar in principe goedgemaakt kunnen worden door een jarenlange reeks van goed bezochte voorstellingen. Het musicalpubliek is ook veel groter dan het operapubliek. In 2007 ging 4% van de Nederlanders minstens één keer naar de opera en 15% naar een musical. Het aanbod aan musicals is vergelijkbaar met dat van opera's, maar het aantal voorstellingen is per musical veel groter.

Het podiumkunstenmecenaat

De hoge productie- en uitvoeringskosten betekenen overigens niet dat er helemaal geen particuliere ondersteuning van voorstellingen, uitvoeringen, gezelschappen of orkesten plaatsvindt. Dat is inmiddels zelfs op vrij grote schaal het geval. De donatie komt dan meestal wel van een van de grotere goede doelenfondsen, zoals het Prins Bernhard Cultuurfonds zelf, het Fonds 1818 (Den Haag en omstreken), het K.F. Heinefonds (Utrecht), het VSB-fonds en de Turing Foundation (live uitvoeringen klassieke muziek). In het algemeen zijn fondsen zeer terughoudend met het geven van exploitatie-subsidies. De voorkeur gaat uit naar eenmalige investeringen in bijvoorbeeld een zaal of een technische installatie en in het ondersteunen van bijzondere projecten en educatieve activiteiten.

Soms schiet een particulier ook direct uit eigen middelen te hulp, maar dat wordt in Nederland traditioneel toch eerder met een zekere mate van vertrouwelijkheid verteld dan dat het breed uitgemeten wordt. De nieuwe stoelen in het Concertgebouw zijn een schenking geweest van de dochter van Alfred Heineken ter herdenking aan haar vader. Zijn naam staat niet op de stoelen en de zaal is ook niet zijn naam gaan dragen. Bedrijven die sponsors willen vaak wel dat bijvoorbeeld de zaal of het festival hun naam draagt, bij particuliere personen is dat in Nederland nog steeds ongebruikelijk. Dat is niet meer iets om trots op te zijn. Wie bereid is om zonder persoonlijk voordeel veel geld voor kunst en cultuur beschikbaar te stellen, mag daar best door overheid en samenleving voor geëerd worden.

Hoewel ook dat niet altijd het geval is, dragen fondsen op naam meestal wel de naam van de stichter. Het gaat dan bijna steeds om fondsen die na de dood van de stichter worden opgericht ter beheer van het legaat. Bij straatnamen is het in Nederland nog steeds gebruik niet te vernoemen naar levende personen, tenzij het leden van de Koninklijke familie betreft. Bij fondsen was dat ook zo, maar dat is duidelijk aan het veranderen. De nieuwe mecenas wacht met zijn financiële steun minder tot na zijn dood. Hij treedt al bij leven meer als mecenas naar buiten en bemoeit zich vaak ook actief met het beheer en de bestemming van zijn geld. Het grote voorbeeld is hier Bill Gates geweest. Hij runt zijn Gates Foundation zoals hij Microsoft leiding gaf en groot maakte. Bij de Sainsbury Foundation in Engeland is dat niet veel anders. Elke keer dat Lord Sainsbury, de 'Albert Heijn' van Engeland, in Londen naar de National Gallery gaat, ziet hij zijn naam in grote letters op de gevel van de nieuwe vleugel staan. 'The Sainsbury Wing' werd mogelijk dankzij een donatie van vijftig miljoen pond en daar is het niet bij gebleven. Kort geleden werd bekend dat ook het British Museum op enkele tientallen miljoenen pond aan steun mag rekenen.

VandenEnde Foundation

In Nederland is voor de podiumkunsten de *VandenEnde Foundation* het belangrijkste voorbeeld van het mecenaat nieuwe stijl. Het fonds sluit in zijn doelstelling nauw aan bij de ondernemingen van Van den Ende op het gebied van theater, toneel en musical. Dat kan tot spanningen leiden en ook tot kritiek, zeker als het gevoel ontstaat dat de afstand tussen het goede doel en de belangen van het bedrijf niet groot genoeg is. Van een monopoliepositie is echter geen sprake. Op het totale budget voor de podiumkunsten is de bijdrage van de *VandenEnde Foundation*, hoe substantieel op zichzelf ook, niet groter dan enkele procenten. In de wereld van het toneel loopt het aantal aanbieders bovendien in de honderden en velen bedienen een eigen en soms zeer lokaal publiek. Ook het zalenaanbod is zeer groot en bovendien zeer goed over het land gespreid.

Op zich is er ook niets tegen dat persoonlijke voorkeuren van een mecenas mede het aanbod bepalen. Veel van de mooiste en beste museumcollecties in Nederland zijn het resultaat van particuliere verzameldrift en dus ook van persoonlijke voorkeuren. In een land met een zo groot podiumkunstenaanbod als in Nederland wordt de keuze van het repertoire nog altijd vrijwel geheel bepaald door professionals. Zij hebben al geleerd om meer te letten op de wensen en de voorkeuren van het publiek. Er is daarnaast ook ruimte voor de bijzondere interesse van een particuliere mecenas. Het resultaat is een verruiming en in de beste gevallen ook een verrijking en vernieuwing van het aanbod. Daar hebben zowel de uitvoerende kunstenaars als de toeschouwers en luisteraars in de zaal voordeel van.

Paul Schnabel

*Hella en
Freek de Jonge
in Carré*

FOTO: OCKHAMS RAZOR

Beeld uit Every Action van Ockhams Razor tijdens het Circo Circulo Festival

4 De culturele breedte van de VandenEnde Foundation

FOTO: ALICE WOLFFS

Bas Heijne is schrijver en essayist. Zijn bundel *De wijde wereld* (2000) werd genomineerd voor de AKO-Literatuurprijs. In 2005 kreeg hij de Henriette Roland Holstprijis voor Hollandse toestanden, een bundeling van zijn columns voor *NRC Handelsblad*. Zijn meeste recente publicatie is *Harde liefde; Nederland op zoek naar zichzelf* (2010).

Te vaak gaat het in Nederland over botsingen *tussen* culturen. Te weinig gaat het over botsingen *in* een cultuur. Die laatste worden veelal over het hoofd gezien, omdat we er eenvoudig te dicht op zitten. Een pleidooi voor erkenning van het bestaansrecht van *alle* cultuuruitingen.

Sociale strijd

Sinds enkele jaren worstelt Nederland met zijn identiteit. Er moest een Nationaal Historisch Museum komen. De vooraanstaande Nederlandse architect Francine Houben maakte een ontwerp dat bekend staat als de Canontoren. Die zou de uitdrukking zijn geweest van die nieuwe behoefte aan restauratie, die niets minder dan een restauratie van ons *historisch bewustzijn* zou moeten inhouden. Niet voor niks legde zij in haar ontwerp een direct verband met de door Nederlandse historici opgestelde historische canon, waarin een soort historische basiskennis tegen de klippen op was vastgelegd.

In de huidige cultuur, die als dynamisch en vluchtig ervaren wordt, weten we allemaal steeds minder – en maar heel zelden weten we ook nog hetzelfde. Globalisering aan de ene kant en immigratie aan de andere maakt de band met ons verleden steeds losser. Zonder kennis van het verleden, heet het, kunnen we het heden niet meer begrijpen. Kennis, anders dan informatie, verbindt ons met elkaar. Wanneer die kennis wegvalt, hangt onze cultuur als los zand aan elkaar.

Het uit rode bakstenen opgetrokken ontwerp van Houben telde vijf verdiepingen, waarop bezoekers middels vensters een blik op vijftig thema's uit de Nederlandse geschiedenis geboden zou worden. Het werd zonder pardon van tafel geveegd door de twee directeuren van het museum en het ministerie van OC&W. Houben: 'Dit was een van de mooiste plannen die we ooit hebben gemaakt. Volledig bedacht vanuit de bezoekers. Dit project was voor de schoolbussen, de personeelsuitjes, de gezinnen. Dit was niet voor de culturele elite. (...) Ik stel vast dat de directie nu van alles aan *branding* doet. Concerten, een automatiek in Amsterdam. Mijn ontwerp was in een seconde het beeldmerk.'

Opvallend aan de klacht van Houben is dat ze het afwijzen van haar ontwerp als onderdeel van een *sociale* strijd ziet. Uit haar woorden valt op te maken dat haar Canontoren in de aard een statement geweest moet zijn tegen een elite-idee van een museum, of

FOTO: GEERT SNOEIJER

Theatervoorstelling Huisstofmeid van NOOM

misschien zelfs tegen een elite-idee van geschiedenis. Het werd volledig bedacht vanuit de bezoekers, zoals ze zegt – alsof andere musea niet bedacht zouden zijn vanuit de bezoekers. Schoolbussen, personeelsuitjes, gezinnen, de implicatie is duidelijk: de huidige directie en het ministerie van OC&W hebben geen oog voor de behoeftes en belangstelling van ‘gewone mensen’, ze bedienen enkel wat Houben ‘de culturele elite’ noemt.

Zo maakt Houben haar afgekeurde ontwerp tot het brandpunt van twee belangrijke hedendaagse discussies. ‘Haar’ museum is het slachtoffer van de strijd tussen enerzijds volk en elite, en anderzijds tussen een traditionele en een postmoderne opvatting van cultuur.

Neerkijken op lage cultuur

Wie zich in Nederland begeeft in een discussie over cultuur, betreedt een mijnenveld. Dat komt omdat kunst en cultuur altijd nauw verbonden zijn met het idee van maatschappelijke positie. Je houding tegenover een bepaalde kunstuiting zegt niet alleen iets over jezelf, er wordt ook uit afgeleid hoe je over anderen denkt. Naarmate de populaire cultuur dominantier is geworden, in Nederland vanaf de jaren vijftig, is er een klimaat van vijandigheid ontstaan, waarin het misschien nog wel belangrijker is tegen welke kunst je je afzet, dan getuigen van welke kunst je houdt.

Uit mijn jeugd herinner ik me een interview in Vrij Nederland waarin televisiemaker en VPRO-coryfee Cherry Duyns het bestond om André van Duin een groot komiek te noemen. Dat werd in Duyns eigen kringen als niet gepast beschouwd: de populaire Van Duin was van de Tros en het Tros-publiek en dus plat, dat kon Cherry Duyns niet menen. Zijn uitspraak werd – ik herinner me dat nog goed – ook als een poging van Duyns gezien om zich sociaal te onderscheiden. Typisch een geval van het opzichtig dwepen met lage cultuur van iemand die onmiskenbaar tot de hoge cultuur behoorde, echt nogal doorzichtig en modieus. Over de kwaliteiten van André van Duin werd niet gediscussieerd, het ging enkel en alleen over waar hij *maatschappelijk* voor stond – en waar Duyns hem voor wilde gebruiken.

Jarenlang was het de hoge cultuur die zich onderscheidde door opzichtig neer te kijken op de lage cultuur. Dat dedain kwam voort uit de sociale revolutie van de jaren zestig, waarin iedereen die jong was zich ook meteen een kunstenaar in de avant-garde mocht wanen. Groots en meeslepend leven vereiste een niet mis te verstane afkeer van alles wat burgerlijk was. Het kunstenaarsleven van de hoofdpersoon in de film *Turks Fruit* (1969) is exemplarisch; de jonge beeldhouwer markeert zijn eigen vrijgevochtenheid door tijdens een etentje bij de plaatselijke Chinees van zijn intens burgerlijke schoonfamilie de boel onder te kotsen. Het tarten van brave burgers met hun wansmaak en voorspelbare avondjes uit hoorde erbij.

Vanzelfsprekend richtte de woede van de revolterende jeugd zich ook op de gevestigde kunst. Die was burgerlijk, maar ook elitair en had hun tijd niets meer te zeggen. De *Aktie Tomaat* (ook 1969) ging over de vernieuwing van het toneel, maar was ook gericht tegen kunst als een sleets en burgerlijk instituut, een bastion van hautaine zelfgenoegzaamheid.

Naarmate de massacultuur door televisie en later het internet steeds dominanter werd, vond een omslag plaats. Niet dat daarmee de rancune verdween, hij verschoof gewoon. Tegenwoordig is de hele 'hoge' cultuur doelwit. Opnieuw gaat het niet om de intrinsieke waarde van afzonderlijke kunstuitingen, maar om hoe die sociaal worden gewaardeerd.

Veranderde beleving van cultuur

Kunst wordt in het huidige politieke klimaat steeds meer gezien als speelgoed van de elite, waar de gewone man ook nog eens aan meebetaalt, zonder dat hij er enig genoegen aan beleeft. De 'culturele elite', heet het, heeft zich teruggetrokken in een veilig bastion van goede smaak en gemeenzaam jargon en doet geen pogingen meer om die kunst met het volk te delen, haar inzichtelijk te maken, haar te delen met zoveel mogelijk mensen – integendeel, het is juist in het belang van die elite om de kunst zo exclusief mogelijk te houden; het is iets waar men zich sociaal mee onderscheidt van de massa, zo luidt de beschuldiging – en dus moet die kunst juist zo ver mogelijk van de massa gehouden worden.

De huidige haat tegen kunst is nauw verbonden met de haat tegen de bestuurlijke elite, die immers enerzijds een elitekunst voorstaat en anderzijds de sociale samenhang probeert te bevorderen door multiculturele kunstuitingen flink te subsidiëren.

In die opvatting is *dédain* voor de gewone man verbonden met een postmoderne opvatting van cultuur. Diepgang wordt vervangen door dynamiek, helderheid maakt plaats voor geheimtaal, in het museum maakt de vaste canon plaats voor tijdelijke, losse thema's. Het volk, de gewone man, de mannen en vrouwen op de personeelsuitjes, zouden geen belangstelling hebben voor een dergelijke aanpak. Die dynamische kijk op wat cultuur en geschiedenis is, heet het, is onderdeel van het moderne, kosmopolitische wereldbeeld, dat slechts aan de maatschappelijke bovenlaag is voorbehouden.

Dat is nog maar de vraag. In zijn lange essay *De barbaren* (2006, Nederlandse vertaling 2010) stelt de Italiaanse schrijver Alessandro Baricco onomwonden dat in onze – dat wil zeggen, de westerse – cultuur een 'mutatie' heeft plaatsgevonden. Technologische en sociaal-culturele ontwikkelingen hebben niet alleen voor een vergaande democratisering van cultuur gezorgd, er is ook iets wezenlijks veranderd in onze beleving van cultuur. Wat voorheen verticaal gecommuniceerd werd, van bovenaf naar beneden, is nu onderhevig aan een dynamiek die in de eerste plaats horizontaal is: culturele

ervaringen worden als het ware niet meer uitgediept, maar volgen elkaar op in snelle sequenties, betekenis wordt niet meer gezocht in 'verdieping' maar in 'afwisseling'. Men sprokkelt zijn eigen wereldbeeld bijeen; de wereld is in die opvatting werkelijk een soort automatiek geworden, je neemt alleen wat je denkt nodig te hebben, alleen wat je lekker vindt.

Baricco verzet zich tegen een gemakzuchtig cultuurpessimisme, dat zich verliest in dromen van restauratie en klaagzangen over teloorgang van de traditionele *Bildung*-cultuur. Cultuur – Oscar Wilde wist dat al – kan niet zonder cultuurkritiek. Maar er kan alleen waardevolle reflectie zijn, wanneer de cultuur eerst begrepen wordt. Ongetwijfeld brengt de mutatie die Baricco beschrijft goeroes en charlatans met zich mee, maar, zegt hij, ook briljante geesten, die zich in die 'nieuwe' cultuur als een vis in het water voelen. Ik ben het met hem eens, al bestrijd ik zijn notie, die hij in een interview met mij voor NRC Handelsblad verkondigde, dat diepgang een 'optische illusie' zou zijn. Wanneer je Tolstoj's *Oorlog en vrede* op je iPad downloadt en tot je neemt te midden van blogs en roddels over het glamourkoppel 'Brangelina', is het altijd nog *Oorlog en vrede*. Het zou naïef te veronderstellen dat een dergelijke mutatie enkel alleen een verandering van context met zich mee zou brengen - maar even naïef zou het zijn te veronderstellen dat met een zo'n verschuiving zich ook meteen de nieuwe mens zou aandienen. Zulke conclusies worden meestal getrokken door mensen die te *lui* zijn om *Oorlog en vrede* te lezen, in welke culturele constellatie dan ook. De tijdgeest wordt dan als excuus gebruikt.

Dynamiek van massa- en mediacultuur

Wat er werkelijk is gebeurd laat zich in één zin samenvatten: de traditionele 'hoge' cultuur is volledig onderhevig geworden aan de dynamiek van een massa- en mediacultuur. Dat is cultuurpessimisten een gruwel – en ze laten dagelijks hun klaagzangen horen, nog altijd gevolgd door veel applaus – maar er valt niets aan te veranderen. Ze zijn veelal blind voor de onverwachte effecten die die verschuiving tot gevolg heeft. Gevestigde acteurs, regisseurs en choreografen geven het musicalgenre een onverwachte diepte, een auteur-regisseur als Christopher Nolan leent zijn talent aan een Hollywood-franchise als *Batman*, met het intrigerende *The Black Knight* als resultaat, Oprah Winfrey kiest Tolstoj's *Anna Karenina* als titel voor haar boekenclub op televisie. Ralph van Raat, de begaafde pianist die vooral muziek van levende, bij het grote publiek volslagen onbekende componisten uitvoert, krijgt 13 minuten speeltijd in *De Wereld Draait Door*. Grof samengevat: wat hoog zit wil omlaag, wat laag zit wil omhoog. Dat is hedendaagse dynamiek.

Dat daarbij iets verloren gaat is evident: de avant-garde in de kunst die zich niet met de mediacultuur weet te verstaan, is nagenoeg onzichtbaar geworden. Wat vroeger een normale, intelligente publieksfilm was, draait tegenwoordig in Tuschinski's *Arthouse*,

Foam *Anne de Vries*, *Metafiction*

FOTO: ANNE DE VRIES

terwijl echt experimentele films tegenwoordig gedelegeerd zijn naar de kunstgalerie. De bestsellerlijsten worden gedomineerd door intelligente thrillers, die het predicaat literatuur opeisen, terwijl er van de meeste serieuze romans tegenwoordig evenveel exemplaren verkocht worden als vroeger van bundels korte verhalen, bundels korte verhalen tegenwoordig even goed verkopen als vroeger dichtbundels, en dichtbundels... Toch, dat is de andere kant, zijn er meer veel belovende jonge schrijvers en dichters dan ooit.

Wie accepteert dat de huidige dynamiek in onze cultuur wezenlijk anders is dan een halve eeuw geleden, ontslaat zichzelf niet van iedere vorm van kritiek. Ons idee van kwaliteit is voortdurend aan verandering onderhevig, lees maar kritieken van een paar eeuwen geleden. Maar wanneer we ons bewust zijn van de relatieve waarde van onze oordelen, wil dat niet zeggen dat we niet langer meer kunnen oordelen. Alleen gelden de oude categorieën niet meer.

Geloof in de noodzaak van cultuur

Wat opvalt aan de *VandenEnde Foundation*, tien jaar geleden opgericht door Joop en Janine van den Ende, is dat die zich richt op *alle* Nederlandse cultuur. Er wordt geen opzichtig onderscheid gemaakt tussen hoge en lage cultuur, de traditionele toon van verongelijkheid en miskennis ontbreekt, een aanstormend goochelaar kan op evenveel steun rekenen als een talentvol danser. Cultuur wordt in de eerste plaats gezien als cultuur, verschillende kunstuitingen worden niet tegenover elkaar gezet, maar gewoon naast elkaar.

Dat was, zo is gebleken, even wennen. Zoals gezegd, het is in Nederland vrijwel onmogelijk om je met kunst te bezig te houden zonder verwickeld te raken in een sociale strijd, zonder partij te hoeven kiezen. Dat juist een man als Van den Ende, die in de ogen van veel vertegenwoordigers van de 'hoge' cultuur gezien wordt als de wegbereider van de commerciële massacultuur die zo dominant is geworden, het kapitaal van hem en zijn vrouw nu ook aanwendt ter ondersteuning van kunstuitingen die in het huidige klimaat als 'elitair' worden beschouwd, roept hier en daar nog altijd argwaan op. Zoals Cherry Duyns in de jaren zeventig ervan verdacht werd te lonken naar de massa door de kwaliteiten van André van Duin te onderkennen, zo verdenken sommigen Van den Ende ervan door middel van zijn *Foundation* respectabiliteit te willen kopen. Over wat met behulp van die *Foundation* de afgelopen tien jaar tot stand is gebracht, gaat het dan al niet meer.

Dat is de aloude Hollandse cultuurstrijd, waarbij altijd naar sociale motieven wordt gezocht. Werkelijk nieuw aan de *VandenEnde Foundation* lijkt mij nu juist dat die zich aan die strijd onttrekt. Daarmee onderscheidt deze instelling zich van de meeste andere private kunstfondsen. De nadruk op het belang van cultuur als zodanig, de aanmoedi-

ging van jong talent in alle verschillende kunstdisciplines en het ondersteunen van gevestigde instituten die in deze tijd onder druk staan, is niet alleen verfrissend, het is nu ook belangrijk. De door Joop en Janine van den Ende geformuleerde doelstelling, ervoor zorgen dat nieuwe generaties kunnen ‘opgroeien in sfeer van respect en belangstelling voor cultuur’ krijgt in tijden van groeiende kunst- en cultuurhaat een nieuwe, pregnante betekenis. Hoge en lage cultuur moeten beschouwd worden als cultuur *an sich*, in het besef dat het een meer ondersteuning nodig heeft dan het andere, en dat er veel kunst en cultuur is waar je zelf geen deel aan te hoeft te hebben om het belang ervan in te zien.

Het is die opvatting van cultuur die wat mij betreft het komende decennium met nog meer overtuiging moet worden uitgedragen. Zeker, het bevorderen van cultureel ondernemerschap door traditionele kunstinstellingen is belangrijk, en ook het bevorderen van private initiatieven als de *VandenEnde Foundation* – waar blijven de navolgers? Maar nog belangrijker is dat een geloof in cultuur zelf moet worden uitgedragen, niet in hoge of lage cultuur, maar in cultuur zelf, waarbij het bestaansrecht van alle cultuuruitingen wordt erkend, zonder dat ze het onderwerp zijn van een verbeterde sociale strijd. Wie zichzelf niet langer tekort gedaan voelt, zal een ander ook eerder wat gunnen.

Ik ben me ervan bewust dat zo’n appel recht tegen de dynamiek van de Nederlandse samenleving ingaat, misschien ook wel tegen de Nederlandse volksaard. Maar dat wil niet zeggen dat het streven naar een breed gedragen geloof in de noodzaak van cultuur bij voorbaat een verloren strijd is. Het tienjarige bestaan van de *VandenEnde Foundation* lijkt me er het overtuigend bewijs van.

Bas Heijne

Foto p. 34-35:
Compagnie Barrevoet,
Tarde Piache! Oerol

Scène uit de voorstelling Batte, een coproductie van Huis aan de Amstel en Theatergroep Wederzijds

5 De cijfers

18

januari 2001
oprichting van de
VandenEnde Foundation

833

bijdragen toegekend

27

beurzen voor
film en televisie

4940

aanvragen ontvangen

28%

individuele beurzen voor
jonge talenten

140

beurzen voor
theater en dans

1 mln

jaarlijkse programmerings-
bijdrage DeLaMar Theater
gedurende 10 jaar

63

beurzen voor
muziek

A photograph of two fishermen in white gear pulling a large net on a beach. The net is held up by a long wooden pole. The background shows a cloudy sky and a body of water.

65 mln

zijn de stichtingskosten van
het DeLaMar Theater

6 mln

voor de nieuwbouw van het
Stedelijk Museum Amsterdam

33.000

jonge kinderen genieten
jaarlijks van het
educatieprogramma
van het Concertgebouw
in Amsterdam

11

eigen boekuitgaven

€ 500

voor masterclass viool

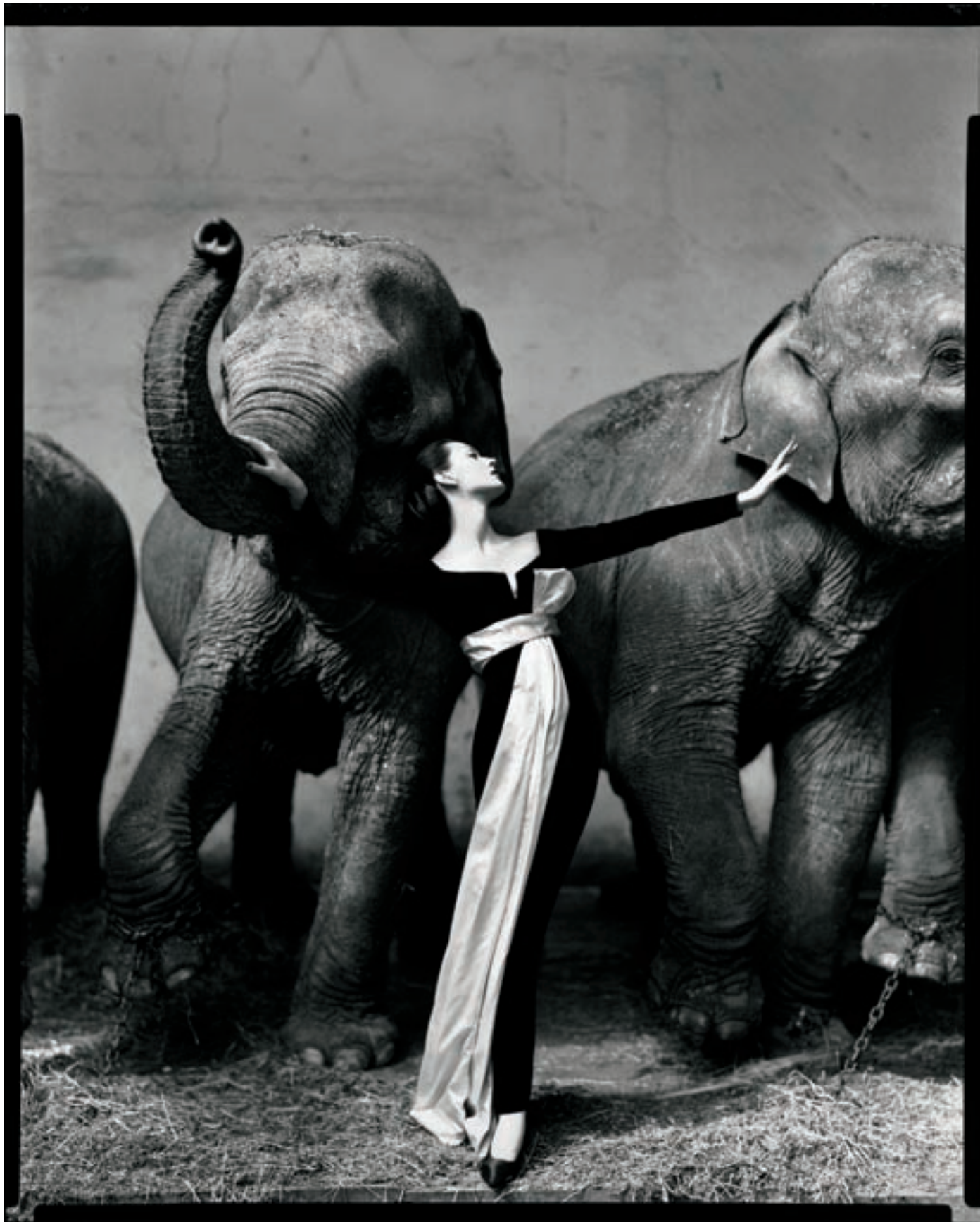

FOTO: RICHARD AVEDON © 2008 THE RICHARD AVEDON FOUNDATION

*Foam 2008, Dovima with elephants, Cirque d'Hiver Paris
Richard Avedon, August 1955*

6 Tien jaar VandenEnde Foundation

6.1 Van ideaal naar daadkrachtig cultuurfonds

Lange tijd was de *VandenEnde Foundation* een sluimerend idee in het hoofd van Joop en Janine van den Ende. In 2001 kreeg het vaste vorm als cultuurfonds voor talentontwikkeling, cultuureducatie, cultureel ondernemerschap en bijzondere projecten. In de loop der jaren groeide de *Foundation* uit tot een daadkrachtig cultuurfonds, waarbij het om meer draait dan alleen geld geven.

Brieven

Stapels brieven kwamen er binnen nadat Joop van den Ende in een kranteninterview liet weten dat hij ‘iets terug wilde geven aan de maatschappij’. Het was vlak voor de zomer van 2000, het jaar waarin Nederland floreerde. Vooral in het buitenland kon het economische poldermodel niet meer stuk. De Amerikaanse president Bill Clinton noemde het *the Dutch miracle*.

Aan het begin van dat jaar waarin alles mogelijk leek, had Joop van den Ende zijn aandelen Endemol aan het Spaanse Telefónica verkocht. Mede vanwege gezondheidsredenen nam hij afscheid van de televisiewereld. Van een deel van zijn inmiddels verworven privévermogen konden anderen genieten, zo was zijn gedachte.

Snelheid

Op het moment dat het ochtendblad op de mat viel, was de *VandenEnde Foundation* nog slechts een idee. Maar de opmerking was geen losse flodder of *slip of the tongue*. Nog geen jaar later – in januari 2001 – was het fonds een feit. Het cultuurfonds beschikt jaarlijks over een bedrag van ruim negen miljoen euro.

De snelheid en impulsiviteit bij de oprichting zijn kenmerkend voor zowel Joop van den Ende als de *Foundation*. En het is ook precies dat tempo en die dynamiek, waar mensen enthousiast over zijn. ‘We hebben met één telefoontje weleens een bedrag extra gekregen’, zegt Joop Mulder, oprichter en directeur van het Oerol Festival op Terschelling dat vijf jaar lang kon rekenen op steun voor theaterwerkplaatsen. Daarmee biedt Oerol een springplank voor jonge theatermakers. ‘Nadat we het probleem op tafel hadden gelegd, werd er meteen een beslissing genomen.’

Iets vergelijkbaars overkwam prof. dr. Liesbet van Zoonen, hoogleraar Media and Communicatie aan de Loughborough University (GB) en parttime hoogleraar Populaire Cultuur aan de Erasmus Universiteit in Rotterdam. Ze werkte destijds aan de Universi-

‘Na drie minuten kapte hij het gesprek af met de woorden: hoeveel heb je nodig? Ik was daar erg van onder de indruk.’

teit van Amsterdam en had, nog voor de oprichting van de *Foundation*, een verhaal voorbereid om Joop van den Ende te overtuigen van de noodzaak van een promotie-onderzoek. Onderwerp van de dissertatie: de maatschappelijke betekenis van populair televisiedrama. Van Zoonen: ‘Na drie minuten kapte hij het gesprek af met de woorden: hoeveel heb je nodig? Ik was daar erg van onder de indruk.’

Paardrijlessen

Voor de buitenwereld kwam de aankondiging van het cultuurfonds enigszins uit de lucht vallen, maar voor het echtpaar Van den Ende was het een logische volgende stap. Ze steunden altijd al goede doelen. Waarom zouden ze zich niet eens beperken tot één terrein? Van den Ende: ‘Alleen maar geld uitdelen kan ook onbevredigend zijn. Er moet een lijn in zitten. We hielpen al vaak mensen die we aardig vonden of toevallig om hulp vroegen maar daaraan ontbrak samenhang.’

De structuur van een stichting bood de vrijheid enige afstand te houden. ‘Je moet je niet te veel met de inhoud en de toekenningen bemoeien’, meende Joop. ‘En je moet jezelf de vraag stellen wat je leuk vindt en waaraan je je naam wilt verbinden’, aldus Janine van den Ende.

‘Alleen maar geld uitdelen kan ook onbevredigend zijn. Er moet een lijn in zitten.’

Voor de krantenlezers in het millenniumjaar was het nog niet duidelijk dat het aangekondigde privéfonds zich tot kunst en cultuur zou beperken. Er kwamen duizenden aanvragen binnen op allerlei terreinen. De zusters van de missiepost in Afrika vroegen om steun, evenals een moeder die graag de paardrijlessen van haar gehandicapte dochter zag bekostigd. Maar er was ook een middenstander in een kleine provincieplaats die door de belasting achtervolgd werd. Met een bijdrage van de *VandenEnde Foundation* hoopte hij een faillissement te kunnen afwenden.

Missie

Na enkele brainstormsessies met de inmiddels aangenomen directeur Ryclef Rienstra werd duidelijk dat het fonds zich zou richten op kunst en cultuur. De focus kwam te liggen op theater, muziek en in mindere mate film, televisie en beeldende kunst. Er kwamen drie prioriteiten: talentontwikkeling, cultuureducatie en cultureel ondernemerschap.

De missie van de *Foundation* verwoordt de gedachten van Joop en Janine van den Ende. Zij willen 'het ondernemerschap in en de belangstelling voor cultuur overdragen op jongere generaties. Daarmee willen zij bevorderen dat deze kunnen opgroeien in een sfeer van respect en belangstelling voor cultuur (...). Individuele kunstenaars willen zij kansen geven hun talenten te ontplooiën en willen zij stimuleren om met hun kunstzinnige uitingen het leven van anderen te verrijken.'

Kansen

Eigen onderzoek leerde dat er financieringsmogelijkheden voor verdere studie waren voor afgestudeerde conservatoriumstudenten. Maar voor jonge talenten in de leeftijdsgroep twaalf tot negentien was nagenoeg niks, zeker geen beurzen om ervaring in het buitenland op te doen.

'Heb je talent maar geen internationale contacten, dan is het lastig door te breken. In je eentje red je het niet.'

De *VandenEnde Foundation* sprong in dat gat. Daarbij speelde ook de persoonlijke achtergrond van Joop van den Ende mee. Als arbeidersjongen uit Amsterdam-Oost was een internationale kunstopleiding geen optie. Dankzij de *Foundation* kan hij nu jong talent de ontplooiingskansen bieden die hij op jonge leeftijd zelf niet heeft gehad.

De stap naar het buitenland is essentieel. Van den Ende: 'Heb je talent maar geen internationale contacten dan is het lastig door te breken. In je eentje red je het niet. Daarom is het belangrijk dat studenten naar internationale concoursen gaan waar ze mensen leren kennen en vriendschappen opdoen, ongeacht of dat nu gaat om klassieke muziek, mode of ballet.'

Handleiding

Een blik op de afgelopen tien jaar maakt duidelijk hoeveel studie- en werkbeurzen er zijn verstrekt. De *VandenEnde Foundation* heeft honderden jonge talenten een stap verder gebracht. Onder hen Arthur (1996) en Lucas Jussen (1993). De nationaal en inmiddels ook internationaal behoorlijk bekende pianisten studeren sinds 2005 bij de

FOTO: LONDON DOUGLAS

*Viktor & Rolf tijdens de
expositie The House
of Viktor & Rolf in
de Londense Barbican
Art Gallery*

beroemde pianiste Maria João Pires. De afgelopen jaren betaalde de *VandenEnde Foundation* de reis- en leskosten van de broers.

Of Marieke Oudejans (1971) die met hulp van de *Foundation* een opleiding kon volgen aan de universiteit van Los Angeles. Daar verdient ze nu de kost als film- en televisieproducent. Ook Ben van Gelder, de saxofonist die al op zijn dertiende op het North Sea Jazz Festival speelde, ging buitengaats. Met een beurs van de *VandenEnde Foundation* op zak begon Van Gelder een studie in New York, het Mekka van de jazz.

De *VandenEnde Foundation* beschikt over een groot netwerk aan contacten en weet vrij goed welke buitenlandse opleidingen relevant zijn, mede dankzij eigen onderzoek. Voor Nederlandse talenten die een regie- en acteerstudie in de VS willen volgen, publiceerde de *VandenEnde Foundation* een praktische handleiding.

Inspiratie

Behalve individuele talenten steunt de *VandenEnde Foundation* instellingen die jongeren kansen bieden, waaronder de Hogeschool Dansacademie Lucia Marthas, voor kinderen uit alle lagen van de bevolking. De instelling in de Amsterdamse Pijp groeide uit tot één van de grootste dansopleidingen van Europa voor hbo en mbo.

‘Als Joop er niet was geweest, hadden wij helemaal niet bestaan’, zegt oprichtster Lucia Marthas, die in zware tijden inspiratie putte uit zijn doorzettingsvermogen. ‘Dan had ik mijn levenswerk niet gehad en werkte ik nu als docent in loondienst.’

Opleidingsgroepen die ook op steun van de *VandenEnde Foundation* konden rekenen zijn LikeMinds in Amsterdam en theatergroep DOX in Utrecht, waar jongeren een opleiding volgen onder begeleiding van professionele theatermakers. Een ander voorbeeld is M-Lab dat ruimte biedt aan het ontwikkelen van nieuw muziektheatertalent en -repertoire. Maar ook het Het International Theater School (ITs) Festival voor jonge makers werd jarenlang ondersteund. ITs Festival in Amsterdam is het grootste festival voor het scouten van jong talent in Europa.

Meerjarig

Kenmerkend is de meerjarige financiering. Terwijl veel fondsen vooral ad hoc steunen, biedt de *VandenEnde Foundation* continuïteit aan projecten die hun kwaliteit bewijzen. Dat ligt ook in het verlengde van de vier onderdelen waar de *Foundation* zich op richt; talentontwikkeling, cultuureducatie, cultureel ondernemerschap en bijzondere projecten.

Het behoeft geen betoog dat talentontwikkeling en cultuureducatie een zaak van lange adem zijn. Dat geldt ook voor cultureel ondernemerschap. Het professioneel neerzetten van een kunstinstelling of -product als merk gaat niet in een achternamiddag.

In die zin is de *VandenEnde Foundation* geen financier van de kers op de slagroom. Het

COURTESY WITZENHAUSEN GALLERY, AMSTERDAM

Foam Napkin, Hendrik Kerstens, 2009

fonds investeert doelbewust in de bedrijfsvoering van instellingen en gezelschappen. Hoe kan een organisatie meer inkomsten genereren? Dat kan bij voorbeeld door de marketing te versterken. Misschien moet er een medewerker worden gefinancierd om de marketingcampagne uit te voeren.

‘Dankzij de Foundation konden wij direct zichtbaar maken wat wij deden.’

Dat was bij voorbeeld het geval bij Foam_ Fotografiemuseum Amsterdam. ‘Je kunt fantastische dingen doen maar als mensen dat niet weten, dan komen ze niet’, vertelt Foam-directeur Marloes Krijnen die bij de start van het museum geen geld had voor een publiciteitsmedewerker. ‘De meeste musea zijn in het begin noodgedwongen alleen met de inhoud bezig. Dankzij de *Foundation* konden wij direct zichtbaar maken wat we deden.’

Dat vertaalde zich in de bezoekerscijfers. De prognose voor het eerste jaar was 30.000. Krijnen: ‘Iedereen om ons heen zei: ‘dat kan helemaal niet’, maar uiteindelijk kwamen er 60.000 mensen.’ In 2009 stond het record op meer dan 190.000 bezoekers.

Regels

Nadat was besloten dat de *Foundation* de aanvragen zou beoordelen op basis van bovenstaande criteria begon het te knagen. Want wat nou als een project of instelling niet past in de categorieën talentontwikkeling, cultuureducatie of cultureel ondernemerschap? Geen nood. Zeker bij een particulier cultuurfonds kunnen en moeten de regels soms aan de kant.

Bij een particulier cultuurfonds kunnen en moeten de regels soms aan de kant.

Voor projecten buiten de hokjes werd de categorie bijzondere projecten ingesteld. Daaronder valt bij voorbeeld het Stedelijk Museum dat kon rekenen op in totaal zes miljoen euro. Het geld was bedoeld voor het vlottrekken van de sponsorwerving en de nieuwbouw en renovatie van het museum.

Hannah Belliot, voormalig wethouder Cultuur van de gemeente Amsterdam, vertelt dat ze Joop van den Ende persoonlijk om hulp vroeg. ‘Het was een rampzalig project zonder eind. Drie wethouders vóór mij hadden er geen verandering in kunnen brengen.

Zonder de *VandenEnde Foundation* was de fondsenwerving niet op gang gekomen en was de impasse niet doorbroken.'

Bijzondere projecten

Onder de bijzondere projecten vallen ook de eigen initiatieven als de televisie-documentaireseries *Allemaal THEATER* en *Allemaal FILM* over de geschiedenis van respectievelijk het Nederlands theater en de Nederlandse film na de Tweede Wereldoorlog. 'Het is van belang ook de culturele geschiedenis te documenteren', zegt producent Ireen van Ditshuyzen. 'Die kennis gaat anders verloren.'

'Het is van belang ook de culturele geschiedenis te documenteren.'

In opdracht van de *Foundation* produceerde Van Ditshuyzen ook de documentaire *Schitteren*, over de Hogeschool Dansacademie van Lucia Marthas. Andere documentaires die het fonds (mede)financierde gingen over actrice Ellen Vogel en Sonia Gaskell, oprichtster van het Nationale Ballet. Ook werd bijgedragen aan dvd-boxen met het oeuvre van Bert Haanstra, Ko van Dijk en voor het maken van websites over grote Nederlandse theaterpersoonlijkheden.

De *Foundation* steunde ook tentoonstellingen, onder andere van Viktor & Rolf en Marc Chagall. Eigen initiatieven waren van Janine van den Ende, die onder de titel *Identity* werk liet zien van hedendaagse Zuid-Afrikaanse beeldend kunstenaars naar aanleiding van de musical *The Lion King*. Vergelijkbare projecten waren *Cairo, modern art in Holland* met moderne Egyptische kunst en – rond de musical *Mama Mia!* – een tentoonstelling met ruim zestig schilderijen en tekeningen door beroemde pop-musici.

Fotocollectie

Ook valt de fotocollectie in het DeLaMar Theater onder de bijzondere projecten. Het initiatief van Janine van den Ende in samenwerking met Foam, bevat werk van Erwin Olaf, Koos Breukel, Cuny Janssen, Viviane Sassen en Hans Eijkelboom en is speciaal voor het DeLaMar Theater gemaakt.

Erwin Olaf liet zich volgens Foam-conservator Marcel Feil inspireren door het toneelverleden en verbeeldde vijf toneelstukken uit het klassieke repertoire. Met een reeks acteursportretten knipoogt Koos Breukel naar de traditie in veel theaters van geschilderde portretten van vooraanstaande acteurs en regisseurs.

Ook Cuny Janssen haakt daarbij aan maar heeft haar blik op de toekomst met een

serie foto's van jonge danstalenten. Tegenover het conceptuele werk van Hans Eijkelboom ten slotte, staat Viviane Sassen die een droomwereld oproept met glamour, mooie vrouwen en weergaloze jurken.

Ambtenarenmachine

De *VandenEnde Foundation* is atypisch vanwege zijn meerjarige financiering, flexibiliteit, laagdrempeligheid, slagvaardigheid, participatie en gebrek aan bureaucratie. 'Of een project nu wel of niet wordt gehonoreerd, de beslissing is altijd helder. Andere fondsen zijn niet altijd zo duidelijk', zegt Foam-directeur Marloes Krijnen.

'Wij zaten met een grote glimlach rond onze mond toen we hoorden dat de plannen niet meer dan twee A4-tjes mochten beslaan', herinnert Joop Mulder zich. 'Bij andere fondsen zit je voor een aanvraag soms twee weken achter je computer om alles uit te pluizen. Bij de *VandenEnde Foundation* gaat het echt om de inhoud. Het is geen ambtenarenmachine.'

Dat laatste beaamt Hans van Beers, voormalig directeur van het Stedelijk Museum. Tijdens zijn directoraat doneerde de *VandenEnde Foundation* de al gememoreerde zes miljoen euro.

'We hadden een glimlach rond onze mond toen we hoorden dat de plannen niet meer dan twee A4-tjes mochten beslaan.'

Procedure

Van Beers is voorzitter van het Fonds voor beeldende kunsten, vormgeving en bouwkunst (BKVB) en vervulde die functie eerder bij de Mondriaan Stichting en het Filmfonds. 'Het is goed dat de staatsfondsen die de taak van het ministerie uitvoeren, procedureel zorgvuldig zijn. Subsidie toe- of afwijzing is geen willekeur. Voor je het weet heb je als fonds een procedure aan je broek. Bij de *VandenEnde Foundation* speelt dat veel minder. Mensen zijn blij als ze geld krijgen van dit particuliere cultuurfonds. En in het geval van het Stedelijk zie je hoe goed dat heeft gewerkt. Het was een even impulsieve als effectieve daad.'

Ook Ireen van Ditshuyzen merkt het verschil. 'Bij het Mediafonds heerst bij voorbeeld een totaal andere manier van werken. Daar is de afstand enorm. Ze bespreken je ingediende filmplan niet, terwijl een inhoudelijke discussie voordat je gaat filmen juist heel goed is. Het scherpt je gedachten. Bij Joop en Janine merk je de liefde voor het vak. Joop kijkt ook heel goed. Hij ziet in één keer of een montageovergang niet goed is. Alleen Jan Blokker had dat, maar hij zei zo iets minder vriendelijk dan Joop.'

FOTO: E. CARRECHO

*Le Balcon, Ensemble intercontemporain o.l.v. Peter Eötvös.
Openingsvoorstelling Holland Festival 2003*

Betrokkenheid

Marloes Krijnen roemt de betrokkenheid. 'Ik merk dat Janine van den Ende en andere vertegenwoordigers van de *Foundation* bij alle grote tentoonstellingen aanwezig zijn, ook als het fonds er niet financieel aan heeft bijgedragen.' Dat valt ook Henk Scholten, directeur van het Theater Instituut Nederland (TIN) op. De *VandenEnde Foundation* financiert onder andere een reeks websites van grote Nederlandse theaterpersoonlijkheden. 'Bij zo'n soort project gaat het niet alleen om een zak met geld. Voor Joop persoonlijk geldt dat hij de herinnering aan de mensen die hij bewondert levend wil houden.'

'Voor Joop geldt dat hij de herinnering aan de mensen die hij bewondert levend wil houden.'

Wat hem verder opvalt is dat het fonds meedenkt over een aanvraag. 'Ik heb weleens telefonisch een voorstel besproken. Tijdens zo'n gesprek wordt duidelijk in hoeverre het kans van slagen heeft.'

Vertrouwen

Jasper Krabbé die een aantal boeken van zijn schilderijen en tekeningen gefinancierd zag, noemt de *VandenEnde Foundation* uniek. 'Het mecenaat leeft in Nederland niet zo. Er wordt achterdochtig naar gekeken. Het is *not done*. Maar als je kijkt hoeveel mensen er bij voorbeeld door kunnen studeren in New York. Dat is ongekend.'

'Ze vertrouwen je voorstel. En het mooie is: dan ga je nog beter je best doen.'

Hem valt ook het vertrouwen op. 'Met een dummy die bijna uit elkaar viel van ellende probeerde ik uit te leggen wat me voor ogen stond. Dan liet ik een bladzijde zien en zei: 'dit komt eigenlijk op een andere plek.' En: 'deze foto wordt uiteindelijk groter.' Of: 'dat lettertype moet straks anders.' Er was veel verbeeldingskracht nodig om voor te stellen wat ik wilde maken. Dat ze me dat vertrouwen gaven vond ik heel bijzonder.'

Dat vindt ook Martijn Sanders, voormalig directeur van het Concertgebouw die het educatieprogramma dankzij de *VandenEnde Foundation* kon optuigen. 'Met overheids-subsidie moet je je soms plooiën. Dan kan je net niet helemaal doen wat je zou willen. Dat geldt niet voor de *VandenEnde Foundation*. Ze vertrouwen je voorstel. En het mooie is: dan ga je nog beter je best doen.'

FOTO: OEROL

Oerol, Manon van Ossevoort, Trekker1: Meiske

Onwennigheid

De lovende woorden kunnen niet verhullen dat er de afgelopen jaren ook de nodige onwennigheid was. Er heerste de argwaan waar Krabbé al over sprak, ook bij andere cultuurfondsen. Wat was het addertje onder het gras van het financiële cadeautje? Criticasters vreesden dat de *Foundation* invloed zou gaan uitoefenen op het artistieke product. Mulder: 'De pers stelde zure vragen. Ze dachten dat het Oerol Festival de commerciële kant opging.' Ook bij de Universiteit van Amsterdam waren de reacties in azijn gedoopt, weet Liesbet van Zoonen. 'Maar het viel wel goed bij de afdeling en de studenten.'

'De pers stelde zure vragen. Ze dachten dat het Oerol Festival de commerciële kant opging.'

En dan was er de overheid die terughoudend reageerde. Het initiatief van enkele fondsen om het beleid af te stemmen – het gaat toch allemaal om het stimuleren van cultuur – kreeg geen warm onthaal in Den Haag. In negatieve zin bemoeide de politiek zich ook met de ontwikkeling van het DeLaMar Theater en de financiering van de renovatie en nieuwbouw van het Stedelijk Museum. Er klonken waarschuwendende woorden, tot in de Tweede Kamer aan toe. Termen als vermenging van belangen, vulgarisering van de hoge cultuur en uitverkoop van de beschaving doorspekten de betogen.

Hans van Beers maakte als direct betrokkene maar toch vanaf de zijlijn mee hoe het stadsbestuur en Joop van den Ende elkaar vonden bij de renovatie van het Stedelijk. Hij las in de krant dat prominente cultuurondernemers het onverstandig vonden geld aan te pakken van de *VandenEnde Foundation* voordat er een allesomvattend plan was. Dat zou niet werken. 'Nogal ongepast, vond ik.'

'Van den Ende was niet populair bij de cultuurklasse met een grote C.'

Achterdocht

Cultuurwethouder Hannah Belliot van de gemeente Amsterdam kreeg het verwijt dat ze de stad liet *verEndiseren*, vertelt ze. 'Van den Ende was niet populair bij de cultuurklasse met een grote C. Nadat hij het Nieuwe de la Mar Theater van de gemeente had gekocht, kreeg ik te horen dat het geen verfijning was om zo om te gaan met cultuurgoed.'

Maar ze maakte ook de omslag mee. 'De politiek ging hem zeer waarderen. Er kwam zelfs een ontvangst in de burgemeesterswoning speciaal voor Joop en Janine van den

FOTO: MARIO TESTINO

Ende. Nu zegt men: ‘hij is één van de grootste culturele ondernemers van na de Tweede Wereldoorlog.’

Ook Wim Pijbes zag de ommezwaai. In zijn tijd als directeur van de Kunsthal financierde de *VandenEnde Foundation* een conservator voor het maken van familietentoonstellingen. Pijbes wilde die functie naar de naamgever vernoemen: de VandenEnde Familycurator. Het fonds hield het tegen.

Het fonds helpt individuele talenten en projecten die veel publiek trekken. Van jong tot oud.

Pijbes: ‘De tijd was er nog niet rijp voor. Tien jaar later hebben wij bij het Rijksmuseum de Tata Steel conservator Indiase kunst. De kunstwereld haalt niet langer zijn neus op voor goedwillende particulieren en bedrijven. Dat heeft ook te maken met de veranderde wereld. De economie was *booming* toen de *VandenEnde Foundation* werd opgericht. Nederland kende een begrotingsoverschot. Dat is nu wel even anders.’

Blikveld

Terugkijkend valt op hoe breed het blikveld van de *VandenEnde Foundation* is. In de cultuursector wordt graag gedacht in termen van hoge en lage cultuur. Het fonds trekt zich daar niks van aan en steunt net zo goed een goochelaar als het internationaal georiënteerde Holland Festival. Van Circus Elleboog en een boekuitgave over André van Duin tot aan het Concertgebouw en een tentoonstelling van Andy Warhol.

Het fonds helpt individuele talenten en projecten die veel publiek trekken. Van theater-, muziek- en kunstinstituten tot aan boeken, films, documentaires, dvd-boxen en tentoonstellingen. Van jong tot oud, van Klankspeeltuin voor kinderen tot aan wetenschappelijk onderzoek.

Boeken

Boeken waaraan wordt bijgedragen lopen van populair, via kunst naar de wetenschap, zoals over Wim Sonneveld, Mary Dresselhuys, Ellen Vogel en John Kraaijkamp sr, een dissertatie over Bert Haanstra, maar ook catalogi met werk van beeldend kunstenaar Melle, kunstenaar en decor- en kostuumontwerper Nicolaas Wijnberg en de fotocollectie van Hans Kemna. Of wetenschappelijke publicaties zoals *Zaken van Zalen*, het voor studenten bewerkte proefschrift van Cees Langeveld.

Prof. dr. Cees Langeveld is econoom en directeur van het Chassé Theater in Breda en werd na afronding van zijn dissertatie benoemd tot hoogleraar aan de Erasmus

Noa Wildschut

FOTO: JEROEN VELTMAN

Universiteit. Daar bekleedt hij de leerstoel Economie van de Podiumkunsten, die de *VandenEnde Foundation* eveneens financiert.

Met de leerstoel willen de initiatiefnemers het denken over de podiumkunsten van een goed fundament voorzien. En dat is weer van belang voor het beleid van overheden en theaterinstellingen. Die doelstelling sluit aan bij de bevordering van het cultureel ondernemerschap, een van de prioriteiten van de *Foundation*.

In de wetenschappelijke hoek financierde de *VandenEnde Foundation* de afgelopen jaren ook de Leerstoel Cultureel Ondernemerschap, waarover hierna meer. Daarnaast was er geld voor onderzoeken naar onder andere festivals en de bedrijfsvoering in de podiumkunsten.

DeLaMar Theater

Een bijzonder plaats neemt het DeLaMar Theater in Amsterdam in, een eigen theater dat eind 2010 open ging. Al bij de lancering van de *VandenEnde Foundation* presenteerden de oprichters hun lange termijn visie. Ze wilden dat de *Foundation* ooit een eigen, fysieke plek zou hebben die recht zou doen aan de doelstellingen: de ontwikkeling van jong talent, cultureel ondernemerschap en cultuureducatie.

‘Als je later iets mag doen waarbij je je talent maximaal kunt ontplooien, word je een gelukkiger mens.’

Aanvankelijk werd gesproken over een kunsthuis. In de loop der jaren kreeg het huis vorm aan de Amsterdamse Marnixstraat en is het streven met de opening van het DeLaMar Theater uitgekomen. De weg erheen ging niet over rozen en was vaak stekelig, blijkt uit het laatste hoofdstuk. Daarin vertelt cultuurwethouder Hannah Belliot hoe ze Joop van den Ende benaderde om het pand te kopen. De ex-bestuurster: ‘Hij was al zo vaak vergeefs op het stadhuis geweest dat zijn lichaamstaal zei: ‘wat wil ze?’

FOTO: CUNY JANSSEN

Lucia Marthas met leerlinge van de Hogeschool Dansacademie Lucia Marthas

6.2 Talentontwikkeling

‘Als je later iets mag doen waarbij je je talent maximaal kunt ontplooiën, word je een gelukkiger mens’, zegt Joop van den Ende. Hoe kan je de natuurlijke begaafdheid van jongeren stimuleren en verder ontwikkelen? Een studie in het buitenland kan aantrekkelijk zijn, maar prijzig, en de financiering ervan is vaak lastig. Mede daarvoor ontwikkelde de *VandenEnde Foundation* een intensief beurzenbeleid, waar de afgelopen jaren ruim tweehonderd jonge talenten van profiteerden; van klassiek musicus tot circus-artiest, van rapper tot theatermaker.

‘Bij ons krijgt iedereen een kans. Het draait om talent en het integreren van mensen.’

In hoeverre een jong talent uitgroeit tot een succesvol artiest is een *wild guess*. Maar dat maakt niet uit. De *Foundation* steunt volgens de filosofie van de piramide, waarbij zaad ontkiemt en groeit. Slechts een handjevol sprietjes steekt boven het maaiveld uit. De rest blijft eronder of komt niet tot wasdom.

Anders gezegd: één op de zoveel studenten ontwikkelt zich tot solist. De rest gaat lesgeven of iets anders doen en ontpopt zich in ieder geval tot cultuurconsument. Dat de mogelijkheid tot falen is ingecalculeerd, ondervond Oerol-directeur Joop Mulder. ‘Je was je ervan bewust dat je kon struikelen en je wist dat er niks aan de hand was als je dat uit kon leggen.’

Autodidact

De *VandenEnde Foundation* biedt studiebeurzen voor kostbare buitenlandse opleidingen, maar ook voor het volgen van zomercursussen of workshops in Nederland. Dat laatste gold bij voorbeeld voor Sanne Vogel – autodidact theatermaker – die zonder theateropleiding vanaf haar zestiende continu aan het werk is. Ze spijkerde haar techniek bij met spraaktraining, auditeren, camera-acteren en acteren.

Soms kloppen mensen om een andere reden bij de *VandenEnde Foundation* aan. Alida Dors leek de boot te missen doordat haar ouders goedbedoeld aandrongen op een ‘goede’ studie aan de Hogeschool voor Economische Studies. Uiteindelijk brak ze haar opleiding af en maakte ze van dansen haar beroep. Ze is medeoprichter van Solid Ground Movement, de eerste hiphopschool van Amsterdam en kon zich met steun van de *VandenEnde Foundation* verder ontwikkelen.

FOTO: ANDRÉS TERLAAT

Lucas en Arthur Jussen

Hogeschool Dansacademie Lucia Marthas

‘Het kan zijn dat je bedje op een verkeerde plek stond’, zegt Lucia Marthas, oprichter van de Hogeschool Dansacademie Lucia Marthas in de Amsterdamse Pijp. Bij haar kunnen talentvolle kinderen terecht, ongeacht de bankrekening of het inkomen van hun ouders. ‘De balletacademie is meestal voor witte kinderen uit hogere of artistieke milieus, niet voor de vaak multiculturele talenten uit gezinnen onder het minimum. Bij ons krijgt iedereen een kans. Het draait om talent en het integreren van mensen.’

Marthas kent Joop van den Ende al zo’n vijftientig jaar. ‘Ik ben bij hem begonnen met televisieballetjes met kinderen. Later deden we de mini-playbackshow. We delen een visie: kansen bieden aan talenten; wit, zwart, arm, rijk.’ Na de oprichting van de *VandenEnde Foundation* behoorde ze tot de eerste begunstigden. In opdracht van de *Foundation* maakte IdtV-DITS de documentaire *Schitteren*, die de ambitie van de jongeren om te schitteren liet zien. En er kwam een financiële injectie. Daardoor kon de dansacademie uitgroeien tot een van de grootste opleidingscentra van Europa voor hbo en mbo, inmiddels vrijwel volledig gefinancierd door het ministerie van OC&W.

Cultureel ondernemerschap

Die financiële rijkserkenning kan volgens Marthas op het conto van Joop van den Ende worden geschreven. ‘Onder staatssecretaris Aad Nuis van cultuur heeft Joop voor ons in Den Haag gelobbyd. Dat werd later opgepakt door staatssecretaris Van der Ploeg. Voor hem waren wij een voorbeeld van cultureel ondernemerschap. Hij kwam hier op de fiets naar toe.’

‘Onder staatssecretaris Aad Nuis van cultuur heeft Joop voor ons in Den Haag gelobbyd.’

De vrijgevigheid van de *Foundation* inspireert anderen. Marthas: ‘Ook ouders steunen me. Hebben ze één kind op de balletschool dan betalen ze bij voorbeeld voor twee. Of ze kopen twee balletpakjes. Dan kunnen wij er één geven aan een kind dat het thuis wat minder heeft.’

Voor veel jongeren is het opleidingsinstituut dé opstap naar een glansrijke carrière. ‘Onze uitstroom is honderd procent. Iedereen die hier afstudeert, heeft werk.’ De ex-studenten komen terecht in musicals in binnen- en buitenland, waaronder *Cats*, *Miss Saigon*, *The Lion King* en *Mamma Mia!* In *We will rock you* – gebaseerd op de muziek van Queen – zitten twaalf afgestudeerden. Oud-studenten geven ook les en brengen Marthas’ visie over op een nieuwe generatie.

Oerol Festival

Oprichter en directeur Joop Mulder van het internationaal vermaarde Oerol Festival op Terschelling was al vóór de oprichting van de *VandenEnde Foundation* bezig met talentontwikkeling. Maar hij kreeg het niet gefinancierd. De Raad voor Cultuur en het Fonds voor de Podiumkunsten vonden dat er al genoeg theaterwerkplaatsen waren.

Mulder: 'Het is van groot belang om nieuwe stappen te zetten en niet te blijven hangen. Maar we konden niet duidelijk maken dat een locatiewerkplaats iets anders is dan een zwarte doos of binnentheater.' Uiteindelijk vond hij gehoor bij de *VandenEnde Foundation* die de werkplaatsfunctie voor jong talent vijf jaar lang ondersteunde.

Vliegwiel

Het resultaat is duidelijk. Mulder: 'Het locatietheater heeft de afgelopen tien jaar een enorme ontwikkeling doorgemaakt. Dat is mede te danken aan de *VandenEnde Foundation*. We konden jonge makers professioneel begeleiden. Dat is van groot belang. Boukje Schweigman die nu structureel wordt gefinancierd door de overheid, is erg door Oerol geïnspireerd. Als jonge talentvolle maker werd zij, samen met Teun Mosk uitgenodigd bij ons te werken met theatergrootheid Robert Wilson. Dat was een enorme stap in haar carrière.'

De bijdrage van de *Foundation* had ook een vliegwieleffect. 'Na verloop van tijd kwamen het Fonds voor de Podiumkunsten en het VSB Fonds ook met geld over de brug. De werkplaats levert bijzondere producties op en wordt echt serieus genomen.'

Coosje Wijzenbeek

Coosje Wijzenbeek is vioolpedagoge en doceert aan de Sweelinck Academie, de Jong Talentafdeling van het Conservatorium van Amsterdam. Daarnaast adviseert ze de *Foundation* op muziekgebied. Ze vertelt dat de afgelopen jaren diverse jonge talenten op steun van de *VandenEnde Foundation* konden rekenen.

'Zo'n ervaring is van onschatbare waarde. Het is ontzettend nuttig om je grenzen te verleggen.'

Een van de eersten was haar nichtje Nadia Wijzenbeek die dankzij het cultuurfonds in Londen aan de Guildhall School of Music and Drama aan de slag kon. 'Dat gaf een enorme push. Ze heeft inmiddels een internationale carrière als kamermusicus, soliste en concertmeester bij de Radio Kamer Filharmonie.'

Een ander voorbeeld is Matthieu van Bellen die op vierjarig leeftijd begon met viool

spelen. Met een beurs van de *VandenEnde Foundation* studeerde hij vier jaar lang aan de Chetham's School of Music in Manchester, in combinatie met zijn schoolopleiding.

Brahms

Maar niet iedereen gaat op jonge leeftijd naar een buitenlandse kostschool. Wijzenbeek merkt dat de jeugd vooral behoefte heeft aan kortlopende cursussen en workshops in het buitenland. 'Zo'n ervaring is van onschatbare waarde. Het is ontzettend nuttig om je grenzen te verleggen. Het werkt als een soort *pressure cooker*.'

Ze vertelt dat talentontwikkeling op de leeftijd van vier begint. 'Vergeleken met vroeger zijn alle leeftijden opgeschoven. Je doet nu toelatingsexamen voor het conservatorium met een programma dat je dertig jaar geleden als eindexamen deed. Destijds moest je op je twintigste het vioolrepertoire kennen, nu op je twaalfde. En werd voorheen het vioolconcert van Brahms als onbespeelbaar gezien, nu spelen kinderen van achttien het ook.'

Maar waar het schoolsysteem inspeelt op de ontwikkeling van jonge sporters, zo zijn er voor talentrijke musici nauwelijks mogelijkheden. 'Voor een talent van acht is het belangrijk dat hij de beste lessen krijgt. Dat kost geld. Krijgt zo'n talent vrij van school omdat hij bij voorbeeld ver moet reizen om daar te komen? Heeft hij minder huiswerk? Is er een tegemoetkoming van de kosten?' Het antwoord op de drie vragen luidt nee. 'Klassieke muziek wordt gezien als luxe. Er is geen rijkssubsidie of aangepast schoolprogramma.'

Op dit punt voelt Wijzenbeek zich als een roepende in de woestijn. Mede daarom is ze blij met het beurzenstelsel van de *VandenEnde Foundation*. 'Ik hoop dat de *Foundation* het jeugdige talent wil blijven ondersteunen. In de toekomst zal daar een nog grotere behoefte aan zijn.'

*Kijken in
De Kunsthal
Rotterdam*

6.3 Cultuureducatie

Nederland telt een groot kunst- en cultuuraanbod, maar hoe krijg je mensen daar enthousiast voor? Het antwoord ligt deels verscholen in de uitdrukking ‘jong geleerd, oud gedaan’. Wie als kind met kunst in aanraking komt, bezoekt op latere leeftijd eerder een concertzaal, theater of museum dan iemand die dat nooit deed. Vandaar dat de *VandenEnde Foundation* veel aandacht besteedt aan cultuureducatie voor jongeren. ‘Wie de jeugd heeft, heeft de toekomst’, luidt een ander gezegde.

‘Wil je dat men over 50 jaar kaarten van het Concertgebouw en de Stadschouwburg koopt, dan moet je nu investeren.’

De Amsterdamse ex-cultuurwethouder Hannah Belliot wijst op het belang van cultuureducatie in de grote steden. ‘Over vijftig jaar is de bevolkingssamenstelling van Amsterdam totaal veranderd. Wil je dat de inwoners dan nog kaarten voor het Concertgebouw en de Stadsschouwburg kopen dan moet je daar nu in investeren.’

De afgelopen jaren waren er honderden projecten waarbij de jeugd in aanraking kwam met kunst en cultuur. Dankzij een project van het Nederland Blazers Ensemble konden jongeren hun eigen compositie laten horen in het Concertgebouw. Dat was tijdens het Nieuwjaarsconcert ook op televisie te zien. Via het landelijke schoolproject van de Stichting Swing kwamen middelbare schoolleerlingen in contact met dance, soul, jazz en wereldmuziek. En het Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid kon met steun van de *VandenEnde Foundation* zijn educatieve belevingsprogramma Media Experience, een soort interactief pretpark, opzetten.

‘De ‘familietentoonstelling’ is mede dankzij de VandenEnde Foundation in Nederland op de kaart gezet.’

Kunsthall

Ook de Kunsthall Rotterdam zette in op de jeugd. De *Foundation* financierde een familieconservator, die werd belast met het maken van tentoonstellingen voor een breed publiek. Het concept was van Britse makelij. ‘Andere kunstinstellingen maken nu ook familietentoonstellingen, maar het is in Nederland mede dankzij de *VandenEnde Foundation* op de kaart gezet’, zegt voormalig directeur Wim Pijbes.

De samenwerking tussen de *Foundation* en de Kunsthall voert terug tot de beginjaren. ‘De Kunsthall was een soort Pietje Bell in de museumwereld. We werden niet helemaal

FOTO: ASLAN MUZIEKCENTRUM

Kinderen op een basisschool maken kennis met muziek bij het Aslan Muziekcentrum, Amsterdam

voor vol aangezien, net als de *VandenEnde Foundation* die aanvankelijk met argwaan werd bekeken.’

Er kwamen drie projecten tot stand: de kinderboekententoonstelling *Wonderland – Van Pietje Bell tot Harry Potter* (2002), *De wereld van de Zwartvoet Indianen* (2003), over de geschiedenis en cultuur van de Nitsitapi in Noord-Amerika. En *Leven onder de Wassende Maan* (2004) met aandacht voor de woon- en leefcultuur in de Arabische wereld. De presentaties trokken duizenden kinderen met hun ouders. Na de *VandenEnde Foundation* zette energieleverancier Eneco de financiering van de reeks voort.

Concertgebouw

Ook het Concertgebouw in Amsterdam behoort tot de eerste aanvragers. Dankzij de *VandenEnde Foundation* zette de muziektempel een educatieprogramma op poten, waar jaarlijks 40.000 basisscholieren op af komen. Het eerste jaar waren dat er 15.000.

Voormalig directeur Martijn Sanders liet zich inspireren door Isaac Stern, die destijds de educatie bij de Carnegie Hall in New York voor zijn rekening nam. Op dat moment had het Concertgebouw geen educatieve projecten. ‘Het voorzag in een lacune, ook op scholen. Docenten doen weinig aan muziek, mede doordat ze er weinig van weten.’

Docenten doen weinig aan muziek. Het educatieprogramma van het Concertgebouw voorzag in een lacune.

Sanders vertelt hoe belangrijk het is om het gebouw voor de jeugd te ontsluiten. De kinderen mogen na afloop een enquête invullen. ‘Je krijgt tranen in je ogen als je leest wat ze hebben ervaren. Het bezoek heeft een enorme impact. Dat heeft te maken met het imposante gebouw, maar ook met de muziek.’

De programma’s zijn speciaal op de jeugd toegesneden. ‘Je moet kinderen niet drie kwartier naar Brahms laten luisteren, maar iets laten horen wat bij hun belevingswereld past’, zegt Sanders. ‘Ik herinner me een programma met Stockhausen en Messiaen; moderne muziek met vogelgeluiden. Maar we hebben ook Haydn, wereldmuziek en jazz.’ Voor iedere groep zijn er concerten, die de docent vooraf in de klas kan voorbereiden.

Theater Instituut Nederland

De eerste samenwerking met het Theater Instituut (TIN) voert terug tot de documentaire-serie *Allemaal THEATER*, een initiatief van de *VandenEnde Foundation*, waarvoor TIN archiefmateriaal ter beschikking stelde. In de loop der jaren steunde de *Foundation* diverse tentoonstellingen en boekpublicaties.

Bijzonder was de serie *Nieuwe Theatermakers*, waaraan ruim twintig podia deelnamen

© COLLECTIE THEATERINSTITUUT NEDERLAND

Wim Sonneveld

en waarbij elke maand een productie werd getoond van een jonge theatermaker. De reeks van acht voorstellingen per seizoen werd later omgedoopt tot *Blind Date*. Later werd de financiering overgenomen het BNG Cultuurfonds en het Fonds voor de Podiumkunsten. Ook was het VSB Fonds er financieel bij betrokken.

Eregalerij

Maar het omvangrijkste project dat de *VandenEnde Foundation* financiert zijn de websites over grote Nederlandse theaterpersoonlijkheden, te vinden op de website *Een leven lang theater* (www.eenlevenlangtheater.nl). Wie daarop zoekt, vindt een overzicht van het werk en leven van belangrijke theatermakers met zeldzame en niet eerder vertoonde beeld- en geluidsfragmenten.

‘Dankzij het visuele materiaal worden deze theaterpersoonlijkheden op een andere manier toegankelijk.’

De eregalerij van de afgelopen honderd jaar loopt dwars door de disciplines; van toneel, dans, naar cabaret en amusement. Daarbij gaat het om namen als Louis Bouwmeester, Fien de la Mar, Erik Vos, Willem Nijholt, Henk van Ulsen, Jos Brink, Rudi van Dantzig en Hans van Manen. De website over Ramses Shaffy – overleden eind 2009 – is in de maak.

TIN-directeur Henk Scholten wijst op het belang van dit historisch overzicht dat zonder de steun van de *VandenEnde Foundation* niet tot stand zou zijn gekomen. ‘Dankzij het visuele materiaal worden deze theaterpersoonlijkheden op een andere manier toegankelijk dan in een boek.’

FOTO: PRIVÉZAMELING LEO PÓT

6.4 Cultureel ondernemerschap

Het begrip cultureel ondernemerschap werd in de jaren negentig door staatssecretaris Rick van der Ploeg centraal gezet met als doel de cultuursector minder afhankelijk te maken van subsidies. Cultuurmakers en -bemiddelaars moesten meer eigen initiatief tonen en beter toegerust worden voor de maatschappij, waarin marktwerking een steeds grotere rol ging spelen.

Cultureel ondernemerschap betekent niet dat de Foundation zich er inhoudelijk mee bemoeit.

De *VandenEnde Foundation* was het eerste private cultuurfonds dat het begrip tot één van zijn prioriteiten maakte. Soms stuitte dat op misverstanden. Cultureel ondernemerschap betekent niet dat het fonds zich inhoudelijk met de culturele producten bemoeit. Meer publiek en meer inkomsten vereisen geen artistieke knieval. Het gaat om het bereiken van de potentiële bezoekers. Dat kan via marketing en merkontwikkeling.

De afgelopen jaren steunde de *VandenEnde Foundation* een groot aantal instellingen op dit gebied, waaronder Foam, Holland Dance Festival, Theaterfestival Boulevard, het Rozen theater, het Tweetakt Festival en het Diaghilev Festival. Bij het Holland Festival leidde het merkonderzoek en de daarop toegesneden campagne tot een toename van het aantal bezoekers. Het daaraan gekoppelde gedifferentieerde prijsbeleid zorgde in enkele jaren voor een stijging van de eigen inkomsten met bijna driehonderd procent.

‘Cultuur is geen franje van de gewone economie, maar één van de kernactiviteiten.’

Leerstoel Cultureel Ondernemerschap

‘Cultuur is geen franje van de gewone economie, maar één van de kernactiviteiten’, vindt prof. dr. Nachoem Wijnberg, die de Leerstoel Cultureel Ondernemerschap aan de Universiteit van Amsterdam bekleedt. De leerstoel is een initiatief van de *VandenEnde Foundation*. Aanleiding voor de oprichting was de toekenning van de IJ-prijs aan Joop van den Ende.

Die onderscheiding is een initiatief van PricewaterhouseCoopers en de gemeente Amsterdam en wordt sinds 1998 uitgereikt aan een persoon die een belangrijke bijdrage levert of heeft geleverd aan de economische ontwikkeling en promotie van Amsterdam.

*Mavlin's Theatre,
Chicago. Toonbeeld
van prijsdifferentiatie*

FOTO: JEROEN VELTMAN

Jonge talenten van de Hogeschool Dansacademie Lucia Marthas

Met de 15.000 euro die aan de prijs was verbonden, wilde Van den Ende het wetenschappelijk onderwijs bevorderen. In overleg met de Universiteit van Amsterdam werd uiteindelijk samen met de *Foundation* een volwaardige leerstoel opgetuigd, waarmee een veelvoud van dat prijzengeld was gemoeid.

‘Het is voor het eerst dat er aandacht wordt gegeven aan de economische aspecten van culturele industrie in brede zin.’

‘Zonder de *VandenEnde Foundation* was de leerstoel er niet geweest’, zegt Wijnberg, die het unieke ervan benadrukt. ‘Voor Nederland is het voor het eerst dat er vanuit een Business School en op wetenschappelijk niveau aandacht wordt gegeven aan de economische aspecten van de culturele industrie in brede zin. Voor zover er vanuit de universiteit naar de culturele industrie gekeken wordt, is dat vooral vanuit het perspectief van de geesteswetenschappen, met nadruk op de hoge kunsten en zonder al te veel interesse in strategie of marketing. Andere academici hebben een culturele wetenschap als vertrekpunt en kijken dan ook een beetje naar de economie.’

Tieners

Bijzonder is ook de nadruk op het cultureel ondernemerschap. Van belang daarbij is het begrip risiconemend gedrag. ‘Als een groepje tieners een bandje begint en daarmee het land rondtoert is dat misschien ondernemender dan als Toneelgroep Amsterdam een subsidieverzoek indient bij een particulier fonds.’

De afgelopen jaren werd onderzoek gedaan naar de netwerken binnen de Nederlandse filmindustrie. Lopend onderzoek gaat onder andere over de verhouding tussen het zakelijk en artistiek leiderschap bij culturele instellingen en in het bijzonder theatergezelschappen. ‘Echt een onderwerp voor de *Foundation*’, vindt Wijnberg. ‘Hebben zakelijke leiders een ander beeld van de concurrentieomgeving waarin de organisatie werkt dan artistieke leiders? En is er een verband tussen de mate waarin die beelden uiteenlopen en hoe goed de organisatie presteert?’ Ander onderzoek richt zich op de carrièrepatronen bij studenten en afgewezen kandidaten van de kunstacademie.

Voortbouwend op een proefschrift over de filmsector wordt ook gekeken naar de netwerkvorming in de culturele wereld. Daarvoor wist Wijnberg NWO-geld los te peuteren, een ‘overwinning’ binnen de wetenschappelijke wereld. Nieuw is de samenwerking met de Nederlandse Filmacademie, waar grote interesse bestaat voor de wetenschappelijke benadering van het begrip cultureel ondernemerschap.

Ook op een andere manier maakt Wijnberg ‘gebruik’ van de *Foundation*. ‘Ik ben niet alleen dankbaar voor de bijdrage, maar vind het inhoudelijk interessant wat ze

Foam 2009 Godnys Punt Misha de Ridder

FOTO: MISHA DE RIDDER, COURTESY GALERIE JULIETTE JONGMA AMSTERDAM

doen. Tijdens colleges heb ik bij voorbeeld ook over de ontwikkeling van het DeLaMar Theater in Amsterdam gesproken.'

Foam_Fotografiemuseum Amsterdam

Eén jaar na de millenniumwisseling openden in Amsterdam de deuren van het Fotografie-museum Amsterdam, al snel bekend onder de afkorting Foam. De brede programmering waaiert van historisch, sociaal-maatschappelijk naar toegepaste fotografie zoals mode. Bij dat laatste valt te denken aan modiefotograaf Mario Testino.

De afgelopen jaren bracht Foam namen als Henri Cartier-Bresson – de grondlegger van het fotopersbureau Magnum – en Richard Avedon. Deze Amerikaan werd tijdens zijn leven al een legende en wordt algemeen gezien als één van de belangrijkste fotografen van de tweede helft van de twintigste eeuw.

'Van de bijdrage profiteerde niet alleen Foam, maar ook Nederlandse fotografen.'

Directeur Marloes Krijnen benaderde de *Foundation* al vóór de start van het museum. Ze had bewondering voor de activiteiten van Joop van den Ende en vooral zijn manier van marketen. 'Daar kunnen we wat van leren.' Dankzij de financiële steun van de *VandenEnde Foundation* kon ze een publiciteitsmedewerker aantrekken.

Kaart

Foam kon mede dankzij de *VandenEnde Foundation* op de kaart worden gezet, zowel nationaal als internationaal, zegt Krijnen. 'Zonder het fonds was dat niet gelukt.' Ze vertelt over de tentoonstelling *Dutch Seen: New York Rediscovered* (2009) in New York met werk van Nederlandse fotografen.

De foto's stonden tevens afgedrukt in het magazine van *The New York Times*, een gezaghebbende uitgave op het gebied van fotografie. 'Daardoor konden de fotografen die nog niet echt internationaal waren doorgebroken hun naam vestigen en kwamen ze in contact met een galerie in New York of met belangrijke kranten en tijdschriften. Van de bijdrage profiteerde dus niet alleen Foam, maar ook Nederlandse fotografen.'

Bijzonder is dat de *Foundation* voor het museum op de bres sprong na het advies van de Amsterdamse Kunstraad om de subsidiekraan dicht te draaien. In een brief noemde het fonds dat onbehoorlijk bestuur. Het zou weggegooid geld zijn als het museum al na vier jaar moest sluiten vanwege een subsidiestop. De voorgenomen sluiting was uiteindelijk niet aan de orde doordat de toenmalige cultuurwethouder het advies naast zich neer legde.

*Museum Beelden aan Zee, Scheveningen.
Yue Minjun, Contemporary Terracotta Warriors, 2000*

Nederlands Philharmonisch Orkest

Met dalende bezoekerscijfers begreep het Nederlands Philharmonisch Orkest (NedPhO) een aantal jaren geleden dat het actie moest ondernemen. Hoe kon het de dalende tendens stoppen en meer publiek trekken? Met steun van de *VandenEnde Foundation* werd een marktonderzoek uitgevoerd, waaruit bleek dat het orkest niet moest verplatten maar verbreden. De toekomst lag in een duidelijke boodschap. Niet in een programma vol klassieke hits.

‘Dit is een betere hulpvorm dan andere fondsen bieden, doordat hij constructief en duurzaam is.’

Dat vertaalde zich in een kleurrijke postercampagne met musici in bij voorbeeld een weiland of bollenveld. Niet de naam van het orkest en de dirigent stond in chocoladecolors op het affiche, maar de sfeer en beleving die het publiek te wachten stonden. ‘Het was allemaal wat frisser en ontdaan van het duffe imago van de klassieke muziek’, zegt Anne Christin Erbe, manager pr, sponsoring en fondsenwerving bij het NedPhO.

De actie bleek een schot in de roos. ‘De zaalbezetting steeg van vijftien naar negentig procent, ongekend voor klassieke muziek.’ Erbe is enthousiast over de samenwerking. ‘Dit is een betere hulpvorm dan andere fondsen bieden, doordat hij constructief en duurzaam is. Je verbetert de structuur en maakt je product beter zichtbaar.’

Albert Heijn

Het NedPhO ontstond vijftien jaar geleden uit een fusie van drie orkesten, waaronder het Amsterdams Philharmonisch Orkest. Tegenwoordig begeleidt het orkest operaproductions in het Muziektheater en speelt onder meer in het Concertgebouw. Vóór de fusie deed het Amsterdams Philharmonisch al onconventionele publieksacties. Erbe: ‘Men kon destijds Albert Heijnzegeltjes sparen om gratis naar een concert te gaan. Het nieuwe publiek dat onze voorloper daarmee trok, hebben we nog steeds.’ De samenwerking met de *VandenEnde Foundation* lag min of meer in het verlengde. ‘Ik heb geen enkel moment gedacht: ‘straks gaan we musicals begeleiden.’ Wel: ‘Wat kunnen we leren van de zaalverkoop bij een andere organisatie?’

De *Foundation* bemoeide zich niet inhoudelijk met het programma, dat behalve ‘moeilijk’ repertoire ook de serie *Geliefde klassiekers* biedt. Of dat laatste onder de noemer verplating valt, betwijfelt Erbe: ‘Klassieke muziek op hoog niveau blijft klassieke muziek op hoog niveau. Daar doet een bekend deuntje niets aan af.’

ARTIST'S IMPRESSION: STUDIO ZWART LICHT

Het nieuwe Stedelijk Museum, ontwerp: Benthem Crouwel

6.5 Bijzondere projecten

Kunstprojecten zijn onvoorspelbaar en vallen niet altijd binnen de richtlijnen van de *Foundation*. Daarom gaf het fonds zichzelf de vrijheid af te wijken van zijn eigen criteria en werd de categorie bijzondere projecten ingesteld. Ook hierbij geldt dat het aantal ondersteunde projecten divers is. Van de Blijvend Applaus Prijs voor niet meer actieve podiumkunstenaars, tot de adoptie van tien stoelen in de nieuwe zaal van de Stadschouwburg Amsterdam en een boek over de samenwerking tussen Alexandra Radius en de legendarische Russische danser Rudolf Nureyev.

Steun was er ook voor diverse boekenuitgaven van beeldend kunstenaar Jasper Krabbé, die hem vooral in het buitenland hielpen zijn werk woordloos uit te leggen. Maar er waren ook bijdragen aan Het Toneel Speelt en de tentoonstelling met Chinese avant-garde beeldhouwkunst in Museum Beelden aan Zee.

Mary Dresselhuys Prijs

Een ander voorbeeld van zo'n bijzonder project is de tweejaarlijkse Mary Dresselhuys Prijs, een hommage aan een opmerkelijk acteur of actrice. De prijs is vernoemd naar actrice Mary Dresselhuys (1907-2004) die de onderscheiding tot haar overlijden ook zelf uitreikte. Haar dochter Petra Laseur nam het stokje daarna over.

In de prijzen vielen onder andere Sylvia Poorta (2002), Jacob Derwig (2004), het gezelschap Wunderbaum (2006) en Beppie Melissen (2008). De winnaar krijgt een penning ontworpen door beeldend kunstenaar Eric Claus en een geldbedrag van 12.500 euro, te besteden aan studie in welke vorm dan ook.

Stedelijk Museum

Het meest in het oog springende project betreft het vlottrekken van de financiering van het Stedelijk Museum in Amsterdam. Het dossier lag als een steen op de maag van de toenmalige Amsterdamse cultuurwethouder Hannah Belliot. Geld voor de renovatie en nieuwbouw ontbrak, terwijl het ooit internationaal toonaangevende museum stond te verkommeren. Uit onderzoek bleek dat het benodigde budget rond de 110 miljoen euro schommelde.

De gemeente Amsterdam had circa 57 miljoen euro toegezegd. Het Rijk was bereid vijf miljoen euro te doneren onder voorwaarde dat er bijna 25 miljoen uit de markt zou komen. De Amsterdamse politiek wilde eigenlijk geen cent méér uittrekken, maar volgde schoorvoetend het Rijk en stelde tien miljoen extra in het vooruitzicht. Oud-museum-directeur Hans van Beers: 'Ze dachten waarschijnlijk: het lukt toch niet om zo'n groot bedrag uit de markt te halen.'

allemaal

THEATER

van 1945 tot nu

FOTO: DEEN VAN DER MEER, ONTWERP: YVONNE WILLEMS

NAAR EEN IDEE VAN

Joop van den Ende

PRODUCENT

Ireen van Ditschuyzen

PRESENTATIE

Jeroen Krabbé

REGIE

Leo de Boer, Noud Holtman
Hans Pool, Ger Poppelaars

EEN 12-DELIGE DOCUMENTAIRESERIE

een productie van IdtV-DITS voor de VandenEnde Foundation in coproductie met de AVRO

Hulp

Omstreeks die tijd liet Belliot een bom ontploffen, zoals ze het zelf formuleert. 'Ik stelde voor om het museum dan maar naar de Zuidas te verhuizen. Het hele land viel over me heen, zelfs vanuit New York kwamen er brieven hoe ik het in mijn hoofd haalde.' Ze deed het om de politiek te overtuigen van de ernst van de situatie. Haar probleem was des te nijpender doordat ook andere cultuurpanden op de nominatie stonden voor renovatie.

In die fase belde ze Joop van den Ende. De twee hadden elkaar op initiatief van Belliot voor het eerst op het stadhuis ontmoet. De cultuurwethouder wilde destijds weten of Van den Ende nog altijd geïnteresseerd was in de aankoop van de noodlijdende bioscopen Calypso en Cinerama.

'Joop van den Ende heeft het project losgetrokken. Daarna is alles gaan schuiven.'

Nu vroeg ze hulp voor het Stedelijk. Dat kreeg ze in de vorm van een donatie van de *Foundation* van zes miljoen euro voor het opzetten van de fondsenwervingsactie en als eerste bijdrage voor de renovatie en nieuwbouw. Belliot: 'Joop van den Ende heeft met de *Foundation* het project letterlijk losgetrokken. Daarna is alles gaan schuiven.' Van Beers zag hoe het achter de schermen werd geregeld. Er was kritiek, maar niet van hem. 'Of het nou oud of nieuw geld was, maakte mij niet uit. Het verhaal gaat dat Van den Ende het deed om *goodwill* te kweken voor zijn bouwplannen aan de Marnixstraat maar volgens mij hoort dat gewoon bij ondernemen.'

De fondsenwerving die de grootste in de recente Nederlandse cultuurgeschiedenis was, ging daarna in sneltreinvaart van start. Van Beers: 'Het was een grote prestatie dat het geld in recordtempo bijeen kwam. Dat was mede te danken aan het bestuur van de fondsenwerving met onder andere Cor van Zadelhoff (vastgoed) voor het nieuwe geld; Morris Tabaksblat (ex-Unilever) vertegenwoordigde de chic.'

Net als Belliot meent Van Beers dat de fondsenwervingsactie niet was gelukt zonder de 'turbostartmotor' van de *Foundation*. 'De sentimenten voor het Stedelijk waren groot maar niet bij mensen met geld.' De opening van de nieuwbouw naar een ontwerp van Jan Benthem en Mels Crouwel staat gepland voor 2011.

Allemaal THEATER, Allemaal FILM

Een aanvraag kan soms uitmonden in een heel ander project. Dat overkwam producente Ireen van Ditschuyzen van IdtV-DITS die aanvankelijk steun vroeg voor een fonds voor de maatschappelijke documentaire. Uiteindelijk kreeg ze opdracht een documentaire

Into the Woods M-Lab productie, 2007

FOTO: BOB BRONSHOFF

te maken over de werkwijze van Joop van den Ende. Ook ontving ze een researchopdracht voor wat uitmondde in een serie over het Nederlands theater. De reeks van twaalf afleveringen werd onder de titel *Allemaal THEATER* uitgezonden door de AVRO en als dvd-box uitgebracht.

Van Ditshuyzen vertelt dat Joop en Janine van den Ende haar kozen vanwege haar werkwijze. 'Het is niet de bedoeling dat je gaat doen wat zij willen. Ze kiezen jou vanwege je stijl en eigen gedachten. Dat is bijzonder.' Een draaidag waarbij Joop van den Ende terecht boos werd op een acteur staat haar nog helder op het netvlies. 'Je merkte dat iedereen bang voor hem werd. Dat vertaalde zich in onderdanigheid. En daar kan Joop niet tegen. Hij wil mensen die ergens voor staan.'

Aan bijschaven naderhand deed hij niet. Van Ditshuyzen: 'Nadat Joop later zijn eigen boosheid op film terugzag, reageerde hij groots. Hij zei: 'Ja, zo ben ik nou eenmaal.' Het hoefde er niet uit. Dat vind ik heel knap. Ik ken niemand die zich zo bloot kan geven.'

Na de serie *Allemaal THEATER* kreeg Van Ditshuyzen opdracht een vergelijkbare serie over de geschiedenis van de Nederlandse film te maken. *Allemaal FILM* telde negen afleveringen. 'Het was moeilijker dan de theaterserie. Filmers zijn introverte mensen. Ze hebben weinig taal.' Andere documentaires die IdtV-DITS in opdracht van de *VandenEnde Foundation* maakte, waren *Schitteren*, over de Hogeschool Dansacademie Lucia Marthas en *Ko van Dijk, een hommage*.

M-Lab – laboratorium voor muziektheater

M-Lab – het laboratorium voor muziektheater aan het IJ in Amsterdam-Noord – ontwikkelt samen met schrijvers en componisten nieuw muziektheaterrepertoire. Daarnaast fungeert het als broedplaats voor jong talent. Het podium werd in 2007 opgericht, mede op initiatief van Joop en Janine van den Ende. In Nederland voorziet M-Lab in een lacune. Dit werd toen ook gezien door het ministerie van OC&W dat M-Lab opnam in

'Terug naar de basis, daar draait het om'

de culturele Basisinfrastructuur. Het genre is te zien in de grote theaters met alles erop en eraan: mooie decors, fraaie kostuums en ingenieuze techniek. Tot het 'laboratorium' in 2007 de deuren opende, ontbrak in Nederland een kleinschalig podium voor experimenteel muziektheater. Londen kent het Donmar Warehouse, dat M-Lab tot voorbeeld diende. 'Ze durven daar een flinke stap verder te gaan als het gaat om muziektheater met inhoud', merkte artistiek directeur Koen van Dijk tijdens een bezoek. 'Daar wordt een musical tot de essentie teruggebracht en kun je zien wat een voorstelling ons in deze tijd te vertellen heeft.'

FOTO: BOB BRONSHOFF

De Geheime Tuin *M-Lab* productie, 2009

‘Terug naar de basis, daar draait het om. We steken geen geld in decors en kostuums. Het is veel verstandiger je te concentreren op het verbreden van tekst, muziek en spel, dan de randzaken eromheen. In M-Lab kom je ‘uitgeklede’, pure voorstellingen tegen. Zo’n plek is hoognodig voor Nederland.’

Off Broadway

Theaterproducenten kiezen vaak voor de makkelijkste weg; het herhalen van successen, legt Van Dijk uit. ‘In de theaterwereld zijn producenten huiverig voor nieuwe titels, ook omdat het risico voor een financiële flop groot is. Door onze kleinschaligheid durven en kunnen wij vernieuwend zijn.’

Maar niet alleen nieuwe producties komen tot wasdom. M-Lab doet ook dienst als kweekvijver voor jong talent. Beginnende muziektheatermakers krijgen de tijd, ruimte en het advies zich te ontplooiën. Bij M-Lab komen talenten in contact met doorgewinterde collega’s, waardoor ze er niet alleen voor staan. Per seizoen produceert M-Lab zes tot acht eigen producties. Zowel bij de bestaande musicals in een nieuw jasje alsook bij de nieuw geschreven voorstellingen, gaat het om uitvoeringen die commerciële producenten laten liggen. De titels zijn dan ook een aanvulling op het bestaande musicalaanbod. Van Dijk: ‘Vandaar dat de vergelijking met Off Broadway vaak wordt gemaakt.’

Lef

In dat licht past ook de onderscheiding van theatercritici die M-Lab eerder dit jaar te beurt viel. Uit het juryrapport: ‘Producenten hebben een tijdje de kat uit de boom gekeken, maar dit seizoen zien we dat twee musicals die in M-Lab een proeftijd hebben gehad – *Into the Woods* en *Urinetown* – in de grote landelijke theaters worden opgevoerd. Dit succes is reden voor de Kring van Nederlandse Theatercritici (KNT) om de Prijs van de Kritiek 2010 toe te kennen aan M-Lab.’

Eerder viel M-Lab ook al in de prijzen. Het podium kreeg de Ondernemersprijs van Stadsdeel Noord. Jury- en stadsdeelvoorzitter Rob Post prees het lef van M-Lab om op een bijna onvindbare plek in Amsterdam-Noord een nu al nationaal bekend theater te starten. ‘M-Lab is dé formule om Amsterdam-Noord op cultureel gebied nog beter op de kaart te zetten.’

Thema van de prijs was cultureel ondernemen, precies één van de prioriteiten van de *VandenEnde Foundation*.

Sandra Jongenelen

A street scene in Amsterdam featuring a tram, historic buildings, and a large '7' logo. The scene is set during the golden hour, with warm sunlight filtering through the clouds. A modern tram is traveling along the tracks in the center of the street. The buildings on either side are multi-story, historic structures with ornate facades. Pedestrians and a cyclist are visible on the sidewalks. In the top left corner, there is a large, stylized number '7' in a reddish-pink color, followed by the text 'DeLaMar Theater' in a dark blue, serif font. The background of the top left corner is filled with a repeating pattern of the text 'VdEF' in white.

7 DeLaMar Theater

November 2002

Eerste overleg met de gemeente
over DeLaMar Theater

3 Februari 2004

Convenant met
gemeente Amsterdam

Oktober 2006

Start sloop

November 2007

Bouwvergunning

DE LA MAR THEATER

9 September 2008

Eerste paal

23 September 2009

Eerste steen

3 Februari 2010

Hoogste punt

28 November 2010

Galaopening door
Koningin Beatrix

FOTO: JACOB MERKELBACH; COLLECTIE THEATER INSTITUUT NEDERLAND

Fien de la Mar

*Lange rij wachtenden voor het Nieuwe de la Mar Theater
voor een avond met Wim Sonneveld, 1964*

FOTO: COLLECTIE ANFO/BEELDBANK NATIONAAL ARCHIEF

Bij de presentatie van de *VandenEnde Foundation* in 2001 was al duidelijk dat het fonds geen eindstation was. Joop en Janine van den Ende vonden dat er ooit een ruimte moest zijn waar de drie doelstellingen zouden samenkomen: de ontwikkeling van jong talent, cultureel ondernemerschap en cultuureducatie.

Het aanvankelijke idee van een kunsthuis kreeg uiteindelijk vorm in het theatercomplex nabij het Leidseplein in Amsterdam. Het DeLaMar Theater herbergt twee podia met orkestbakken, acht foyers, een grand café, een repetitielokaal, kleedkamers en een artiestenfoyer. In het gehele gebouw dat op 28 november 2010 is geopend, hangt werk van toonaangevende fotografen, onder wie Erwin Olaf en Viviane Sassen.

Fondation Maeght

Het idee voor het kunsthuis ontstond in de jaren negentig naar aanleiding van een bezoek aan de Fondation Maeght, een modern museum in Zuid-Frankrijk. Het particuliere museum dat was opgericht door het echtpaar Maeght bood een oase aan kunst. Konden Joop en Janine van den Ende niet ook zo iets doen? Via Rudi Fuchs, destijds directeur van het Stedelijk Museum in Amsterdam, werden verschillende initiatieven vergeleken en begon het idee vaste vorm te krijgen.

Door Fuchs raakten Joop en Janine ook in gesprek met het bestuur van de Karel Appel Foundation over de mogelijkheid een kerncollectie van Karel Appel in hun kunsthuis op te nemen. Joop van den Ende kende het Picasso Museum in Parijs. Hij vond een museum voor één kunstenaar eigenlijk te eendimensionaal. Maar hij achtte het voorstel waardevol genoeg om verder te onderzoeken. Als locatie werd gedacht aan de Zuidas, de stedelijke uitbreiding aan de zuidkant van Amsterdam.

De plannen kwamen in een stroomversnelling toen de locatie verschoof naar het kantoorpand van het theaterbedrijf Stage Entertainment aan het Museumplein. Het initiatief zou prachtig aansluiten bij het Rijksmuseum, het Van Gogh Museum, het Stedelijk Museum en het Concertgebouw.

Hannah Belliot

Toch waren er ook twijfels. Werden te plannen niet té groots en veelomvattend? Moest de *Foundation* zich niet beperken tot zijn vertrouwde terrein, de podiumkunsten? Was het wel verstandig om de aandacht te verleggen naar museale activiteiten? Het was rond die tijd dat Joop van den Ende in contact kwam met Hannah Belliot (PvdA), wethouder cultuur van de gemeente Amsterdam.

Belliot: 'De gemeente verkeerde in grote financiële nood. Renovatie van cultuurpanden als de Stadsschouwburg, Paradiso en enkele vlakkevloertheaters hadden miljoenen gekost. Het geld was op, terwijl er voor de renovatie van het Nieuwe de la Mar negen

miljoen euro nodig was. Vergeleken met het Stedelijk Museum was het een lichte bananenschil, maar niemand wilde zich eraan branden. Partijen ter linkerzijde wilden het Nieuwe de la Mar Theater niet verkopen. Ik wel. Ik had al hoofdpijn van het Stedelijk. Daarom heb ik Joop van den Ende gebeld. Gelukkig had hij nog interesse. Vervolgens heb ik hem gezegd dat ik ging kijken of ik de verkoop politiek voor elkaar kon krijgen.’

‘Zonder cultureel ondernemerschap geen Carré, Tuschinski, Stadsschouwburg, Stedelijk Museum en nog veel meer.’

In het college had Belliot de VVD mee. Uiteindelijk gingen de andere politieke partijen overstag. ‘Het was een wondertje hoe snel dat het ging.’ Dat had mede te maken met een presentatie van de *Foundation* in samenwerking met historicus Jan Bank, waarin werd onderbouwd dat het grootste deel van de Amsterdamse kunstinstellingen in de negentiende en twintigste eeuw tot stand was gekomen dankzij particulier initiatief.

Zonder cultureel ondernemers *avant la lettre* hadden we geen Carré, Tuschinski, Stadsschouwburg, Stedelijk Museum, Concertgebouw en nog veel meer. Voor vrijwel het gehele Amsterdamse gemeentebestuur was die boodschap nieuw. Het zorgde voor een kanteling in het denken. Er kwam groen licht voor het initiatief van de *Foundation* dat in een traditie paste. Ook de Kunstraad en de gemeenteraad gingen akkoord.

Convenant

Ondanks een convenant tussen de partijen zou het nog vier jaar duren vóór de eerste paal van het DeLaMar Theater de grond in kon. Een onverwacht noodzakelijke aanpassing van het bestemmingsplan kostte een jaar. Nadat de Welstandscommissie het eerste ontwerp had afgekeurd, vergde een nieuw plan ook weer een jaar.

Doordat het nieuwe ontwerp minder hoog mocht zijn, bleek de kavel te klein voor alle geplande functies. Er moesten belendende panden worden aangekocht, waaronder een goedlopend budgethotel voor backpackers en een woonhuis met drie bewoners. Het uitkopen van de hotelondernemer en het op een goede manier herhuisvesten van de bewoners duurde tot in 2009.

De programmering van bioscoop Calypso lag inmiddels stil, maar met financiële steun van de *VandenEnde Foundation* kon het Filmmuseum nog geruime tijd de Cinerama-bioscoop exploiteren. Ook bleef het Nieuwe de La Mar Theater dankzij een donatie van de *Foundation* open. Hoewel cabaretier Freek de Jonge op 31 december 2005 de deur dicht deed, werd na die sluiting toch weer een tijdelijke doorstart gemaakt. Onder de naam Oude De la Mar bracht Ivo Niehe er voorstellingen.

Een half jaar later viel het doek definitief en begon eind 2006 de ontmanteling van

het gebouw. Daarna volgde in 2008 de eerste paal, metselden Joop en Janine van den Ende een jaar later de eerste steen en bereikte het theater begin februari 2010 zijn hoogste punt.

Beeldende kunst

Het initiatief dat ooit als kunsthuis begon, herbergt voornamelijk podiumkunsten. Maar beeldende kunst is er ook. Janine van den Ende is de drijvende kracht achter een omvangrijke fotocollectie met werk van de toonaangevende fotografen Koos Breukel, Hans Eijkelboom, Cuny Jansen, Erwin Olaf en Viviane Sassen. Speciaal voor het DeLaMar Theater maakten ze nieuw werk dat te zien zal zijn in de grote entreehal en de foyers. De foto-opdrachten kwamen tot stand in samenwerking met Foam_Fotografiemuseum Amsterdam, één van de eerste partners van de *VandenEnde Foundation*.

Sandra Jongenelen

Bioscopen Calypso en Cinerama in 2005

Decor inhijzen Nieuwe de la Mar Theater

*Zaal Nieuwe
de la Mar
Theater, 2005*

FOTO'S: JAN THEUN VAN REES

FOTO'S: JAN THEUN VAN REES

Cinerama bioscoop 2005

*Foyer Nieuwe
de la Mar
Theater 2005*

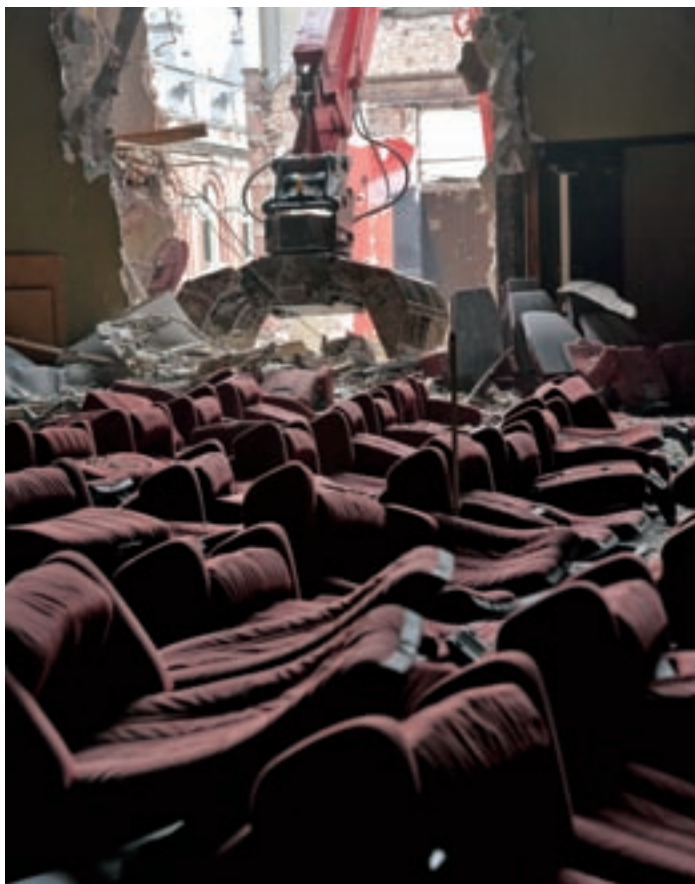

*Hal Nieuwe
de la Mar
Theater 2005*

FOTO'S: JAN THEUN VAN REES

Sloop Nieuwe de la Mar Theater 2006

*Sloop bioscoop
Cinerama 2006*

*Foto p. 92-93:
Mary Dresselhuyszaal
DeLaMar Theater kort
voor de opening op
28 november 2010*

Joop en Janine van den Ende leggen de eerste steen van het DeLaMarTheater, 23 september 2009

Hoogste punt, 3 februari 2010

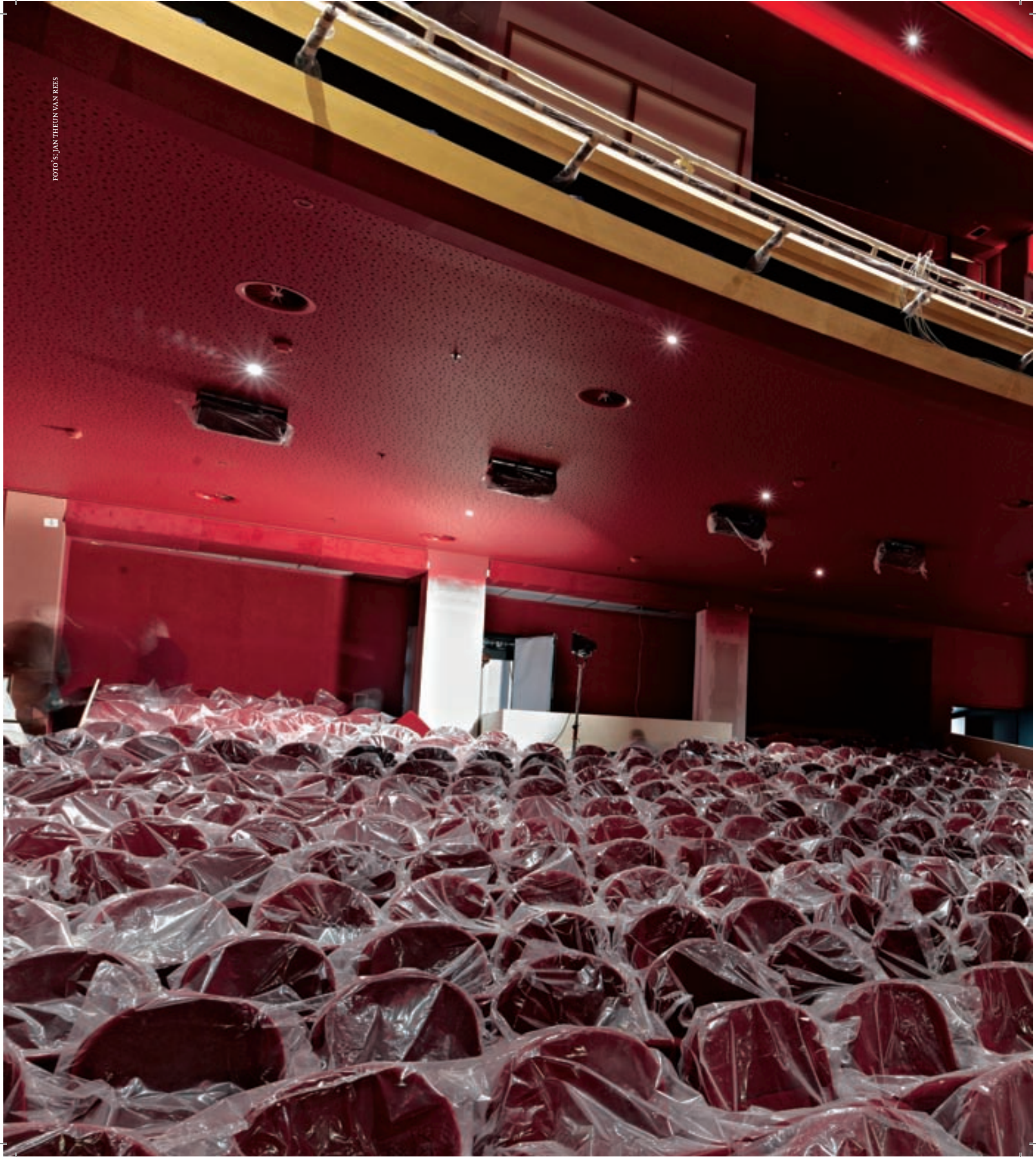
*Presentatie theaterontwerp, 12 januari 2006
Jo Coenen, Janine van den Ende, Arno Meijs, Els Iping,
Joop van den Ende (vlnr)*

*Eerste paal, 9 september 2008
Carolien Gehrels, Janine en Joop van den Ende, Job Cohen,
Els Iping (vlnr)*

*Directeur Exploitatie Edwin van Balken (links) en
Algemeen Directeur Fons Bruins buigen zich over de
programmering seizoen 2010-2011*

DeLaMar Theater Photo Collection

Het DeLaMar Theater wil een kunsthuis zijn in de breedste zin. Het gebouw is in eerste instantie ingericht om creatieve theatermakers volop ruimte te bieden voor toneel, musical, dans en andere vormen van podiumkunst. In de intimiteit van de twee theaterzalen zullen hun voorstellingen bij het publiek emoties en gedachten teweegbrengen.

Maar ook daarbuiten wil het DeLaMar Theater zijn bezoekers verrassen, verbazen en ontroeren. Voor de *VandenEnde Foundation* heeft Janine van den Ende, bijgestaan door deskundige adviseurs, een opmerkelijke fotografiecollectie voor het theater samengesteld. Naast de aankoop van werken bij internationale galeries werd een eigenzinnige opdracht gegeven aan vijf toonaangevende Nederlandse fotografen. Viviane Sassen nam het thema glamour in relatie tot theater als uitgangspunt. Zij fotografeerde op de monumentale trappen van de Parijse zakenwijk La Défense. Fotograaf Hans Eijkelboom concentreerde zich op het thema publiek en bezocht hiervoor grote publieksevenementen zoals de Gay Pride, concerten van André Rieu en van de Toppers en het festival Dance with the Kings. Voor Cuny Janssen was het thema aankomend talent de inspiratiebron voor een aantal ontroerende foto's, gemaakt bij een tweetal balletopleidingen. Koos Breukel fotografeerde 24 acteurs die in het eerste jaar bij verschillende producties in het DeLaMar Theater te zien zullen zijn. Dat deed hij op bijna Rembrandteske wijze. Erwin Olaf creëerde acht fotobeelden die op oorspronkelijke wijze acht scènes uit het internationale toneelrepertoire weergeven. Zijn foto's zijn verrassend gecast met acteurs en artiesten uit diverse podiumdisciplines. Deze fotocollectie zal permanent te zien zijn in het DeLaMar Theater. Tegelijk met de opening van de tentoonstelling is een catalogus gepubliceerd: *DeLaMar Theater Photo Collection One Love, Three Acts*.

Janine van den Ende
(midden) met de fotografen:
Hans Eijkelboom,
Viviane Sassen, Erwin Olaf,
Koos Breukel en
Cuny Janssen (vlnr)

FOTO: ROY BEUSKER

FOTO: KOOS BREUKEL

ACTEURS

Angela Schijf

Foto: Koos Breukel

FOTO'S: HANS BIJKEBOOM

PUBLIEK

13 juni 2009 – Toppers – Amsterdam Arena

*11 september 2010 – Dance with the Kings -
Amsterdam*

Foto's: Hans Eijkelboom

FOTO: VIVIANE SASSEN

GLAMOUR

*Trappen van Grande Arche de
la Défense Paris 2010*

Foto: Viviane Sassen

Styling: Maarten Spruyt mmv Lanvin

FOTO: ERWIN OLAF

TONEEL

Who's afraid of Virginia Woolf?

Foto: Erwin Olaf

Anne-Wil Blankers, Egbert-Jan Weeber,

Jeroen Krabbé, Carice van Houten,

Loes Luca (vlnr)

FOTO: CUNY JANSSEN

TALENT

Nationale Balletacademie Amsterdam

Foto: Cuny Janssen

So meer verduets den hertzen
nt seiden heis een vie een uiter
o lanc so meer verduets in nu
n hoepne niet om comen bi
vns lufs gheduec waer als i niet
ceiden dine ghenouchs nu niet

Al es begim des seidens niet
langhe merren en es niet taer
o langher dat de tijt gheduec
e meer verlangens in den maet
eyden ripe en waterstu gaet
och nie en es heil van di gheliet
ceiden dine ghenouchs nu niet

Als ic of fact mi was so wee
me dede me dine so grote pijn
u pint mi. **A**. Waeruen mee
at ic so langhe van haer moet zyn
o seve verlanct der hertzen min
n weet niet wes mi es ghesact
ceiden dine ghenouchs nu niet

Hope nu hebt muns leuens danc
or alle dine ghit mi verhuuecht
l dinct mi tinnen wesen lanc
u dinen troost vmdie ghenuechte
e bidde god mi zaen bewuecht
i haer daer ic min hertje liet
ceiden dine ghenouchs nu niet

De wech es ons te nauwe
Werde vinnuwe
Darons tinnuwe
Cuist onsen innuwe
Ende ons besinnuwe
Als therte flinnuwe
Eronns ghelannuwe
De hellsche annuwe

Du stens ghegroyt in eenre stas
nt wortel dies de planter was
Vhant v vader maechtrincee en wijf
Fua leede ons met maras
Aue weder ons ghemis
Din dijn omcediche zuuer list

Dijne roke en doech gheen blif

Als de zonne wilsant een glas
ende bi der nyen groter gras
Sode uader een neder drif
Die roken endende in eenen pas
Bescenen die roge die zuuer was
Sutline dat zaer om ons bechif

Dijne roke

Agidius waer beke bleuen
i laet na di ghelalle man
Du cans die doer du hets mi tleuen
Sat was ghelaldup goet ende sin
Ver steen teen moede ghesloren sijn

Du beke in den tron vheuen
Clitene dan der zonnen sijn
Alle vnecht es di ghelheuen

Agidius waer beke bleuen
i laet na di ghelalle man
Du cans die doer du hets mi tleuen

Do bidt dor mi ic meet noch sneren
Snde in de weereit lian pijn
Verwure minn stede di beneuen
Temoet noch zinghen een leedun

Binnen in min hertzen ons
Daer sicut een bloem die heft mi bas
Dan wes ich anders zom begrif
Sobin. carbonkel no topis
Pe sin te pulene met een vlns
Var haer die zent der zonden huf
Pinne roke en doech gheen blif
Ore vul van stemels dinave
Au best onse hart beware ons sraf

Een bladzijde uit het
middeleeuwse
Gruuthuse-handschrift,
met steun van de
VandenEnde Foundation
in 2005 aangekocht
door de Koninklijke
Bibliotheek

8 Projecten – een keuze

Dit hoofdstuk bevat foto's en/of korte beschrijvingen van een aantal exemplarische projecten en personen waaraan een bijdrage is toegekend.

Voor een volledig overzicht van alle bijdragen zie hoofdstuk 9.

FOTO: CAPITAL FOTOS

Educatief project Mijn concertgebouw

Concertgebouw

Het educatieve programma van het Concertgebouw kent zijn weerga niet, met heel veel verschillende onderdelen en verschillende doelgroepen. Bovendien is het een programma dat voor het overgrote deel drijft op particuliere financiële ondersteuning.

Het succes blijkt al uit het feit dat na het versturen van de brochure met het aanbod de meeste (school) programma's binnen enkele weken overtekend zijn. Uit de jaarlijkse evaluatie met de scholen blijkt het vertrouwen in de kwaliteit van de programma's de belangrijkste reden voor aanmelding. Jaarlijks maken op deze manier ruim 40.000 kinderen én volwassenen kennis met klassieke muziek, jazz en wereldmuziek. Er komen kinderen binnen die normaal nooit een voet in het Concertgebouw zouden zetten. Zo'n kennismaking kan enorm veel uitmaken voor later Concertgebouwbezoek.

De laatste jaren is er ook meer aandacht voor volwassenen die nooit eerder met klassieke muziek in aanraking kwamen. Het Concertgebouw blijft ook niet meer binnen haar eigen muren. Muzikanten en docenten gaan op bezoek bij de doelgroepen. Er worden korte concerten en workshops gegeven in scholen en buurthuizen. Het is kennismaken met muziek, of dat bevalt mogen de jongeren zelf bepalen. Hoofd Educatie Anja van Keulen: 'Uiteindelijk is het net voetbal, daar houdt ook niet iedereen van.'

De Binnenkomst, *Bellevue Lunchtheater*

FOTO: MARK WEE-MEN

Arcimboldo
2000,
Nederlands
Dans Theater.
Choreografie:
Jiri Kylián

FOTO: JORIS-JAN BOS

Michel van Leeuwen

EIGEN FOTO

Centrum voor Populaire Cultuur: promotieonderzoek

Al vóór de oprichting van de *Foundation* kwam hoogleraar prof. dr. Liesbet van Zoonen in contact met Joop van den Ende. Ze nodigde hem uit voor een gastcollege aan de Universiteit van Amsterdam bij de afdeling Communicatiewetenschap. Dat deed ze niet zomaar. 'Endemol was één van de grootste bedrijven ter wereld. Daar moest veel expertise zijn.'

Het verzoek mondde uit in de Endemol Masterclasses. 'Vijf jaar lang hebben we de hele zakelijke en creatieve top van het bedrijf als gastdocenten over de vloer gehad.' De reeks beïnvloedde ook Van Zoonen zelf: 'Door al die mensen, maar met name door Joop van den Ende ben ik geïnspireerd om grootser en meeslepender plannen te maken dan ik tot dan toe gewend was. Ze kreeg het lef andere deuren te openen. *'The sky was the limit.'*

De *VandenEnde Foundation* financierde ook een deel van het wetenschappelijk onderzoek naar de maatschappelijke betekenis van populaire cultuur. Onder de titel *Multicultureel drama?* verscheen het proefschrift van Joost de Bruin, waarin hij met meer dan tweehonderd jongeren van verschillende etnische achtergronden sprak over hun favoriete televisieprogramma's.

FOTO: SETH JOEL

Marieke Oudejans

ITs Festival

Het blijft de jaarlijkse barometer van jong theatertalent: gaat het vriezen of dooien? Knallen of sudderen? Het ITs Festival laat het zien: beginnende makers, klassen die afstuderen, knappe koppen uit het buitenland, uitwisselingsprojecten en feest. Ieder jaar biedt het ITs Festival Amsterdam ruim zeventig voorstellingen van afstuderende leerlingen van theateropleidingen uit binnen- en buitenland. Een driemanschap leidt het festival. Jacqueline van Benthem is algemeen directeur, Theu Boermans heeft de artistieke leiding en richt zich vooral op toneel. Tim Persent is artistiek leider dans.

De laatste jaren ligt de nadruk steeds meer op internationale samenwerking, wat niet evident is bij theater dat toch sterk door taal wordt bepaald. Maar in ieder geval voor de studenten zelf is het interessant om over de grenzen van hun land heen te kijken. Voor het publiek bestaat de kans dat zij al vroeg de latere coryfeeën van bijvoorbeeld het Holland Festival kunnen ontdekken.

Begonnen als klein festivalletje heeft het ITs inmiddels structurele subsidie. Het budget is gestegen tot een half miljoen. Directeur Jacqueline van Benthem: 'Maar we hebben het geld ook echt nodig, want we brengen die voorstellingen natuurlijk niet op zeepkistjes. We huren vijftien goed geoutilleerde theaterzalen in Amsterdam. Bovendien bieden we de internationale gasten tien dagen onderdak.'

FOTO: ROS RIBAS

*Holland Dance Festival,
Celis/Bonachela
Ekman, IT Dansa*

TIN website Een Leven Lang Theater

Onder de noemer 'Een leven lang theater' lanceerde het Theater Instituut Nederland de afgelopen jaren negentien interactieve websites over grote Nederlandse theaterpersoonlijkheden uit heden en verleden. Omdat er niet alleen ruimte is gemaakt voor tekst en foto's, maar de pagina's ook vol staan met geluidsfragmenten en film, krijgt de bezoeker echt 'gevoel' voor deze theaterhelden, zelfs als hun theaterdagen in een ver verleden liggen.

Leuk is bijvoorbeeld het inkijkje in het leven van Fien de la Mar, 'De koningin van het Leidseplein', die je *Circusvrouwen* uit 1960 kunt horen voordragen. Inspirerend zijn ook de sites van Jos Brink, Louis Davids en Rudi van Dantzig. Van de laatste is onder andere zijn bewerking van *Het Zwanenmeer* uit 1988 op video te zien. Ook is er ruimte voor actrice Ank van der Moer die over toneelspelen verzucht: 'Ik heb zoveel prachtige rollen in mijn leven gespeeld, ik zou er geen keus uit kunnen doen. Een blijspel of een tragedie, dat maakt me helemaal niets uit. Niets. Als ik maar kon spelen.'

FOTO: ERIK EN PETRA HESBERG

*Andries Botha, The Dance
Identity, tentoonstelling van moderne
Zuid-Afrikaanse kunst in het Circus-
theater, Scheveningen*

Liz Snoyink en Willem Nijholt in Later is te laat

FOTO: LEO VAN VELZEN, COLLECTIE THEATER INSTITUUT NEDERLAND

Scène uit *Lolita* van Urban Myth

De documentaireserie *Allemaal THEATER* op dvd

Documentaire serie *Allemaal THEATER*

Het uitgangspunt voor de serie *Allemaal THEATER* was blijvende toegankelijkheid van de Nederlandse theatergeschiedenis voor een groot publiek. Daarom is de serie, nadat hij bij de AVRO was uitgezonden, door de *VandenEnde Foundation* als dvd-box uitgebracht.

De documentaireserie *Allemaal THEATER* is een gids door de Nederlandse theatergeschiedenis. Acteur Jeroen Krabbé interviewde voor de twaalfdelige serie meer dan honderd acteurs over de geheimen van het vak. Hij streeft het onmogelijke na: het voelbaar maken van meer dan zestig jaar Nederlands theater in twaalf afleveringen.

Aan de hand van interviews en oude en unieke opnamen duikt Krabbé, zelf een bekend acteur en regisseur, in de geschiedenis van toneel, theater en cabaret. De productie van het AVRO-programma was in handen van IdTV-DITS, onder supervisie van documentairemaakster Ireen van Ditschuyzen. In elke aflevering komt een ander facet van het naoorlogs Nederlands theater aan bod. Tevens toont de serie een prachtig tijdsbeeld. In het eerste deel 'De betovering' interviewt Krabbé onder andere acteurs Pierre Bokma en Hans Croiset en actrice Anne-Wil Blankers over de magie van theater. Latere uitzendingen hebben titels als 'Heilige huisjes onder vuur' en 'Het geheim van de lach' over cabaretiers als Toon Hermans en André van Duin.

De serie werd gemaakt in samenwerking met het Theater Instituut Nederland. Een 'megaproject' aldus het TIN zelf.

Documentaire serie Allemaal FILM

Net als voor de documentaireserie *Allemaal THEATER* ging Jeroen Krabbé voor *Allemaal FILM* op pad om filmmakers te interviewen over de vaderlandse filmgeschiedenis. *Allemaal FILM*, ook geproduceerd door IdTV-DITS onder supervisie van Ireen van Ditschuyzen, heeft negen afleveringen en dezelfde opzet als *Allemaal THEATER*. Door de serie heen wordt de Nederlandse filmgeschiedenis behandeld en in elke aflevering wordt er dieper ingegaan op een bepaald onderwerp: de bloeiperiode in de Nederlandse film, het engagement in de film en de invloed van van film op de maatschappij, om maar een paar thema's te noemen. De serie gaf een groter publiek de mogelijkheid om kennis te maken met de Nederlandse filmgeschiedenis, die veel diverser en groter bleek dan velen dachten. Om die toegankelijkheid te laten voortbestaan werd *Allemaal FILM* net als *Allemaal THEATER*, door de AVRO uitgezonden en later door de *VandenEnde Foundation* in samenwerking met het Filmmuseum uitgebracht als fraaie dvd-box.

*Raphael
Sordo-Sanchez
(8 jaar) van
de Fancy Fiddlers*

FOTO: JEROEN VELTMAN

FOTO: IDTV DOCS

*Tijdens de opnamen van
Allemaal FILM; Jeroen Krabbé
met Alex van Warmerdam*

Boeken en dvd's

Mary Dresselhuys, *de Grande Dame van het Nederlandse Toneel*, Wim Sonneveld. *De parel van het Cabaret*, het is een greep uit de boeken die de afgelopen jaren met steun van de *VandenEnde Foundation* het licht hebben gezien.

Het boek *Ellen Vogel*, een hommage is een fascinerende biografie over een veelbewogen leven waarin vakgenoten, vrienden, familie en de actrice zelf ruimschoots aan het woord komen. De helft van het boek bestaat uit beeldmateriaal, waardoor Ellen Vogel van jaar tot jaar op het podium en in privé situaties kan worden gevolgd. En dan zijn er nog boeken over Willem Nijholt, John Kraaijkamp sr. en Jan Jansen. Sonja de Leeuw over Erik de Vries, Hans Schoots over Bert Haanstra, Harry Wich, Nicolaas Wijnberg, Friso Wiegersma. De lijst titels van boeken en dvd's die de *VandenEnde Foundation* de afgelopen jaren heeft ondersteund is nog veel langer. Het zijn eerbetonen aan oude en nieuwe helden uit de Nederlandse cultuurgeschiedenis. Helden die een plekje verdienen in ieders boekenkast.

TOE: JOHN VAN VEEN

Joel Wilson (sopraan-sax) en Ian Cleaver (trompet) soleerden tijdens een optreden van de *Jazz Juniors* onder leiding van Peter Guidi op de *Blijvend Applaus Prijs 2008*

EIGEN FOTO'S

Maria João Pires geeft les aan Arthur (links) en Lucas Jussen

Simone Lamsma

Op haar elfde vertrok Simone Lamsma (1985) met haar viool onder de arm naar de *Yehudi Menuhin School* in Londen, waar middelbare school- en muziekonderwijs gecombineerd wordt. Hierdoor had zij meer rust om zich op haar vioolstudie te concentreren. Maar pittig was het wel. 'Ik ben een heimweemens. Vooral in de begintijd hebben mijn ouders gedacht: we halen haar weer terug.'

Op haar vijftiende stapte Simone over naar de *Royal Academy of Music* in Londen, waar zij bij dezelfde viooldocent kon blijven studeren. In 2003 won ze het *Oscar Back Concours* in Het Concertgebouw in Amsterdam.

Achteraf is ze blij dat ze zo jong al naar Engeland ging. Het internationale van Londen, de omgang met andere culturen, het zelfstandig wonen – het heeft haar gevormd. Het heeft haar ook veel opgeleverd. Diverse internationale prijzen, een internationaal netwerk, en ook in Nederland maakt Lamsma naam. 'Ik heb altijd geweten wat ik wilde. En mijn ouders hebben daarnaar geluisterd. Ze waren niet bekend met het muzikaleven en wisten helemaal niet hoe dat wereldje in elkaar stak. Maar ze hebben steeds alle mogelijkheden onderzocht en mij vervolgens laten kiezen. Natuurlijk hadden zij ook heimwee, het was echt niet makkelijk. Maar nu ze zien wat het mij gebracht heeft zouden ze het zo weer doen.'

FOTO: DENIS RYAN KELLY JR.

Simone Lamsma

Arthur en Lucas Jussen

Pianisten Arthur (1996) en Lucas (1993) Jussen worden zowel nationaal als internationaal steeds bekender. De broers studeren sinds 2005 bij de beroemde pianiste Maria João Pires, ook hebben ze les van de Nederlandse docenten Ton Hartsuiker en Jan Wijn. Om Lucas en Arthur te ondersteunen betaalde de *VandenEnde Foundation* de afgelopen jaren de reis- en leskosten van de broers.

Lucas en Arthur laten zich niet gek maken door de groeiende aandacht van de media. Voor de broers geen gekke anekdotes of diepe reflecties. Soms klinken ze als de talentvolle bestuurders van een auto met racekwaliteiten. Heb je zo'n kar eenmaal gestart en maak je net een beetje vaart dan ga je ook niet stoppen om je af te vragen waarom hij zo goed rijdt. Dat de auto rijdt, dát is belangrijk. En het onderhoud, dat is ook belangrijk. Maar het allerbelangrijkste is de lol van het rijden, het onderweg zijn. En als andere mensen daar ook blij van worden, dan krijgen de broers meteen zin om nog wat extra gas te geven. Zo goed mogelijk worden, veel ingewikkelder is het eigenlijk niet.

M-Lab - laboratorium voor muziektheater

M-Lab – het laboratorium voor muziektheater aan het IJ in Amsterdam-Noord – ontwikkelt samen met schrijvers en componisten nieuw muziektheater-repertoire. Daarnaast fungeert het als broedplaats voor jong talent. Het podium werd in 2007 opgericht, mede op initiatief van Joop en Janine van den Ende. M-Lab doet dienst als kweekvijver voor jong talent. Beginnende muziektheatermakers krijgen de tijd, ruimte en het advies zich te ontplooiën. Bij M-Lab komen talenten in contact met doorgewinterde collega's, waardoor ze er niet alleen voor staan. Per seizoen produceert M-Lab zes tot acht eigen producties. Zowel bij de bestaande musicals in een nieuw jasje alsook bij de nieuw geschreven voorstellingen, gaat het om uitvoeringen die commerciële producenten laten liggen. De titels zijn dan ook een aanvulling op het bestaande musicalaanbod. Inmiddels worden twee musicals die in M-Lab een proeftijd hebben gehad – *Into the Woods* en *Urinetown* – in de landelijke theaters als grote musical opgevoerd. In 2010 ontving M-Lab de Prijs van de Kritiek 2010 van de Kring van Nederlandse Theatercritici. Eerder kreeg M-Lab de Ondernemersprijs van Stadsdeel Noord. Thema van die prijs was cultureel ondernemen, precies één van de prioriteiten van de *VandenEnde Foundation*.

FOTO: BOB BRONSHOFF

Urinetown M-Lab productie 2009

*Huis van
Bourgondië,
Hellobye.
Regie:
Lieke Benders*

FOTO: CARRY GIESBERTZ

MINOVIO

Sanne Vogel

Sanne Vogel

Jong talent – de woorden zeggen haar niet zoveel. Ze wordt al zolang onder die noemer geschaard. Sanne Vogel (1984) is autodidact theatermaker sinds haar zestiende. Ze schreef theaterteksten en werkte als acteur en regisseur.

Acht jaar was ze toen ze een toneelvoorstelling zag van Huis aan de Amstel en wist: dit is het, dit wil ik ook. Niet alleen op het toneel staan, maar theater maken in de breedste zin van het woord. 'In dat stuk kwam een trein voorbij. Achter me klonk het geluid van wielen op rails en ik keek om, zo dichtbij klonk het. Het was nep en echt tegelijk, dat fascineerde me enorm.'

Ze ging op toneelles in Utrecht. School interesseerde haar niet, ze dacht zelfs dat ze een beetje dom was. Tot ze in groep zeven extra taken kreeg en wel mee kon komen met de klas. 'Toen dacht ik: als ik dit kan, kan ik dat andere misschien ook wel.'

En dat heeft ze bewezen, steeds groter worden de projecten die Sanne aanpakt, steeds lovender de kritieken. Zelf lijkt ze niet erg verwonderd over haar succes. Als je iets echt graag wilt, dan lukt het ook, is haar overtuiging. 'En ik heb er hard voor gewerkt.'

FOTO: DAVEY WILSON

*Magiër Wouter
Bijzendijk
op Broadway*

FOTO: HANS OOSTRUM

De Notenkraaker door de Dutch Don't Dance Division, 2006

Ben van Gelder

Ben van Gelder (1988) speelt vanaf zijn elfde jaar jazz-saxofoon. Op zijn dertiende speelde hij voor het eerst op het North Sea Jazz Festival en toen hij veertien was trad hij op met het Jazz Orchestra of the Concertgebouw naar aanleiding van het 30-jarig bestaan van het radioprogramma 'Tros Sesjun'. In januari 2005 won Ben – als tweede Europeaan ooit – de Amerikaanse 'Stan Getz/Clifford Brown Award'. Om zijn talent verder te ontwikkelen ontving Ben van Gelder gedurende meerdere jaren een studiebeurs van de *VandenEnde Foundation* om zijn opleiding voort te zetten aan de New School in New York. Deze stad heeft hem gevormd. 'Je leert jezelf zo goed kennen. De mensen die ik daar heb ontmoet hebben me veranderd. Niet alleen leraren, ook jonge mensen, vrienden.'

Ben is inmiddels terug in Nederland, vol ervaringen en plannen om zijn kennis om te zetten in muziek. Monomaan studeren wil hij niet meer. Bovendien komt er een punt dat het voor je techniek niet meer per se hoeft. Dan gaat steeds meer uitmaken wat je te vertellen hebt. Toegankelijke muziek wil hij maken, muziek waar zijn vrienden die niets van jazz weten ook naar willen luisteren.

FOTO: HANS SPEERENBRINK

© MARC CHAGALL, 2002, c/o BEELDRECHT, HOOFDDORP

Marc Chagall, *Inleiding tot het Joods Theater*, 1920.
Collectie The State Tretyakov Gallery, Moskou.
Tentoonstelling Joods Historisch Museum, 2001

Ewoud Komen van de Amsterdamse jeugd-
teaterschool in Een midzomernachtsdroom

FOTO: SUZANNE DE KLERK

Theun Mosk

Theun Mosk (1980) voltooide in 2003 zijn opleiding aan de Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten (AHK), studierichting Opleiding Theatermaker, Techniek en Theater (OTT). Datzelfde jaar won hij, samen met theatermaker Boukje Schweigman, de Top Naeff Prijs voor de voorstelling *Benen*, waar hij het beeld- en lichtontwerp voor maakte.

Sindsdien ontwikkelde Theun zich tot gewild theaterontwerper, hoewel beeldende kunst hem eigenlijk meer aanspreekt. 'Ik haal daar meer inspiratie uit. Maar beeldende kunst vind ik vaak te vluchtig; je kijkt en je loopt door. In theater kun je spelen met de tijd en mensen in een beeld zetten. Dat vind ik spannend.'

Het werk van Theun Mosk is in hoge mate geïnspireerd door het werk van de toonaangevende Amerikaanse theatervormgever Robert Wilson, beroemd om zijn grensverleggende en vernieuwende encenseringen op het gebied van theater en opera.

Nog steeds werkt Mosk veel samen met Boukje Schweigman. Boukje heeft een beginidee, aan hem om een ruimte te creëren waarin dat idee kan groeien, zodat de toeschouwer zich kan openstellen voor de ervaring. Vaak zitten mensen rondom of in het speelvlak. 'Mensen kijken niet naar iets, ze zitten in het beeld, in de ruimte die ze zien. Of ze zitten in het geluid, waarbij het geluid vaak op de grens zit van: hoor ik nou wat of niet? Het is niet te plaatsen waar het vandaan komt. Dat opent je zintuigen.'

Joop van den Ende, Mimoun Oaïssa, Ellen Vogel en Gijs Scholten
van Aschat (vlnr) tijdens de presentatie van de dvd-box over
Ko van Dijk, 2007

FOTO: ROY BEUSKER

Lucho Smit

Omdat circus in de Nederlandse podiumkunsten een ondergeschoven kind is, besloot Lucho Smit (1983) zijn passie voor circus in Frankrijk te bevredigen. Hij volgde er, gesteund door de *VandenEnde Foundation*, een circusopleiding aan het Centre Nationale des Arts du Cirque in Châlons-en-Champagne, nadat hij eerst met succes de L'Ecole Nationale des Arts du Cirque in Rosny-sous-Bois doorliep. 'In Frankrijk staat circus gelijk aan andere podiumkunsten. Je kunt daar bijna elke voorstelling die niet puur dans of theater is "nouveau cirque" noemen.'

Inmiddels geeft Lucho overal ter wereld workshops en reist hij met zijn zeskoppige circuscollectief Galapiat (de Deugniet) door het land met het steeds veranderende programma *Risque Zéro*. In het programma staat: 'Het leven zit vol angsten en gevaren. Je moet ze herkennen om ze te kunnen overwinnen. Risque Zero is een uitnodiging om met je angsten te spelen, van alles te durven en uit te proberen.' Dat lijkt ook voor het leven van Lucho te gelden, want ook in Frankrijk is de subsidiesituatie niet rooskleurig. Maar de groepsleden laten zich door niets weerhouden om hun werkterrein en hun repertoire uit te bouwen. Ze willen rondreizen met de voorstelling, zich blijven ontwikkelen en contacten maken met anderen, en zoveel mogelijk publiek enthousiasmeren voor hun werk.

FOTO: GASTHUIS

Roest. Regie: Domien van der Meiren,
productie: Gasthuis

FOTO: JOEP LENNARTS

Reigen van
Theatergroep
Max.

Holland Festival

De stevige bijdragen die de *VandenEnde Foundation* van 2002 tot 2004 als hoofdsponsor aan het Holland Festival gaf – Ivo van Hove was toen artistiek directeur – leidden tot spectaculaire marketingcampagnes. Nog steeds weten mensen zich de meisjes met messen in hun hand te herinneren, die reclame maakten voor het festival in 2004. De verbreding van het festival was het doel, en dat werkte: nooit eerder stroomde het publiek uit zoveel verschillende delen van de bevolking toe. De financiële impuls bewees dat het met een uitgekiende strategie mogelijk is om een breder publiek naar een tot dan toe nogal exclusief en elitair festival te lokken. Wat ook bleek was het belang van de koers die de artistiek directeur voor het festival kiest. De uitstraling van de marketingcampagnes kán de deuren voor verschillende soorten nieuw publiek openen.

*Theatergroep
DOX Works!*

FOTO: JEROEN VELTMAN

Holland Festival, Wolf. Choreografie: Alain Platel

FOTO: CHRIS VAN DER BURGHT

*Acrobatische elegantie
in de voorstelling Rain
van Cirque Éloïze
tijdens Festival Circo
Circulo 2008*

Louis Bouwmeester

Bureau Promotie Podiumkunsten

Bureau Promotie Podiumkunsten (BPP) heeft het bevorderen van theaterbezoek tot doel. Daarom ondersteunde de *VandenEnde Foundation* het BPP voor diverse projecten. De *Theatervoordeel 10-daagse* bijvoorbeeld en ook de *Jeugdtheaterdagen*. Ook op het gebied van de marketing werden meerdere projecten ondersteund, zoals het trainingsprogramma *Jong en grijpbaar*, gericht op jongerenmarketing. Ook werd er gewerkt aan 'Customer Relationship Management' (CRM) waarbij het BPP onder de werktitel *Volle Bak* een elders beproefde methode inclusief handboek voor de Nederlandse situatie bewerkte. Het traject bood tien kunst- en cultuurinstellingen de mogelijkheid om onder begeleiding van deskundigen te werken aan hun Customer Relationship Management.

Strategische marketing voor culturele organisaties was er ook onder de noemer *Thinking Big!* Ruth Giebels, organisator van het trainingsprogramma *Thinking Big!*: 'Het gaat erom dat je je opnieuw afvraagt waarom je doet wat je doet. Waarom stimuleren wij podiumkunsten? Omdat wij het belangrijk vinden dat er cultuur is. Dus zeggen we tegenwoordig: cultuur móet. Dat vinden wij het allerbelangrijkste wat er is.'

*TheAter EA
speelt Vuile
Handen in
het Rozen-
theater, 2007*

9 Tien jaar- alle bijdragen

Leeswijzer

Dit overzicht van personen en projecten waaraan is bijgedragen, is ingedeeld naar de aandachtsgebieden van de *VandenEnde Foundation*, zoals *Stimulering Jong Talent*, *Cultuureducatie* etc. Waar nodig zijn deze aandachtsgebieden weer onderverdeeld, bijvoorbeeld *Stimulering Jong Talent Muziek* etc.

De lijst is alfabetisch gerangschikt op achternamen van de begunstigde personen en het meest voor de hand liggende trefwoord van een instelling, bijvoorbeeld *Menno ter Braak* in het geval van *Stichting Menno ter Braak* of *Beelden aan Zee* in het geval van *Museum Beelden aan Zee*.

Als in de kolom *Jaar* een periode wordt vermeld betekent dit dat in de genoemde periode meerdere bijdragen zijn toegekend.

In de kolom *Bijdrage* wordt de som van alle toegekende bijdragen - in euro - per begunstigde persoon of instelling gegeven.

Naam	Bijdrage bestemd voor	Jaar	Bijdrage
Deirdre Judith Angenent	Zang: lessen bij Jard van Nes en Thomas Allen	2008	7.100
Thomas Bekhuis	Gitaar: opleiding jazzgitaar Purchase College State University of New York	2009	5.025
Mathieu van Bellen	Viool: opleiding aan de Chetham School of Music Manchester en Royal College of Music Londen	2002-2006	102.207
Cecilia Bernardini	Viool: oriëntatielessen bij o.a. David Takeno Londen	2002	2.018
Elise Besemer	Viool: zomercursus Duitsland	2010	800
Marie-Claire Boel	Viool: masterclasses viool van Mauricio Fuks	2008	1.765
Xavier Boot	Piano: zomercursussen Oostenrijk en Nederland	2006-2008	7.150
Tobias Borsboom	Piano: zomercursussen Oostenrijk	2006	1.050
Karolinka de Bree	Piano: opleiding Royal Northern College of Music Manchester	2002-2006	54.398
Matthijs Broersma	Cello: opleiding Yehudi Menuhin School Londen	2001-2002	46.966
Esperanza Denswil	Singer-songwriter, performer: opleiding muzikant-producer Albeda College	2008	5.920
Irene Enzlin	Cello: masterclasses Oostenrijk, Engeland en Nederland	2005-2010	14.750
Boglárka Erdős	Viool: zomercursussen Oostenrijk en Kroatië	2009-2010	3.350
Bruno van Esseveld	Viool: deelname aan het Galamian Kamermuziekfestival 2005 Westport	2005	1.800
Noa Eyl	Viool: zomercursus Zwitserland	2003	1.750
Fancy Fiddlers	Viool: bijdrage deelnemers zomercursussen Zwitserland	2004-2006	15.600
Merel Diana van Geest	Zang: opleiding aan de Royal College of Music Londen	2006	4.675
Ben van Gelder	Saxofoon: studie jazz-saxofoon The New School New York	2005-2010	86.322

Gideon van Gelder	Piano: studie jazz-piano New School New York	2007-2008	23.700
Cathrina de Graf [Poisen Ivy]	Singer-songwriter, performer: Summer Performance Program Berklee	2008	5.096
Elvira van Groningen	Viool: zomercursussen Oostenrijk en Nederland	2008-2010	3.610
Eva van Haften	Viool: studie bij Mauricio Fuks Jacobs School of Musica Bloomington	2009	5.000
Sebastiaan van Halsema	Cello: zomercursus Brunswick	2004	2.750
Anna-Magdalena den Herder	Alt-viool: zomercursussen Zwitserland en Oostenrijk	2002-2006	5.250
Anton Jakimenko	Klarinet: opleiding jong talentklas Prins Claus Conservatorium Groningen	2006-2008	10.590
Jeugdorkest Nederland	Orkest: bijdrage deelnemers	2002-2004	9.000
Lucas en Arthur Jussen	Piano: pianostudie bij Maria João Pires	2006-2009	86.586
Dave ten Kate	Zang: lessen Mozarteum Salzburg	2004	2.100
Vera Kooper	Piano: zomercursus België	2007	1.300
Merel Kriegsman	Zang: zomercursus Duitsland	2010	1.250
Simone Lamsma	Viool: opleiding Royal Academy of Music Londen	2003-2004	25.059
Hannah Laurens	Viool: opleiding Guildhall School of Music Londen	2002	10.360
Daniel Leenders	Viool: masterclass Hagai Shaham Oostenrijk	2010	500
Syberen van Munster	Gitaar: jazz summerschool Rochester	2005	1.750
Nationaal Jeugd Jazz Orkest	Tournee voor jong jazztalent	2009	10.000
Benjamin van Nieuwenhuizen	Zang: opleiding King's College Choir School Cambridge	2001-2003	38.544
Martin Oei	Piano: zomercursus Nederland en extra lessen	2010	4.000
Floris Onstedder	Trompet: zomercursussen Duitsland en Canada, lessen in Nederland	2005-2006	23.600
Tosca Opdam	Viool: zomercursussen Duitsland en Zwitserland	2005-2007	7.620
Rosanne Philippen	Viool: zomercursus Zwitserland	2003	1.750
Ella van Poucke	Cello: zomercursussen Amerika, Frankrijk en Zwitserland	2006-2010	14.240
Nicolas van Poucke	Piano: zomercursussen Verenigde Staten, Nederland en Zwitserland	2006-2009	11.140
Svjatoslav Presnyakov	Piano: zomercursussen Zwitserland en Nederland	2004-2005	2.100
Emma Roijackers	Viool: zomercursus Oostenrijk	2010	700
Jobine Siekman	Cello: masterclass Nederland	2010	500
Shin Sihan	Viool: zomercursussen Duitsland	2008-2010	7.100
Alessandra Ixchel Sordo Sanchez	Viool: zomercursussen Duitsland	2009-2010	3.100
Anton Mecht Spronk	Cello: studie bij cellist Valter Despalj in Zagreb	2008-2010	7.700
Gerard Hans Spronk	Viool: zomercursus Menlo	2008	2.590
Jelmer Strijkstra	Viool: zomercursus Duitsland	2006	1.000
Klaartje van Veldhoven	Zang: studie aan de Schola Cantorum Basiliensis Basel	2005	4.030
Sunna Wehrmeijer	Componist: Extension Filmscoring Programme UCLA Los Angeles	2008-2009	17.810
Femke Weidema	Singer-songwriter, muziekproducer: opleiding songwriter Berklee College	2005-2006	12.000
Jeroen van der Wel	Viool: lessen Guildhall School of Music Londen en diverse zomercursussen	2002-2005	16.437
Bernadette, Drummado en	Viool, piano: lessen Koninklijk Conservatorium Den Haag en diverse zomercursussen	2006-2010	25.300
Patrick Wijnhamer			
Nadia Wijzenbeek	Viool: opleiding aan de Guildhall School of Music Londen	2002-2003	30.000
Noa Wildschut	Viool: zomercursussen Duitsland	2009-2010	4.800

Totaal

802.608

Stimulering jong talent - Theater

<i>Naam</i>	<i>Bijdrage bestemd voor</i>	<i>Jaar</i>	<i>Bijdrage</i>
Victorine van Alphen	Zomercursus circusacrobatiek aan de Ecole Nationale de Cirque Montreal	2005	1.548
Judith Amsenga	Opleiding aan de London Academy of Music and Dramatic Arts	2006-2007	29.254
Annelies Appelhof	Acteeropleiding aan Artez Arnhem	2007-2009	22.854
Julliette van Ardenne	Individueel opleidingstraject workshops acteren	2009	4.330
Suzanne Bakker	Mastersopleiding Ensemble based Physical Theatre aan de Dell'Arte School of Physical Theatre Los Angeles	2004-2005	61.869
Ronald Beentjes	Opleiding Musical Theatre Course aan de Royal Academy of Music Londen	2004	13.120
Karina Bes	Regie cursus The Director's Lab, Lincoln Center, New York	2007	1.000
Jenny Beyer	Masterclass choreografie danceWEB Europe Scholarship Programme Wenen	2006	1.012
Wouter Bijdendijk	Materclass Magic & Meaning Conference Las Vegas	2007	1.700
Fransje Boelen	Opleiding Classical Acting aan London Academy of Music and Drama Londen	2005-2006	16.089
Tirza de Boer	Acteeropleiding aan Artez Arnhem	2008	4.483
Esmée Bosma	Workshops tv, film and theatre make up bij Greasepaint Londen	2009	5.000
Collin van den Broek	Individueel opleidingstraject acteren en performing	2010	800
Kilke van Buren	Post Graduate Performance Course Musical and Theatre aan de Mountview Academy of Theatre Arts Londen	2008	4.732
Jurre Bussemaker	Individueel coachingstraject schrijfontwikkeling	2008	5.000
Joyce Chamaoun	Masteropleiding Classical Acting aan de Webber Douglas Academy of Dramatic Art Londen	2003	7.900
Noa Cohen	Balletopleiding Perm State Ballet School, Rusland	2009	9.590
Douwe Dekkers	Balletopleiding Royal Ballet School Covent Garden Londen	2009	9.080
Annelot Dits	Mastersopleiding Advanced Theatre Practice aan de Central School of Speech and Drama Londen	2005	10.765
Stephanie van Dooren	Balletopleiding aan de Martha Graham School of Contemporary Dance New York	2007-2009	44.111
Alida Dors en Brian Druiventak	Individueel opleidingstraject hiphoptheatre en -choreografie	2006	25.000
Nanette Drazic	Summerprograms aan de Stella Adler Studio of Acting New York	2005	8.790
Melissa Ellberger	Opleidingsstraject choreografie acrobatiek en streetdance	2009	19.037
Amelia Forrest	Balletopleiding aan de Rudra Béjart School, Lausanne	2010	4.000
Elske van Gelder	Circusopleiding Le Centre des Arts du Cirque Le Lido in Toulouse	2007-2008	11.000
Guido van Gennip	Circusopleiding Le Centre des Arts du Cirque Le Lido in Toulouse	2002-2003	10.800
Hein Gerrits	Individueel opleidingstraject aan de Frank Sanders Akademie voor Musicaltheater	2005	5.430
Nicolas Hall	Acteeropleiding aan het Drama Centre Londen	2004-2006	23.071
Marjolijn van Heemstra	Individueel opleidingstraject theatermaken en schrijven	2006-2007	21.500
Lieke Jetten	Acteerworkshops aan het Lee Strasberg Institute New York	2007	9.637
Michael Johnson Chase	Inventarisatie van theateropleidingen Verenigde Staten - opdracht VandenEnde Foundation	2006	5.523
Esther Kaijijm	Post-graduate opleiding aan de London Contemporary Dance School Londen	2005	7.470
Maxim van Kasbergen	Balletopleiding aan de Bolshoi Ballet Academy Moskou	2010	2.500
José Klaase	Individueel opleidingstraject acteren	2008	6.897
Josefien Kleverlaan	Mastersopleiding Musicaltheatre aan de Guildford School of Acting Surrey	2009	7.500
Rainer Koeners	Opleiding Musicaltheatre aan de Guildford School of Acting Surrey	2004	20.420
Werner Kolf	Acteeropleiding aan de Toneelacademie Maastricht	2009	5.560
Manou Koreman	Mastersopleiding Advanced Dance Studies aan de London Contemporary Dance School Londen	2010	3.000
Tonje Langeveld	Regieopleiding aan de Theaterschool Amsterdam	2009	3.380

Fahd Larhzaoui	Individueel opleidingstraject acteren	2008	2.250
Michiel van Leeuwen	Studie circustechnieken aan de Akademiet For Untæmed Kreativitet Daghøjskole Kigkurren Kopenhagen	2004-2005	14.432
Cristina Leitao	Masterclass moderne dans danceWEB Europe Scholarship Programme Wenen	2009	1.000
Nikki Liem	Werkstage theaterkostuums Wicked London Costume Office	2007	3.198
Erwin Maas	Regieopleiding aan de Columbia University New York	2001-2004	63.824
Morwenna Marcus	Post-graduate opleiding Musical Theatre aan de Royal Academy of Music London	2005	8.304
Patrick Mathurin	Studiejaar aan The Actors Centre New York	2001	13.613
Clement Mensah	Opleidingstraject Practical Dance Training aan de Alvin Ailey School New York	2009	5.000
Lemba de Miranda	Postgraduate acteeropleiding aan de Webber Douglas Academy of Dramatic Art Londen	2002	13.613
Theun Mosk	Workshop bij Robert Wilson en stage bij The Wooster Group New York	2003	6.800
Tim Murck	Workshop Advanced Film Technique for Acting Bill Hopkins New York	2006	2.225
Mimoun Oaïssa	Intensieve vervolgcursus Meisnertechniek Barbara Marchant Londen	2006	9.962
Linda Olthof	Intensive Training Course Actors Studio New York	2003	5.000
Thijs Oudenhoven	Mastersopleiding Classical Acting aan de Central School of Speech and Drama Londen	2008	9.496
Victorine Pasman	Workshops theaterkostuumontwerp aan de Central Saint Martins Academy Londen	2010	1.200
Aimar Perez Gali	Masterclass choreografie danceWEB Europe Scholarship Programme Wenen	2007	1.300
Nienke Piena	Tweejarige Foundation Degree in Circus Arts, The Circus Space Londen	2007-2008	34.125
Santhino Piqué	Acteeropleiding aan de Toneelacademie Maastricht	2009	5.560
Ivan Radovani	Opleiding moderne theaterdans Theaterschool Amsterdam	2009-2010	9.560
Wenner Regales	Stage bij Netherlands American Community Trust New York	2008	10.420
Halina Reijn	Acteerworkshops Judith Weston Los Angeles	2004	15.000
Victor Remak	Opleidingstraject Practical Dance Training aan de Alvin Ailey School New York	2007-2008	38.000
Dion van Rijt	Deelname Wereldkampioenschappen goochelen 2009 Beijing	2009	3.000
Ruth Rosendaal	Individueel opleidingstraject tapdance in Verenigde Staten	2004	9.000
Rianne Slenema	Advanced dance lessons bij de Merce Cunningham Dance Company New York	2008	5.500
Janine Slijkhuis	Onderzoek afstudeerscriptie Representatie van de Amerikaanse geschiedenis in de Broadway musicals	2003	3.812
Lucho Smit	Circusopleiding École Nationale des Arts du Cirque resp. Centre Nationale des Arts du Cirque	2002-2005	15.094
Michael Snoey Kiewit	Balletopleiding aan de Royal Ballet School Londen	2009	16.440
Benjamin Soerel	Balletopleiding aan de Royal Ballet School Londen	2008	12.700
Nina Spijkers	Regieopleiding aan Drama and Theatre Studies, University of Kent	2008	5.340
Marike Splint	Mastersregieopleiding aan de School of the Arts, Columbia University New York	2004-2006	69.000
Terri van Splunder	Shakespeare Course aan Royal Academy of Dramatic Arts Londen	2009	5.000
Robin Steegman	Acteeropleiding aan de Guildhall School of Music & Drama Londen	2006-2007	26.974
Efrem Stein	Post-graduate mimeopleiding aan de Theaterschool Amsterdam	2003	4.095
Bo Tarensken	Opleiding theatermaker RITS Brussel	2006-2008	29.485
Marjolein Teepen	Post-graduateopleiding Musical Theatre aan de Mountview Academy of Theatre Arts Londen	2009	7.500
Amber Teterissa	Classical Acting course aan de London Academy of Music and Dramatic Art Londen	2004	15.000
Thirsa van Til	Opleiding Camera-acting aan de Stella Adler Studi New York	2010	2.500
Dwayne Toemere	Mime-opleiding aan de Theaterschool Amsterdam	2007-2009	16.892
Vincent van der Valk	Two years Professional Acting Program aan The Circle in the Square Theatre School Broadway New York	2005	15.100
Rashaen Vaughn Arts	Opleiding Balanchine-techniek aan The Ballet Chigaco Studio Company, Chicago	2009	10.200

Machiel Veltkamp	Mastersopleiding Digital Environment Design 3D aan de Nuova Accademia di Belli Arti, Milaan	2007	10.100
Daniëlle van de Ven	Individueel opleidingstraject acteren	2007	6.021
Dennis ten Vergert	Individueel opleidingstraject acteren	2009	4.330
Ramona Verkerk	Individueel opleidingstraject schrijven voor theater en film	2008	2.678
Daan Visser	Balletopleiding aan de Rudra Béjart school, Lausanne	2006	6.270
Sanne Vogel	Individueel opleidingstraject acteren	2004-2006	5.925
Allan Vos	Workshops theaterkostuumontwerp aan de Central Saint Martins Academy Londen	2009	4.000
Arianne de Vos Burchart	Mastersopleiding Choreography aan het Laban Centre Londen, Londen	2004	7.700
Jorijn Vriesendorp	Opleiding Contemporary Ballet Dance aan de Victorian College of the Arts, Melbourne	2008	8.150
Eva Marie de Waal	Acteeropleiding aan de Theaterschool Amsterdam	2007-2008	10.293
Yonathan Wagner	Lesgeld vooropleiding Hogeschool Dansacademie Lucia Marthas, Amsterdam	2007	850
Jura Wang	Dansopleiding aan de École Supérieure de Danse - Jeune Ballet de Cannes, Cannes	2008-2009	17.500
Carly Wassenaar	Centre Internationale de Danse Jazz Rick Odums, Parijs	2003	2.500
Egbert-Jan Weeber	Individueel opleidingstraject acteren	2007	2.250
Erik van Welzen	Individuele begeleiding door theatermaker en -schrijver Ko van den Bosch	2006	4.500
Nina Wollny	Zomercursus moderne dans aan het American Dance Festival North Carolina	2005	2.000
Merlijn Wolsink	Opleiding moderne dans aan de Alvin Ailey School New York	2007	2.340
Marc Wortel	Regieopleiding theater aan de Hochschule für Schauspielkunst 'Ernst Busch', Berlijn	2006-2008	17.402
Adva Zakai	Zomercursus moderne dans bij het Impuls Tanz Festival, Wenen	2004	2.675
Jorien Zeevaart	Zomercursus Acting in Musical Theatre aan de Guildhall School of Music and Drama, Londen	2008	2.276
Diede Zillinger Molenaar	Individueel opleidingstraject acteren	2009	4.330
Emmelie Zipson	Mastersopleiding Advanced Theatre Practice aan de Central School of Speech and Drama Londen	2003-2004	14.430
Yorick Zwart	Mastersopleiding aan de Stella Adler Studio of Acting, New York	2002	1.685

Totaal **1.141.471**

Stimulering jong talent - Film en Televisie

Naam	Bijdrage bestemd voor	Jaar	Bijdrage
Mohamed Al-Daradji	Mastersopleiding Cinematography Leeds Metropolitan University, Leeds	2002-2005	28.610
Felice Bakker	Professional Filmproducers Program aan de UCLA, Los Angeles	2008	5.140
Paulien Bekker	Animationfilm workshop 3D Character Animation, Viborg	2003	1.500
Matthijs ten Berge	Filmproducersopleiding EAVE EU-Media Programme	2004	4.851
Bobby Boermans	Mastersopleiding filmregie aan het American Film Institute Conservatory, Los Angeles	2004-2005	32.230
Dominique Bongers	Mastersopleiding Filmanimation aan de School of Creative Arts, Bristol	2008	11.300
Tsilla van Coevorden	Mastersopleiding American Academy of Dramatic Arts, Los Angeles	2001	15.155
Bibi Fadlalla	Documentary Media Studies Program aan de The New School, New York	2007	14.700
Jasper van Hecke	Producers Training Programme UK Film Council, Londen	2006	4.417
Joris Henquet	Film- en mediaonderzoek aan de Tisch School of the Arts, New York	2008	3.250
Iris Huizinga	Mastersopleiding Film and Television Narrative aan het Victoria College of Arts, Melbourne	2004	16.707
Seth Kamphuijs	Mastersopleiding filmproducing aan het American Film Institute Conservatory, Los Angeles	2007	21.695
Olivia van Leeuwen	Film- en mediaonderzoek aan de Tisch School of the Arts, New York	2006	8.355
Menno Otten	Mastersopleiding Filmdirecting aan de National Film and Television School Beaconsfield	2010	5.000

121

Marieke Oudejans	Program in Film, Television and Digital Entertainment Media aan de UCLA, Los Angeles	2003-2005	57.100
Mees Peijnenburg	Vooropleiding aan het European Film College, Ebeltoft	2008	9.400
Natascha Riemsma	Mastersopleiding filmregie aan het Californian Institute of the Arts, Los Angeles	2008	7.700
Sandesh de Rijk	Regieopleiding aan de National Film and Television School Beaconsfield	2006	15.650
Ruby Savage	Mastersopleiding Photography and Urban Cultures aan Goldsmiths University, London	2007	5.744
Pepijn Schroeijers	Mastersopleiding Filmanimation aan de School of Creative Arts, Bristol	2010	5.055
Brian De Vore	MA Screenwriting and Producing London	2007	14.470
Maartje Wegdam	Documentary Studies Program, The New School, New York	2009	8.900

Totaal **296.929**

Stimulering jong talent - Presentatie

Naam	Bijdrage bestemd voor	Jaar	Bijdrage
Amsterdam Roots Festival	Amsterdam Roots Festival	2001-2004	90.756
Amsterdams Kleinkunst Festival	Amsterdams Kleinkunst Festival 2002	2001-2004	170.378
Theater Bellevue	Lunchtheater Bellevue	2002-2009	175.500
Cement	Festival Cement	2004-2007	130.000
MC-Cosmic/Made in Da Shade	Hollandse Nieuwe; presentaties jong theatertalent	2001-2005	180.189
Ducos productions	Stage X op Parkpop	2006	10.000
Fontys Hogeschool v.d. Kunsten	Videoregistratie <i>The Dutch Don't Dance</i>	2005	3.500
De Grote Prijs van Nederland	Coachingstraject prijswinnaars popmuziekcompetitie	2002-2004	60.000
Holland Festival	Productie <i>Sharing the same shade</i> Veenfabriek	2007	20.000
Huis a/d Werf	Werkplaats 2005-2008	2005	40.000
Intern. stichting Masterclass Apeldoorn	Masterclasses Kamermuziek	2001	3.403
ITs Festival Zangersbond	IT's Festival, Jonge Makers Programma	2001-2007	437.646
Koninklijke Christelijke Zangersbond	Erna Spoorenberg Vocalistenpresentatie	2001	907
Korzo Theater	CaDance Festival 2002, onderdeel jonge makers	2002-2006	88.989
Theater Lantaren/Venster	Werkplaatsproject voor jonge urban theatermakers	2007	15.790
VandenEnde Foundation	Onderzoek theater- en muziekfestivals	2006	34.005
Nationaal Muziekinstrumenten Fonds	Presentatieconcert	2001	68.067
Het Nationale Ballet	Balletvoorstelling <i>Coppelia</i>	2007	34.555
Noorderkerkconcerten	Jong talent concerten	2004	15.000
Terschellings Oerol Festival	Werkplaatsfunctie Oerol Festival	2001-2007	485.000
Prinses Christina Concours	Nationale finale	2002-2004	70.000
Saga	Kleutervoorstelling <i>Vos en Haas</i>	2001	18.197
Theater Instituut Nederland	Serie Nieuwe Theatermakers	2003-2007	87.500
Theaterburo Schmid	Theatervoorstelling <i>Lunch met Annie M.G.</i>	2001	24.341
De Theaterdagen	TF-1 - Theaterfestival	2005-2008	355.000
Verse Waar	Festival Verse Waar 4e editie	2007	9.500
Wereld Muziektheater Festival	Jeugdfestival en Zigeuneropera <i>De Kus van de Roos</i>	2001-2003	133.067

Totaal **2.761.290**

Stimulering jong talent - Opleidingen

Naam	Bijdrage bestemd voor	Jaar	Bijdrage
Academie voor Lichte Muziek	Deeltijdopleiding vocalisten lichte muziek	2001	122.521
Alba Theaterhuis	Opleidings- en workshoptraject	2004-2005	94.568
Adamse jeugdteaterschool	Doorstart Jeugdteaterschool en theaterlessen op het Berlage Lyceum	2002-200	118.000
Circus Elleboog	Vooropleiding jonge circustalenten	2001-2004	48.845
Circusschool De Hoogte	Opzet professionele beroepsopleiding circus	2001	12.074
Frank Sanders Ak. voor Musicaltheater	Stimulering Beroepspraktijkvorming	2005-2008	182.000
Gasthuis, werkplaats en theater	Randprogrammering	2007	24.990
Hal 4	Opleidingstraject <i>Rotterdams LEF</i>	2004	157.500
Hogeschool Dansacademie Lucia Marthas	Onderzoeksproject deelname jongeren aan dansonderwijs; opstart hbo-opleiding show- en musicaldans	2001-2005	724.841
Instituut Lichtontwerpen	Workshops LED-lichtontwerp en theateraal lichtontwerpen	2006	85.110
Jeugdtheater Hofplein	Theaterhavo/vwo	2007-2008	136.368
LikeMinds	Opleidingstraject LikeMinds	2004-2009	141.000
Nationale Reisopera	Resident Artists Programme	2006-2008	60.000
NKT Theaterproducties	Meerjarige ondersteuning marketing	2003	30.000
Platform Theaterauteurs	Schrijvertrajecten	2006-2007	27.500
Samponé Music Productions	Opleidingsproject Afro-Caraïbische muziek	2006	10.000
Scriptschool	Opstart Scriptschool	2003-2005	81.077
Segbroek College	TheaterPlan jongeren	2005-2007	156.000
Stichting Dansvak	<i>LEF</i> dansproject voor kinderen in het basisonderwijs	2002-2003	35.000
Studio Dansland	Vooropleiding musical	2001	24.000
Studio ST&M	Deeltijd kleinkunstopleiding	2001-2008	31.884
Theatergroep DOX	Opleidingstraject <i>DOX Works!</i>	2003-2008	260.000
Theaterstudio Apeldoorn	Vooropleiding showmusical, dans en zang	2002-2003	36.000
Toneelschuur Producties	Talentontwikkeling theatermakers voor de grote zaal	2007-2009	225.000
Ver. voor Podiumtechnologie	Workshop en themadag geluidsontwerpers	2006	5.100
Vrede van Utrecht	Theater en beeldende kunst festival <i>Nieuwe Grond</i>	2006	25.000
Totaal			2.854.378

Cultuureducatie

Naam	Bijdrage bestemd voor	Jaar	Bijdrage
Ahoy' Rotterdam NV	Kids Adventure festival	2004-2005	50.000
Ned. Inst. voor Beeld en Geluid	Media Experience-educatieve route	2003-2004	400.000
Bekijk 't	CKV tournee	2002-2007	110.000
Het Brabants Orkest	Educatieve opera <i>MAVRA huishouden op stelten</i>	2006-2008	22.000
Cinekid	Cinekid op locatie	2002-2004	208.529
Het Concertgebouw Fonds	Educatieprogramma <i>Grote Zaal en Kleine Zaal als klaslokaal</i>	2001-2009	1.072.689
Concert- en congresgebouw de Doelen	Educatief muziektheaterprogramma <i>Lekker Spekkie</i>	2002	10.000
De Dutch Don't Dance Division	Educatieprogramma <i>Move!-De Notenkraker</i>	2007	10.000
European Cultural Foundation	Project Youth & Video- <i>Stranger Festival</i>	2008-2009	110.000

FilmSet	Filmeducatieprogramma	2003	12.830
Gasthuis Frascati	Jongeren theaterfestival <i>Breakin' Walls</i>	2005-2008	164.500
Holland Symfonia	Educatieprogramma <i>De Orkestkeuken</i>	2009	7.500
Jeugdfilmfestival Rotterdam	Filmeducatieprogramma <i>Hollywood in de klas</i>	2008	10.000
Jonge Harten	Jongerenfestival <i>Jonge Harten Festival</i>	2004-2008	160.792
Kdz! Foundation	Kinderfestival KDZ! Adventure	2006-2007	45.000
St. Meer Doen Met Cultuur, Kunstbende	Internetplatform <i>Cult Online</i> + landelijk festival <i>Streetwise</i>	2003-2005	55.140
Kunsthall Rotterdam	Family-curator	2001-2005	266.067
St. Samenwerkende Leidsepleintheaters	Educatieprogramma <i>Kunstkoters</i>	2004	35.000
Theatergroep Max.	Educatieprogramma bij voorstelling <i>Dochters van Lear</i>	2006-2009	65.888
Mind the Generations	Jongerenfestival <i>Meet the Streets</i>	2006-2008	55.000
Muziekgebouw Aan 't IJ	Klankspeeltuin	2005-2007	130.000
Het Nationale Ballet-Don't Hit Mama	Balletproject <i>Zwanenmeer Bijlmermeer II</i>	2008	40.000
Nederlands Blazers Ensemble	Diverse educatieprogramma's	2002-2008	176.615
Nederlands Kamerkoor	Educatief programma <i>Stemmen in de Klas</i>	2003	20.000
De Nederlandse Bachvereniging	Educatieprogramma's <i>Orfeo</i> en <i>Matthäeus Passion</i>	2004-2007	71.350
Nederlands Instituut voor Filmeducatie	Lesmateriaal bij dvd-serie <i>Allemaal FILM</i>	2007	20.000
Oorkaan	Diverse educatie programma's	2002-2007	117.000
Toneelgroep Oostpool	Educatieprogramma <i>Hit & Run</i>	2005-2007	168.100
Orkest van de Achttiende Eeuw	Educatieprogramma	2004	50.000
Panakoustikon	Muziekeducatief project	2004	2.500
Saga Jeugdtheater	Kleutervoorstelling <i>Vos & Haas</i>	2001	18.197
School der Poëzie	Educatieprogramma <i>Poetry Slam</i>	2004	40.000
Stadsschouwburg Amsterdam	Opzet educatieprogramma	2008	25.000
Stroom, Haags centrum v beeldende kunst	De luchtfiets v beeldende kunst uitgave voor kinderen	2001	24.829
Swing	Educatieprogramma <i>Xploring Music Tour</i>	2003-2004	30.640
Theater Instituut Nederland	Tentoonstelling <i>Speelruimte - 1000 jaar theater.NL</i> en tentoonstelling <i>Dit is Theater!</i>	2002-2006	99.915
Het Theaterfestival	Programma-onderdeel jeugdtheater	2001-2003	47.689
ThiemeMeulenhoff (AVO/NLK)	Lesmateriaal bij dvd-serie <i>Allemaal THEATER</i>	2003	35.035
De Toneelmakerij	Educatieprogramma bij theaterproductie <i>BATTE</i>	2008	31.650
Muziekcentrum Vredenburg	Educatief programma	2004	25.000
Vrije Val	Schoolvoorstellingen <i>Vincent & Theo</i> door Frank Groothof	2003	21.537
Waag Society	Digitaal educatieproject <i>ScratchWorx</i>	2004	50.000
Watch That Sound	Educatief filmmuziek programma	2007	25.000
YO! International Youth Opera Festival	YO! International Youth Opera Festival	2003-2005	18.400
Z@ppelin - CPNB	Kindermusical	2003	234.801
ZO! Cultuur Zuidoost	ZO! Jongeren theaterfestival	2006-2007	70.000
Totaal			4.464.193

Cultureel ondernemerschap

Naam	Bijdrage bestemd voor	Jaar	Bijdrage
Amsterdams Historisch Museum	Marketing Museumn8	2002	72.928
Amsterdams Uitburo	Projectmanager Uitmarkt	2002	225.000
Amsterdamse Kunsten Coalitie	Publicatie <i>Nieuw Mecenaat</i>	2004	4.500
Art for You(th)	Marketingcampagne jongerenkunsttijdschrift <i>mister Motley</i>	2006	23.200
Aslan Muziekcentrum	Professionalisering Aslan Muziekcentrum	2006-2009	113.000
ACMC	Professionalisering Associatie Culturele Marketing en Communicatie	2004-2005	50.000
Mimetheatergroep Bambie	Bijdrage professionalisering	2004	45.000
Briantelli 's-Hertogenbosch	Marketing en publiciteit festival Circo Circulo	2005-2008	95.000
Bureau Prom. Podiumkunsten	Communicatiecampagne Theater 10-daagse	2001	45.000
Bureau Prom. Podiumkunsten	Marketing Nationale Jeugdtheaterdagen	2003-2008	92.500
Bureau Prom. Podiumkunsten	Theatermarketing Jongeren	2003	18.310
Bureau Prom. Podiumkunsten	Marketing trainingsproject <i>Thinking Big!</i>	2006	50.000
Bureau Prom. Podiumkunsten	Trainingsprogramma Client Relation Management <i>Volle Bak</i>	2008	35.000
Collectieve Danspromotie	Marketing en publiciteit Nederlandse Dansweek	2001-2003	135.378
Contactorgaan Ned. Orkesten	Marketing festival Symphony In Spring	2001-2002	118.070
Het Nationale Cultuurbal	Organisatie netwerkevenement Het Nationale Cultuurbal	2006-2007	80.000
De Baak en VandenEnde Foundation	Coachingsproject zakelijk leiders <i>De Overdracht</i>	2005-2008	16.821
Dans In School	Marketing en communicatie project Dans In School	2007	37.000
Eye Film Inst. v.h. Filmmuseum	Fondsenwervingsstrategie nieuwbouw	2005-2006	50.000
Foam-Fotografie Museum Asd.	Bijdrage marketing en communicatie	2002-2010	975.500
Gasthuis, werkplaats en theater	Organisatie-advies/personeelsplan	2002-2004	368.759
Theatergroep Hendrick-Jan de Stuntman	Organisatie-ontwikkeling Hendrick-Jan de Stuntman	2006-2009	62.670
Hermitage aan de Amstel	Fondsenwervingsstrategie nieuwbouw	2004	60.000
hetveem theater	Marketingplan	2007-2009	153.000
Holland Dance Festival	Marketingplan	2003-2009	405.038
Holland Festival	Marketing en communicatie	2001-2007	1.143.106
Huis a/d Werf	Promotiecampagne nieuwe Huis a/d Werf	2002	66.000
Het Huis van Bourgondië	Professionalisering marketing en communicatie	2005-2006	59.000
IJ Producties	Marketing en Communicatie Over het IJ Festival 2007	2007-2009	116.606
Introdans	Marktonderzoek	2004	29.980
Jeugdtheater De Krakeling	Marketing jubileumvoorstelling	2007	20.000
Kunst & Zaken	Basisprogramma's Kunst & Zaken	2006-2008	100.000
Mobile Arts	Boulevard of Broken Dreams Barcelona 2005	2005	5.000
Nationale Jeugdtheaterdag	Marketing Nationale Jeugdtheaterdagen	2002	25.000
Nederlands Dans Theater	Marketingcampagne nieuw publiek	2004-2007	300.000
Nederlands Philharmonisch Orkest	Marketing en sponsorbeleid	2002-2004	327.000
Noorderkerkconcerten	Marketing programma Muziek en Ruimte	2001-2003	55.000
Het Rozentheater	Marketing Het Rozentheater	2001-2008	345.000
Samenwerkende Leidsepleintheaters	Communicatiestrategie Leidsepleintheaters	2005	35.000

Stadsschouwburg Amsterdam	Fondsenwervingsstrategie nieuwbouw	2004-2006	92.000
Festivalbureau Storm	Marketing en communicatie Jongerenfestival Tweekakt	2005-2008	200.000
Theater Artemis	Marketing en publiciteit festival Cordoba!	2004	20.000
Het Theaterfestival	Marketing Theaterfestival	2004	72.989
Theaterfestival Boulevard	Marketing Festival Boulevard	2003-2007	200.000
Urban Myth	Professionalisering theatergroep Urban Myth	2003-2008	170.000
Vocaal Talent Nederland	Marketing- en communicatieplan	2002	15.125
VSCD	Actieonderzoek versterking bedrijfsvoering podiumkunsten	2006	25.000
Totaal			6.753.480

Bijzondere bijdragen

Naam	Bijdrage bestemd voor	Jaar	Bijdrage
Access to Amsterdam	International Music Conference	2001	45.378
Amsterdams Kleinkunst Festival	Hommage Willem Wilmink en Hommage aan het Nieuwe de la Mar Theater	2005-2006	45.000
Arion	Masterclasses tijdens het World Harp Congress	2001-2008	23.935
Art Brands Corporation b.v.	Schilderijtentoonstelling Bob Verstraete in Museum Jan van der Togt	2004	5.000
Atalanta	Hiphop opera <i>Atalanta</i>	2006	75.000
AVRO-televisie	Documentaire over actrice Ellen Vogel	2006	18.000
AVRO-televisie	Televisieprogramma over podiumkunsten <i>Smaak</i>	2001	791.756
Stichting Bachorgel	Bijdrage bouw barokorgel voor de Grote Kerk van Dordrecht	2001	11.345
Museum Beelden aan Zee	Tentoonstelling moderne Chinese beeldhouwkunst Museum Beelden aan Zee	2005	100.000
Archief Kors van Bennekom	Digitalisering en openbaarmaking fotoarchief Kors van Bennekom	2007	47.250
Beeld en Geluid	Dvd oeuvrebox Mary Dresselhuys	2009	7.000
Blijvend Applaus	Blijvend Applaus Prijs	2006-2009	60.000
Boekmanstichting	Boekuitgaven <i>Podiumrechtwijzer</i> en <i>Zaken van Zalen</i>	2002	17.276
Carnegie Foundation	Bijdrage aan borstbeeld Nelson Mandela	2005	2.500
Cultureel Festival Baarn	Cultureel Festival Baarn	2004-2010	20.564
Cuny Janssen	Uitgave fotoboek <i>Portrait / Landscape – Macedonie 2003</i>	2004	4.000
Dansersfonds '79	Jublileumboek t.g.v. 25-jarig bestaan	2004	27.250
Den Haag Sculptuur	Catalogus Den Haag Sculptuur 2007	2007	30.000
Diaghilev Festival	Diaghilev Festival - Groningen	2004	125.000
Digimode Entertainment Ltd.	Dvd oeuvrebox Willem Nijholt	2010	17.500
Dogtroep-Theater van de Verbeelding	Overzichtsboek van Dogtroep	2008	35.000
Economie van de Podiumkunsten	Co-financiering Leerstoel voor de Economie van de Podiumkunsten, Erasmus Universiteit	2007-2010	60.000
Bibliotheek Ets Haim	Donatie aan bibliotheek Ets Haim	2004	10.000
Eye Film Inst. v.h. Filmmuseum	Bijdrage in exploitatiekosten bioscoopzalen Cinerama	2003-2005	320.000
Eye Film Inst. v.h. Filmmuseum	Tentoonstelling <i>Beelden van Zwartboek</i> van fotograaf Tom Hofmann	2006	15.000
Federatie Filmbelangen	De Avond van de Nederlandse Film	2002	3.166
Festival de Muzen	Jazzfestival Festival de Muzen	2007	4.000
Flow Records	Dvd oeuvrebox <i>Wim Sonneveld in beeld</i>	2006	24.665
Foam-Fotografie Museum Asd.	Tentoonstelling <i>Portraits</i> van Mario Testino	2002	60.000

Foam-Fotografie Museum Asd.	Retrospectief Richard Avedon	2008	20.000
Foam-Fotografie Museum Asd.	Tentoonstelling Nederlandse fotografen in New York	2008	45.000
Fotoacademie	The Photoacademy Awards	2010	5.000
Haags Barokgezelschap	Jubileumconcert Jaap Hillen	2003	5.000
Haanstra & Haanstra	Dvd oeuvrebox	2007	35.000
De Hallen Haarlem	<i>Picture Book</i> , fotocollectie Hans Kemna in De Hallen	2008	6.080
Haye van der Heijden	Engelse vertaling zes theaterstukken	2001	7.200
Piet Hein Honig †	Samenstelling <i>Encyclopedie van het Nederlandse Lichte Lied</i>	2002-2005	55.000
IdtV Docs	Documentaire <i>Mevrouw</i> over Sonia Gaskell, oprichtster van Het Nationale Ballet	2006	50.000
IN2	Interim programmering Nieuwe de de la Mar	2006	33.500
Input Rotterdam	Publieksprogramma Input omroepconferentie Rotterdam	2002	10.504
Stichting Jan Vrijman Fonds	Bijdrage t.b.v. internationale documentairefilmprojecten	2001-2003	272.262
A'damse jeugdteaterschool	Jeugdtheaterproductie <i>Een Midzomernachtsdroom</i>	2007	9.000
Jeugdtheater Hofplein	Tournee theatergroep Hofplein on Tour	2005	36.318
Jeugdtheaterschool Marmelijn	Jeugdtheaterschool	2005-2007	17.000
The John Adams Institute	Lezingen Amerikaanse literatuur	2001-2003	34.035
Stichting John Leerdam	Theaterproject Changá!	2007	25.000
Joods Historisch Museum	Overzichtstentoonstelling <i>Het Joods theater</i> van Marc Chagall	2001	226.890
Kasteel Seijpesteijn	Jubileumtentoonstelling	2001	11.345
Koninklijke Bibliotheek	Bijdrage aankoop Middeleeuws Gruuthuse-handschrift	2005	250.000
Stichting Koppoter Voorbij	Expositie kunst door kinderen	2001	12.340
Jasper Krabbé	Jasper Krabbé - 100 zelfportretten & Scrapbook	2001-2008	86.466
Kylián Foundation	Digitalisering archief choreograaf Jiri Kylián	2006	50.000
Sonja de Leeuw	Boekuitgave biografie televisiepionier Erik de Vries	2004	34.000
Hans van Manen	Digitalisering archief Hans van Manen	2004	30.000
Maria Austria Instituut	Digitalisering selectie uit het oeuvre van fotograaf Paul Huf	2003	11.600
MasterArt Consultancy	Boekuitgave <i>Dansen met een legende</i> over Alexandra Radius en Rudolf Nureyev	2009	5.000
Stichting Melle	Overzichtsboek over schilder Melle Oldeboerrigter	2007	10.000
Stichting Menno ter Braak	Digitalisering archief schrijver Menno ter Braak	2008	16.726
M-Lab	Programmeringsbijdrage M-Lab, Laboratorium voor muziektheater	2007-2010	1.752.021
Frans Molenaar	Boek en overzichtstentoonstelling over couturier Frans Molenaar	2004	50.000
Nat. Muziekinstrumenten Fonds	Aankoop van Johannes Cuypers-viool en presentatieconcert	2001	108.907
Het Nationale Ballet	Hans van Manen Balletfestival	2007	33.900
Nederlands Film Festival	Dvdbox van Gouden Kalf-winnaars, lange speelfilm	2005	25.000
Ned. Film en Televisie Academie	Financiering gastlessen Daniel Knauf	2009	10.000
De Nieuwe Kerk	Randprogrammering bij tentoonstelling <i>Indonesia</i>	2005	9.000
Ned. Psychoanalytisch Instituut	Freud Festival	2006	10.000
Tom Odems Cultuurfonds	Donatie aan Tom Odems Cultuurfonds	2007	5.000
OISTAT Nederland	Archiefonderzoek ten behoeve van boekuitgave over geschiedenis van Nederlandse theaters	2006	6.000
Onafhankelijk Toneel/ Opera O.T.	Operaproductie <i>The Death of Klinghoffer</i>	2004	75.000
Paul Huf Fonds	Bijdrage aan het Paul Huf Fonds van het Rijksmuseum	2008	10.000

PINC	PINC conferentie - Next Generation	2008	25.000
Sahelopera	Operaproductie <i>Sahel Opera</i> van het Prins Claus Fonds	2006	40.000
Stichting Sans Famille	Musicalproductie <i>Alleen op de Wereld</i>	2003	50.000
Hans Schoots	Boekuitgave van dissertatie over filmmaker Bert Haanstra	2004	12.500
Schubert Stichting	Slotconcert Schubert Masterclass	2001	9.076
Cultureel Centrum De Speeldoos	Jeugdvoorstellingen	2008	4.927
Stadsschouwburg Amsterdam	Adoptie van 10 stoelen in de nieuwe Rabozaal	2009	4.781
Stedelijk Museum	Opzet fondsenwervingsstrategie	2004	29.400
Stedelijk Museum	Bijdrage ten behoeve van renovatie en nieuwbouw van het Stedelijk Museum	2006-2010	6.000.000
Stedelijk Museum	Aanschaf audiovisuele apparatuur	2002	25.000
Stedelijk Museum	Tentoonstelling Andy Warhol	2007	30.000
Theater in de Regio	Regionaal televisieprogramma Theater Toppers	2007-2008	240.000
Theatergroep El Amal	Filmfestival Nagieb Mahfouz	2001	9.076
Theater Instituut Nederland	Tentoonstelling Hella voor Freek	2004	23.556
Theater Instituut Nederland	Distributie dvdbox <i>Allemaal THEATER</i>	2004	75.675
Theater Instituut Nederland	Tentoonstelling Theaterkunst van Nicolaas Wijnberg	2007	25.000
Theater Instituut Nederland	Websites theaterpersoonlijkheden	2005-2009	146.000
TM vakblad v.d. podiumkunst	Jubileumboekuitgave 10 Jaar TM	2006	10.000
Theaterwerk NL	Brochure jeugdtheaterscholen	2003	2.500
Museum Jan van der Togt	Overzichtstentoonstelling schilder Friso Wiegiersma	2006	9.000
Het Toneel Speelt	Theaterproductie <i>Jozef in Egypte</i>	2001-2004	397.268
Uitgeverij Thoth	Monografie Nicolaas Wijnberg Compleet	2006	10.000
Toverbal Amsterdam	Theateractiviteiten voor asielzoekerskinderen	2001-2007	13.141
Uitgeverij Uniepers	Boekuitgave biografie filmmaker Fons Rademakers	2003	5.000
Universiteit van Amsterdam	Wetenschappelijk onderzoek naar de maatschappelijke betekenis van populair televisiedrama	2001	22.689
Paleistentoonstelling Verkade	Beeldtentoonstelling Kees Verkade	2001	192.857
Viktor & Rolf	Overzichtstentoonstelling in Musée de la Mode in Parijs en in Barbican Art Centre in London	2003-2008	200.000
Visioen en Visie	Tentoonstelling <i>Onmetelijk Optimisme</i>	2007	35.000
Stichting Vrije Val	Frank Groothof - aanschaf speciale lichtset	2001	22.688
Nat. Monument Kamp Vught	Educatieve tentoonstelling bezoekerscentrum Kamp Vught	2002	49.916
Wich & de Vos Foundation	Boekuitgave oeuvre Harry Wich	2004	10.000
		Totaal	13.235.729

Eigen initiatieven

Project (Volgorde in jaar van initiatief)

Tentoonstelling Egyptische moderne kunst *Caïro, Modern Art in Holland* Circustheater Scheveningen
 Mary Dresselhuys Prijs-tweejaarlijkse oeuverprijs
 Documentaire *Schitteren* over Dansacademie Lucia Marthas
 DeLaMar Theater Amsterdam
 Overzichtsboek *Musicals in Nederland*
 Tentoonstelling *PéPé Grégoire* Nieuwe Luxor Theater Rotterdam
 Televisieserie en dvdbox *Allemaal THEATER*
 Zuid-Afrikaanse moderne kunst *Identity* Circustheater Scheveningen
 Tentoonstelling *Popstar Art* Beatrixtheater Utrecht
 Oeuverboek *Mary Dresselhuys, de Grande Dame van het Nederlands toneel*
 Leerstoel Cultureel Ondernemerschap
 Oeuverboek *Wim Sonneveld, De parel van het cabaret*
 Oeuverboek *André van Duin, de glans van de eenvoud*
 Oeuverboek *Ellen Vogel, een hommage*
 Oeuverboek *Jan Jansen, I live, sleep and breathe shoes*
 Oeuverboek *Guus Verstraete, veertig jaar topamusement*
 Dvd oeuverbox *Ko van Dijk, een hommage*
 Televisieserie en dvdbox *Allemaal FILM*
 Oeuverboek *Willem Nijholt*
 Oeuverboek *John Kraaijkamp*
 Overzichtsboek *50 Jaar Musicals in Nederland*
 DeLaMar Theater Photo Collection *One Love, Three Acts*

Jaar

2001
 2002-2008
 2002
 2002-2010
 2003
 2003
 2004
 2004
 2004
 2004
 2005
 2005-2009
 2006
 2006
 2007
 2007
 2007
 2007
 2007
 2007
 2009
 2010
 2010
 2010

In samenwerking met

Stichting Art & Theatre
 Stichting Mary Dresselhuys Prijs
 IdtV Docs
 Stichting DeLaMar Theater
 Uitgeverij Terra Lannoo
 Stichting Art & Theatre
 IdtV Docs en AVRO-TelevisieTentoonstelling
 Stichting Art & Theatre
 Stichting Art & Theatre
 Uitgeverij Terra Lannoo
 Universiteit van Amsterdam
 Uitgeverij Terra Lannoo
 Uitgeverij Terra Lannoo
 Uitgeverij Terra Lannoo
 Uitgeverij Terra Lannoo
 Uitgeverij Terra Lannoo
 Digimode Entertainment Ltd.
 IdtV Docs en AVRO-Televisie
 Uitgeverij Nw Amsterdam
 Uitgeverij Nw Amsterdam
 Uitgeverij D'jonge Hond
 Stichting Art & Theatre

Totaal

€ 83.087.182

10 Bestuursleden en medewerkers

Bestuur Stichting VandenEnde Foundation

FOTO'S: MICHEL VAN NIEUWERK

Joop van den Ende, voorzitter

Joop van den Ende (1942) behoeft nauwelijks introductie. In de afgelopen dertig jaar heeft hij talloze televisieprogramma's, toneelstukken, musicals en theaterrevues geproduceerd. Veel van zijn theaterproducties werden nationaal en internationaal onderscheiden met prestigieuze awards. Begin jaren tachtig richtte Van den Ende het gelijknamige televisieproductiebedrijf op dat in 1994 fuseerde met John de Mol Producties. Endemol Entertainment, zoals de nieuwe combinatie heette, werd daarmee een van de grootste televisieproductiebedrijven van Europa. Sedert de verkoop in 2000 van Endemol aan het Spaanse Telefónica, concentreert Joop van den Ende zich weer geheel op zijn passie: het theater. Sinds die tijd heeft hij zijn bedrijf Stage Entertainment weten uit te bouwen tot het grootste theaterbedrijf van Europa met vestigingen in Duitsland, Frankrijk, Engeland, Rusland, Spanje en Italië. Ook in hartje New York exploiteert het bedrijf een complex met vijf theaterzalen. Naast bestaande musicals presenteert Stage Entertainment met groot succes zelf ontwikkelde musicalproducties zoals *Ciske de Rat*, *Pettycoat* en *Sister Act*. Joop van den Ende is voorzitter van de *VandenEnde Foundation*.

Janine van den Ende, bestuurslid

Op jonge leeftijd volgde Janine Klijberg lessen om haar droom te verwezenlijken: een carrière op het podium als zangeres of danseres. Maar al tijdens haar opleiding aan de Academie voor Expressie door Woord en Gebaar in Utrecht, werd zij door Herman van Veen gevraagd als regie-assistente voor zijn programma *Onder Water*. Janine werd regie-assistente bij Sesamstraat en leerde de fijne kneepjes van het vak van televisieprofessionals als Egbert van Hees en John van de Rest. Begin jaren tachtig werd ze regie-assistente bij het spelprogramma *De 1-2-3 Show* met Rudi Carrell, geproduceerd door Joop van den Ende TV Producties, waar ze later uitvoerend producent werd van onder andere de *Showbizzquiz*, *Moordspel* en vele andere succesvolle televisieprogramma's. In 1989 werd zij uitvoerend producent van de *André van Duin Revue* in het kader van 100 jaar Carré. In 1988 trouwde Janine met Joop van den Ende. De start van Endemol en Stage Entertainment en de nieuwe stappen op de internationale entertainmentmarkt vormen enkele van de initiatieven waaraan zij samen met haar echtgenoot Joop van den Ende werkt als kritische én stimulerende partner. In die hoedanigheid is zij ook medeoprichter en bestuurslid van de *VandenEnde Foundation*.

De afgelopen jaren nam Janine van den Ende het initiatief voor verschillende tentoonstellingen van hedendaagse kunst onder de titel *Cairo*, *Modern Art* en *Identity* in het Circustheater in Scheveningen, *Pop Star Art* in het Beatrix Theater in Utrecht en de overzichtstentoonstelling van beeldhouwer Pépé Grégoire in het Nieuwe Luxor in Rotterdam. Voor het DeLaMar Theater heeft Janine een speciale fotografiecollectie samengesteld van toonaangevende fotografen onder de titel *Vijf opdrachten voor   n theater*.

Hans van Veggel, vice-voorzitter

Mr. Hans van Veggel (1941) is sinds 1969 advocaat in Amsterdam. Tot 2008 was hij partner bij Stibbe (vestigingen in Amsterdam, Brussel, Londen en New York). Hij is thans als adviseur aan dit kantoor verbonden. In zijn praktijk, die als algemeen kan worden omschreven, houdt hij zich in belangrijke mate bezig met vastgoedrecht en entertainmentrecht. In de periode 2003-2007 was hij deken van de Orde van Advocaten in Amsterdam.

Hans van Veggel was ondermeer voorzitter van het Prins Bernhard Cultuur Fonds Amsterdam en bestuurslid van het BIMhuis. Op dit moment is hij onder meer voorzitter van het Kersjes van de Groenekan Fonds en van de Stichting Cultureel Erfgoed Portugees-Israëlitische Gemeente en bestuurslid van het Aboriginal Art Museum in Utrecht.

Peter Prein, secretaris-penningmeester

Peter Prein RA-RV (1948) volgde na zijn accountantsopleiding (NIVRA), een opleiding aan de Rotterdam School of Management, studierichting Business Valuation. Van 1966 tot 1979 was hij als accountant werkzaam bij de interne accountantsdienst van diverse concerns, zoals Koninklijke NedLloyd, Meneba, SHV Holding en Sigma Coatings. Tot 1999 was hij partner van accountantskantoor Grant, Arenthals Thornton. Peter Prein is werkzaam als zelfstandig adviseur van (familie)bedrijven.

Ewald Kist, bestuurslid

De in 1944 geboren Ewald Kist was 35 jaar in dienst bij ING. Tot medio 2004 was hij bestuursvoorzitter van de bankverzekeraar en daarnaast zeer actief op de terreinen corporate governance, maatschappelijk verantwoord ondernemen en diversiteit. Kunstliefhebber Ewald Kist is onder meer voorzitter van de Raad van Toezicht van het Van Gogh Museum.

Frank Klijberg, bestuurslid

Drs. Frank Klijberg (1951) heeft zich na zijn studie geneeskunde gespecialiseerd tot psychotherapeut-psychoanalyticus. Hij is opleider in de psychoanalyse en psychoanalytische psychotherapie en heeft een eigen praktijk. Bestuurlijke ervaring deed hij op in diverse beroepsgerelateerde vereniging- en stichtingsbesturen. Zijn familieband met de stichters van de *VandenEnde Foundation* biedt Frank Klijberg een extra motief om zich in te zetten als bestuurslid.

Oud-bestuursleden

Hans Croiset (juni 2005-juni 2009)

Eddy Habbema (januari 2001-november 2004)

Hans Marseille (januari 2001-januari 2007)

Bestuur Stichting DeLaMar Theater

Joop van den Ende, voorzitter

Janine van den Ende, bestuurslid

Hans van Veggel, vice-voorzitter

Peter Prein, secretaris-penningmeester

Frank Klijberg, bestuurslid

Frits Spangenberg, bestuurslid

Wil Tonkens-Gerkema, bestuurslid

Medewerkers VandenEnde Foundation

Ryclef Rienstra, directeur

Ryclef Rienstra werd, na werkzaam geweest te zijn als geluidstechnicus, productie leider en uitvoerend producent voor verschillende Nederlandse filmbedrijven, in 1982 algemeen secretaris van de Federatie van Kunstenaarsverenigingen. Vanaf 1984 was Rienstra achtereenvolgens de eerste directeur van het Fonds voor de Nederlandse Film, het Europese film-coproductiefonds Eurimages in Straatsburg en het Nederlands Fonds voor de Film. Sinds de oprichting in 2001 is Ryclef Rienstra directeur van de *VandenEnde Foundation*.

Natasha Kyriakopoulos, medewerker

Natasha Kyriakopoulos studeerde Film- en Televisiewetenschap aan de Universiteit van Amsterdam. Zij werkte vervolgens als directiesecretaresse bij Architectengroep NSL en als officemanager bij reclamebureau Van Walbeek Etcetera. Sinds januari 2003 is zij werkzaam als medewerkster bij de *VandenEnde Foundation*.

Oud-medewerkers projecten

Karin Meurs, hoofd projecten
Corinne van den Broek, stafmedewerker projecten
Dominique Citroen, stafmedewerker projecten
Marc van Zijp, stafmedewerker projecten

Project DeLaMar Theater

Claudia van Deudekom
Nynke de Haan
Michael Vrins

Oud-medewerker organisatie

Pascale Baas, directiesecretaresse
Blandine Fokker, projectmedewerker
Maritt Kuipers, projectmedewerker
Barbara Louisse, projectmedewerker
Monique Sallons, directiesecretaresse

Adviseurs

Algemeen adviseurs

Jessica de Heer	artistiek adviseur Oorkaan
Hanneke Rudelsheim	zelfstandig adviseur, voormalig directeur Theatercombinatie Bellevue/ Nieuwe de la Mar
Karel Schampers	directeur Frans Hals Museum en De Hallen Haarlem
Jeanne Wikler	directeur Institut Néerlandais en Hoofd Culturele Zaken, Nederlandse ambassade in Parijs

Adviseurs muziek

Marjès Benoist	pianiste
Vera Beths	violiste
Michiel Borstlap	pianist
Peter Brunt	violist
Frits Damrow	trompettist
Ruud van Dijk	adjunct-directeur HKA afdeling jazz
Sjoerd Dijkhuizen	saxofonist
Nelleke Geesink	pianiste
Maarten van der Grinten	gitarist
Kees Heus	dj en programmeur Paradiso
André Heuvelman	trompettist
Grégor Horsch	cellist
Rudolf Jansen	pianist
Alexander Kerr	violist
Maarten Koningsberger	zanger
Lex Korff de Gidts	violist
Peter Masseurs	trompettist
Lucia Meeuwssen	zangeres
Maarten Mostert	cellist
Simon Rigter	saxofonist
Henk Smit †	zanger
Bart Suèr	saxofonist en producer
Lieuwe Visser	zanger
Ad Welleman	trompettist
Hein Wiedijk	klarinetist
Coosje Wijzenbeek	violiste
Theo Wolters	trompettist/dirigent

Adviseurs theater en dans

Carel Alphenaar	dramaturg
Ernst Braches	coördinator Arnhemse Theaterschool ArtEZ
Moos van den Broek	voormalig programmeur Frascati
Hajo Bruins	acteur
Stanley Burlison	acteur
Liesbeth Coltof	regisseur en artistiek leider De Toneelmakerij
Hans Croiset	acteur/regisseur
Cees de Bever	voormalig Director for Performing Arts Consulate General of the Netherlands in New York
Jacob Derwig	acteur
Hildegard Draaijer	artistiek leider DOX
Jarrood Francisco	directeur LikeMinds
Porgy Franssen	acteur/regisseur
Job Gosschalk	directeur Kemna Casting
Ramses Graus	acteur/regisseur
Michael Johnson Chase	internationaal theaterconsultant
Arjen Kolk	programmeur
Angela Linssen	artistiek directeur HKA afdeling moderne theaterdans
Eric van der Palen	decorontwerper
Frank Sanders	artistiek directeur Frank Sanders Akademie voor Musicaltheater in Amsterdam
Rezy Schumacher	dramaturg
Guido Severien	coördinator Rotterdam Circus Arts, Codarts, Rotterdam
Jolanda Spoel	voormalig artistiek leider Rotterdams LEF
Jochem Stavenuiter	acteur
Barrie Stevens	artistiek directeur Fontys Academie in Tilburg
Jörgen Tjon A Fong	artistiek leider Urban Myth
Marjolein Touw	zangeres/actrice
Jan Versweyveld	scenograaf, decorontwerper, lichtontwerper, kostuumontwerper & grafisch vormgever

Adviseurs film, televisie en nieuwe media

Emiel Heijnen	senior docent Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten
Marieke Oudejans	producent film
Orlov Seunke	filmregisseur

Colofon

Bijdragen: Bas Heijne, Sandra Jongenelen, Maarten van Nispen,
Ryclef Rienstra, Jowi Schmitz en Paul Schnabel

Ontwerp en typografie: Gerard Unger, Peter Kingma en Chang Chi
Lan-Ying

Druk: Offsetdrukkerij Jan de Jong en LenoirSchuring

Afwerking: Binderij Meeuwis

Isbn: 978 94 90913 10 6

© Copyright *VandenEnde Foundation*, Amsterdam 2010

Bij gehele of gedeeltelijke overname uit deze uitgave dient u
vooraf toestemming te vragen aan de *VandenEnde Foundation*

VandenEnde Foundation

Johannes Vermeerstraat 20

1071 DR Amsterdam

telefoon: 020 57 45 075

fax: 020 57 45 085

e-mail: info@vdef.nl

website: www.vdef.nl

